

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Колективна монографія

За загальною редакцією В.М. Кушнір

Умань
ВПЦ «Візаві»
2021

УДК 373.2(02)

А 43

Колектив авторів

*Семчук Світлана, Попиченко Світлана, Найдюк Ірина, Гаврилюк Світлана,
Скрипник Неля, Гарбар Світлана, Залізник Алла, Семчук Богдан,
Дудник Наталя, Кривда Валентина, Кушнір Валентина*

Рецензенти:

Андрющенко Тетяна Костянтинівна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри освітнього менеджменту і педагогічних інновацій, Комунальний навчальний заклад «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

Мачинська Наталя Ігорівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університету імені Івана Франка

Іщенко Людмила Валентинівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіка та психологія розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № 17 від 25 травня 2021 року)*

А43 Актуальні проблеми дошкільної освіти : колективна монографія / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; С. Семчук, С. Попиченко [та інші]; за заг. ред. В. М. Кушнір. – Умань : Візаві, 2021. – 252 с.

Колективна монографія є спробою узагальнити наукові дослідження професорсько-викладацького колективу кафедри дошкільної освіти з актуальних проблеми дошкільної освіти. Зміст колективної монографії спрямований на пошук нових підходів до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей, необхідних компетентностей.

Монографія адресується викладачам, науковцям, студентам вищих педагогічних навчальних закладів, спеціалістам закладів дошкільної освіти та інших освітніх закладів.

УДК 373.2(02)

©Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, 2021

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ 1. Збереження самоцінності дошкільного дитинства та важливість дошкільної освіти	
Семчук Світлана Дитина та інформаційно-комунікаційне середовище: проблеми взаємодії.....	5
Попиченко Світлана Забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою.....	32
Найдюк Ірина Самоцінність дошкільного дитинства, його особлива роль у розвитку особистості.....	55
Розділ 2. Становлення компетентностей дитини в умовах закладу дошкільної освіти	
Гаврилюк Світлана Актуалізація творчості дітей дошкільного віку.....	75
Скрипник Неля Проблема розвитку та збагачення емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.....	90
Гарбар Світлана Формування культури поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.....	113
Розділ 3. Створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей	
Залізняка Алла Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти.....	140
Семчук Богдан Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на становлення особистості дитини–дошкільника.....	162
Дудник Наталія, Кривда Валентина Цінність родинного виховання та його вплив на розвиток особистості дитини у партнерській взаємодії із закладом дошкільної освіти.....	189
Кушнір Валентина Психолого-педагогічна характеристика управлінської компетентності фахівців закладів дошкільної освіти.....	227

ПЕРЕДМОВА

Реформування дошкільної освіти України зумовили зміни у визначенні чітких методологічних засад, що враховують сучасні світові та європейські тенденції розвитку дошкільної освіти і водночас ґрунтуються на національних надбаннях.

Нині здійснено значні зміни у законодавчій базі дошкільної освіти, оновлено її змістову складову, організаційні форми та методи навчання, оцінювання якості дошкільної освіти та ін. Зокрема, внесено зміни до Закону України “Про дошкільну освіту”, до Положення про дошкільний навчальний заклад, затверджено нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти, прийнято Концепції розвитку дошкільної освіти та ін.

Головний акцент у Базовому компоненті дошкільної освіти ставиться на ідеї гуманістичної педагогіки, патріотичного і громадянського виховання та солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей дошкільного віку, а також теорію природовідповідності.

Реалізувати зазначені завдання повинні насамперед батьки та вихователі закладу дошкільної освіти. У зв’язку з цим виникає потреба підготовки висококваліфікованих фахівців для освітньої сфери України, здатних до організації дошкільної освіти, до вирішення актуальних питань розвитку, навчання та виховання дітей, розв’язання професійних задач управлінського, методичного та освітнього характеру, що реалізується шляхом гармонійного поєднання фундаментальності та професійної спрямованості підготовки професіоналів.

Зміст колективної монографії спрямований на пошук нових підходів до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Її матеріали можуть бути цікаві для викладачів вищих педагогічних закладів освіти, управлінців закладів дошкільної освіти, вихователів, здобувачів вищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта.

*Валентина Кушнір, доктор педагогічних наук, професор
Уманського державного педагогічного університету імені Павла
Тичини*

РОЗДІЛ 1. ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОЦІННОСТІ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА ТА ВАЖЛИВІСТЬ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Семчук Світлана

ДИТИНА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

Сучасна інформатизація суспільства кардинально перебудовує простір дитинства, оскільки соціалізація дітей відбувається у процесі впливу різноманітної інформації – надміру «одоросленої», множинної і перенасиченої агресивними шаблонами.

Проблема використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі перебуває в центрі уваги американських науковців (Т. Баджет, Т. Воген, Д. Джонасен, М. Кирмайер, У. Рош, К. Сандлер). Вони зазначають, що засоби мультимедіа традиційно використовуються як інформаційні системи для створення конструкторських навчальних середовищ [6].

На необхідності використання комп'ютерних технологій в навчанні дошкільників наполягають учені Ю. Горвиць, Є. Зваригіна, Н. Кириченко, О. Кореганова, Л. Марголіс, С. Новосьолова, Л. Чайнова та ін. [4; 9].

Науковці (О. Коротаєва, К. Островська, Л. Підлипна, С. Шапкін) наголошують на тому, що використання інформаційних технологій у дошкільному віці, їх вплив на соціальне становлення дітей є малодослідженим й актуальним питанням [11; 13].

У новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) у варіативній складовій введено освітній напрям «Комп'ютерна грамота», який передбачає формування цифрової компетентності дитини – це здатність використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язання освітніх,

ігрових завдань на основі набутих елементарних знань, вмінь, позитивного ставлення до комп'ютерної та цифрової техніки [1, с. 26].

Сучасні наукові дослідження (К. Моторіна, С. Первіна, М. Холодна, С. Шапкін) засвідчують про те, що діти віком п'яти–шести років можуть працювати на комп'ютері. Саме цей віковий період збігається з моментом інтенсивного розвитку мислення дитини від наочно-образного до абстрактно-логічного [7].

Науковці (Н. Кириченко, О. Кореганов, Л. Марголіс, А. Іванов) стверджують, що існує три підходи щодо застосування комп'ютера в дошкільному навчальному закладі, а саме: формування у дітей перших навичок роботи з ним; застосування комп'ютера як засобу навчання (читання, письмо, математика тощо); використання комп'ютера як засобу, що впливає на розвиток пізнавальних процесів дитини (мислення, уяви, пам'яті, мови) [10].

Науковці Ю. Горвиць і С. Новосьолова зазначають, що у світі спостерігається тенденція до більш широкого використання комп'ютерних технологій для навчання та розвитку дітей дошкільного віку. При цьому велику увагу слід приділяти проектуванню інтерфейсів, створенню інтегрованого розвивального предметного середовища, де ІКТ найбільш природно поєднуються з іншими дидактичними засобами та методами [4].

Л. Чайнова зауважує, що використання комп'ютерних технологій позитивно впливає на загальний рівень педагогічного процесу та рівень розвитку дітей дошкільного віку [23].

Учені В. Рибалко та О. Ковальська зазначають, що перед педагогічними колективами закладів дошкільної освіти відповідно до документів дошкільної освіти в Україні ставлять такі завдання: спрямування педагогічної діяльності на розвиток у дитини–дошкільника пізнавальної активності, творчого ставлення до дійсності; формування вміння виокремлювати проблему, аналізувати її, знаходити адекватні засоби її розв'язання, встановлювати зв'язок причин і наслідків, приймати конструктивні рішення, обґрунтовувати й відстоювати їх, переносити набуті знання в нові умови; формування здібностей, знань, умінь, навичок, кмітливості, розсудливості,

допитливості; забезпечення гармонійного та всебічного розвитку дошкільника [15, с. 3].

Як зазначає А. Богуш у статті «Вектор наступності Державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти», зміст Базового компонента дошкільної освіти визначено на основі компетентнісного підходу: освітній процес організовується відповідно до вікових можливостей дітей, які взаємодіють в освітньому просторі спрямованому на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, вихованості та навченості дитини) [2, с. 3].

Зауважимо: спілкування із комп'ютером викликає в дітей жвавий інтерес, спочатку як ігрова діяльність, а потім і як навчальна. Цей інтерес лежить в основі формування таких важливих структур, як пізнавальна мотивація, довільні пам'ять та увага, адже саме ці якості забезпечують психологічну готовність дитини до навчання в школі. Однією з форм впливу комп'ютерних технологій на соціалізацію дітей дошкільного віку є трансляція інформації про культуру та її репродукція. Другою – власні творчі, продуктивні можливості ІКТ. І третьою формою впливу ІКТ є їх естетична функція. Окремі спеціалісти вважають, що принаймні половина людства формує свої погляди під соціалізуючим медіа-впливом [19, с. 323].

Соціалізаційні можливості комп'ютерних технологій полягають передусім у їхній здатності до поширення знань, формування способів їх сприйняття та оцінювання, утвердження того чи того ставлення до подій. Тобто фактично вони конструюють суб'єктивну реальність і «занурюють» у неї молоде покоління [12, с. 166].

Аналіз нових наукових джерел із питань впливу ІКТ на дітей дошкільного віку дозволив виділити психологічні закономірності та особливості формування дитячої свідомості:

- гострий сюжет викликає й підтримує увагу та зацікавленість дітей;
- підвищена увага до перегляду коротких сюжетних роликів;
- можливість залучення дитини до участі в процесі перегляду комп'ютерних повідомлень;

- захоплення дитини рекламним сюжетом базується на психологічних механізмах;

- легкість запам'ятовування короткого, цікавого та близького дитині сюжету;

- можливість формування в дитини етичних та моральних норм, цінностей за допомогою цікавого та доступного сюжету [21, с. 191].

Позитивний потенціал комп'ютерних технологій полягає у створенні нових можливостей для розвитку дитини, набуття нового досвіду. Це залежить не лише від змісту каналів інформації, але й передовсім від дитини як користувача, від способу і характеру відбору, особливостей сприймання медіа-повідомлень, від того, які програми оглядає, у який спосіб, з ким і в який час. Корисними щодо пізнавального розвитку можуть бути спеціальні освітні передачі, програми науково-популярного характеру, розвивальні комп'ютерні ігри. Цінні з огляду освітнього, естетичного, розвивального потенціалу комп'ютерні ігри можуть зумовити позитивні зміни у різних сферах особистості, стати джерелом наукових знань, культури, задовольняти емоційні, пізнавальні, культурні потреби. Позиція переможця може зміцнити в дитини почуття власної вартості, пригнічувати почуття страху, невпевненості, напруження. Однак, крім переваг, існують загрози, які приховує взаємодія «дитина–медіа» [16, с. 300].

Відтак, створення спеціального середовища орієнтованого та формування цифрової компетентності дітей – один із найперспективніших підходів до впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у систему дошкільної освіти.

О. Горошко вважає, що використання комп'ютерів у дошкільному віці є ефективним і позитивним для розвитку та створює умови для подальшої успішної інтеграції дитини у сучасне інформаційно-комунікаційне середовище загалом. Упровадження ІКТ у навчально-виховний процес закладу дошкільної освіти повинно здійснюватися за наявності в навчальному закладі комп'ютерно-ігрового комплексу, достатньої кількості навчально-методичної літератури, необхідного рівня програмно-технічного забезпечення та

інших компонентів, обраного навчально-методичного комплексу. Також досить важливою умовою є професійна підготовка вихователя та його творчий потенціал (інтенсивність використання творчих методик, доповнення та вдосконалення навчальних планів, використання інноваційних методик, варіативність індивідуалізованих і диференційованих навчальних завдань) [5, с. 92].

Сучасна дитина занурена в інформаційне середовище, адже живе серед [телебачення](#), [книг](#), [журналів](#) та [комп'ютерних ігор](#). Інформація відіграє все більшу роль у життєвому циклі дитини-дошкільника, пронизує всю її діяльність та формує інформаційний спосіб життя. За рахунок цього «сучасне інформаційно-комунікаційне середовище дуже суперечливе, але водночас надзвичайно різноманітне за характером представлених ідеологій, поглядів, підходів до тих чи інших явищ» [17, с. 102].

Інформаційно-комунікаційне середовище – засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу: дітей, педагогів, батьків. Важливо відзначити, що інформаційно-комунікаційні технології можна успішно використовувати як в освітній діяльності педагогів, так і в управлінській, методичній роботі. Інноваційні педагогічні технології належать до системи загального наукового і педагогічного знання. Виникли і розвиваються на межі загальної інноватики, методології, теорії та історії педагогіки, психології, соціології і теорії управління, економіки освіти.

Інноваційні педагогічні технології є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства. Використання мультимедійних презентацій дозволяє зробити заняття емоційно забарвленими, привабливими, викликають у дитини живий інтерес, є прекрасним наочним посібником і демонстраційним матеріалом, що сприяє хорошій результативності заняття. При розгляді, обстеженні і зоровому виділенні ознак і властивостей предметів, формуються способи зорового сприйняття, обстеження, виділення у предметному світі якісних, кількісних і просторово-часових ознак і властивостей, розвиваються зорова увага і зорова пам'ять. Застосування комп'ютера, мультимедіа та інформаційних технологій у якості дидактичних

засобів використовується для підвищення мотивації та індивідуалізації навчання, розвитку творчих здібностей дітей та для створення благополучного емоційного фону.

Інформаційно-комунікаційне середовище ЗДО буде розвивальним і безпечним, якщо ним мудро керуватиме педагог. Тому вихователі слідкують, щоб яскраві комп'ютерні образи, розважальні елементи не заступали розвивального ефекту роботи. Також враховують особливості дитячого сприймання та засвоєння інформації. Застосування ІКТ у освітньому процесі відкриває широкі перспективи в роботі з дошкільниками. Актуальність цього напряму роботи з дітьми зумовлена пріоритетним завданням освіти, що полягає у забезпеченні подальшого становлення особистості дитини, розвитку її розумових здібностей, насамперед – у навчанні дітей творчо і самостійно мислити. Як відомо, кожен педагогічний колектив шукає нових шляхів поліпшення освітнього процесу та забезпечення його ефективності.

Застосування ІКТ в дошкільному закладі створює умови для:

- формування у дітей здатності орієнтуватися в інформаційних потоках довкілля;
- опанування практичних засобів роботи з інформацією на рівні вікових можливостей;
- формування вміння обмінюватися інформацією за допомогою сучасних технічних засобів, що сприятиме досягненню успіху в будь-якій діяльності в сучасному інформаційному суспільстві.

З інтеграцією ІКТ в освітній процес з'являються можливості розширення його змістового наповнення. Навчальна інформація при цьому стає доступнішою для сприймання дошкільниками. ІКТ дає змогу підвищити інтерактивність освітньої системи в дошкільних закладах, перейти від пояснювально-ілюстративного способу навчання до діяльнісного, за якого дитина стає активним суб'єктом, а не пасивним об'єктом педагогічної дії. Тож навчання дітей дошкільного віку із застосуванням інтерактивних комплексів стає якіснішим, цікавішим і продуктивнішим, сприяє усвідомленому

засвоєнню знань та формуванню мотивації до навчання, а головне – сприяє адаптації дітей до життя в інформаційному суспільстві.

3. Дорошенко вважає, що основною метою моделювання інформаційно-комунікаційного середовища закладу дошкільної освіти має бути виховання здорової, гармонійної і всебічно розвиненої особистості. Новизна ідеї полягає в тому, щоб сформуванню соціально активну й відповідальну, творчо думаючу і працюючу особистість дитини–дошкільника шляхом створення оригінальної системи безперервної освіти від народження дитини до входження її в самостійне життя [8, с. 49].

Зазначимо, сутність принципів моделювання інформаційно-комунікаційного середовища закладу дошкільної освіти, за визначенням З. Дорошенко така:

- демократизація – це мета, засоби і гарантія перебудови дошкільного навчального закладу, відкритість і варіантність змісту освіти, розвиток педагогіки співтворчості і співробітництва;

- принцип виховання здорової дитини має реалізуватися через забезпечення фізичного, морального, соціального і психологічного благополуччя кожного вихованця і працівника дошкільного навчального закладу;

- системність передбачає логічну взаємодію всіх структурних підрозділів, усіх учасників освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі і поза ним, продуктивну співпрацю, що забезпечуватиме оптимальний розвиток, навчання і виховання;

- гуманізація дошкільного навчального закладу та освіти передбачає дитиноцентристський підхід, що сприяє подоланню відчуження вихователя та дитини від навчальної діяльності та одне від одного, забезпечення орієнтації закладу на повноцінність щоденного життя дошкільника на кожному з вікових етапів;

- диференціація та індивідуалізація освітнього процесу має сприяти розвитку здібностей кожного, хто навчається, розвитку особистості з урахуванням її інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій, розбіжностей в інтелектуальній, емоційно-вольовій і дієво-практичній

сферах, особливостей фізичного і психічного розвитку кожної дитини дошкільного віку;

- діяльнісний підхід вимагає долучення суб'єктів освітнього процесу в активну суспільно корисну діяльність для вирішення завдань соціальної адаптації вихованців;

- співпраця і співробітництво – спільна доцільна активна діяльність вихователя та дошкільника, який творчо розвивається, спрямовується на опанування знань і соціального досвіду;

- саморух дитини шляхом розвитку здійснюється завдяки створенню оптимальних умов і режиму найбільшого сприяння (педагогічного, психофізіологічного, медичного, ергономічного тощо) для всебічного самостійного розвитку природних задатків, схильностей та інтересів, результатом чого є можливість вільного самостійного переміщення по різних потоках складності та рівнях навчання з метою саморозвитку [8, с. 50].

З огляду на зазначене, вважаємо, що сучасні інформаційні технології в інформаційно-комунікаційному середовищі закладу дошкільної освіти мають виконувати такі функції:

- засобу навчання (застосування програмних засобів);

- технічного засобу автоматизації процесу навчальної діяльності дитини–дошкільника, який долучений до пізнавальної, пошукової, дослідницької, експериментальної роботи, що дозволяє мобільно працювати з текстом, графічним, звуковим або відеодокументом, якісно подавати інформацію, обробляти її, спілкуватися зі своїми однолітками;

- зразка сучасних інноваційних технологій, що розвиває навички оволодіння ними, дає знання про їхні назви і функціональне призначення, складові елементи; ефективного тренажера, що розвиває пізнавальну і творчу активність особистості, спонукає її приймати власні оригінальні рішення, бачити їхній результат, перевіряти їхню правомірність тощо [20, с. 223].

Тому серед базових складових мережі інформаційно-комунікаційного середовища ЗДО, що буде застосовувати інформаційно-технічні інновації, можна виокремити такі:

- повноцінна багатофункціональна медіатека, яка охоплює мультимедійні, інтерактивні навчальні програми з різних галузей освіти, науки і культури, навчально-методичні матеріали з основних напрямів дошкільної освіти, що розраховані на різні вікові категорії вихованців;

- віртуальна Інтернет-бібліотека, яка дає широкі можливості для використання всіма учасниками освітнього процесу ЗДО необхідної інформації, систематизованої за розділами;

- інформаційний або редакційно-видавничий центр, що забезпечить створення, підтримку та оновлення сайтів, навчальних, творчих, пошукових, дослідницьких, експериментальних проєктів, випуск інформаційних публікацій, газет, методичних і навчальних посібників тощо;

- каталог інформаційних баз даних, які містять вичерпну організаційну, методичну та консультаційну інформацію щодо реалізації навчальних і творчих проєктів;

- структурована електронна бібліотека методичних матеріалів, пошукових, дослідницьких, експериментальних робіт із різних розділів програми ЗДО [18, с. 19].

Окрім того, при застосуванні ІКТ у навчально-виховному процесі в закладі дошкільної освіти необхідно враховувати такі чинники: ступінь відповідності інформаційного і технологічного забезпечення; позитивність впливу мотиваційних орієнтацій на формування в дітей знань, умінь та навичок більш високого рівня, ніж при традиційному навчанні; варіативність індивідуалізованих і диференційованих навчальних завдань; доповнення та вдосконалення планування освітнього процесу в ЗДО за рахунок використання інноваційних методик; інтенсивність використання творчих методів [18].

Проблема використання комп'ютерно орієнтованих засобів навчання в закладах дошкільної освіти розглядається сучасними науковцями (В. Бондаровською, О. Зваригіною, О. Корегановою, Н. Лисенко, В. Моторин, Г. Наєнко, С. Новосьоловою, Т. Осиповою, Ф. Петку, Л. Чайновою та ін.) у двох напрямках:

1) упровадження у дидактику дошкільної освіти комп'ютерних технологій і педагогічних методів їх застосування; розробки структури занять, рекомендацій щодо санітарно-гігієнічних вимог, проблем безпеки з організації комп'ютерно-ігрового комплексу в закладах дошкільної освіти;

2) усебічного розвитку дітей в інформаційно-комунікаційному середовищі: оволодіння умінням вирішувати завдання конструктивної діяльності; формування просторових уявлень; розвиток логіко-математичних умінь, творчої активності, інтелектуального, естетичного розвитку дитини) [3].

Т. Степанова зауважує, що введення комп'ютерів у систему освітньої діяльності ЗДО є істотним чинником збагачення інтелектуального розвитку дитини, її творчих здібностей, формування її особистості, допоможе дитині пом'якшити перехід до нової соціальної позиції [22, с. 105].

Т. Поніманська наголошує на тому, що система комп'ютерної освіти дітей дошкільного віку включає: комп'ютерні програми та ігри, методичні рекомендації щодо їх включення у зміст освіти; спеціальну науково-пізнавальну літературу для дошкільників про персональний комп'ютер; кваліфікованих спеціалістів, готовність педагогів до роботи з комп'ютерно-ігровими комплексами; методичні рекомендації для батьків [14, с. 402].

Водночас З. Дорошенко, аналізуючи сучасний стан інформаційно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти щодо його інформаційного забезпечення, виявила такі проблеми:

- недостатній рівень заснованого на комп'ютерних технологіях (КТ) інструментально-технологічного та інформаційно-ресурсного забезпечення навчального процесу;

- обмеженість доступу суб'єктів освітнього простору ЗДО до освітніх ресурсів і послуг;

- недостатній рівень підготовки вихователів та інших суб'єктів системи дошкільної освіти до використання в освітньому процесі сучасних засобів навчання та КТ;

- відсутність системи створення, розповсюдження, підтримання й оновлення електронних засобів навчання, електронних інформаційних ресурсів навчального призначення [8, с. 50].

На основі вищезазначеного можна здійснити спроби спроектувати модель освітнього інформаційно-комунікаційного середовища закладу дошкільної освіти. Така модель, по-перше, має охоплювати всіх суб'єктів освітнього простору та визначати дидактичні принципи їхньої взаємодії, а по-друге – визначати ресурсні складові, які зображено на рисунку 1.1.

На рисунку зображено створене освітнє інформаційно-комунікаційне середовище ДНЗ, до якого входять: комп'ютери, периферійні засоби (принтер, сканер), додаткові пристрої (клавіатура, мишка, джойстики); настільні розвивальні та комп'ютерні ігри; куточок релаксації та ін.

Рисунок 1.1

Рис. 1.1. Модель освітнього інформаційно-комунікаційного середовища ЗДО

Отже, складовими та суб'єктами освітнього інформаційно-комунікаційного середовища закладу дошкільної освіти є:

- на рівні матеріального ресурсного забезпечення – сучасні технічні засоби для широкого використання комп'ютерних технологій (комп'ютерні класи), електронні бази програмно-педагогічних засобів (комп'ютерні навчальні, розвивальні програми та середовища, тренажери, електронна бібліотека, відеотека тощо), комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання і навчальні середовища для дітей дошкільного віку [18, с. 22];

- на рівні кадрового ресурсного забезпечення – вихователь, що володіє навичками роботи на персональному комп'ютері та вміє застосовувати ІКТ на рівні інтеграції в наявний освітній простір та формувати у дітей інформатичну компетенцію [18, с. 22];

- на рівні інформаційного ресурсного забезпечення – підключення до мережі Інтернет, сайт закладу дошкільної освіти, блоги адміністрації, вихователів та вузьких спеціалістів, електронна пошта закладу тощо [18, с. 22].

Інформаційно-комунікаційні технології є одним з найперспективніших і найпопулярніших напрямів створення інформаційно-комунікаційного середовища в закладі дошкільної освіти. Вони мають на меті створення продукту, який містить колекції зображень і даних, що супроводжуються звуком, відео, анімацією та іншими візуальними ефектами.

Мультимедійна презентація для дітей дошкільного віку має містити добірку слайдів, на яких є графічні об'єкти, малюнки тощо, а також звук, відео та анімацію — три основні компоненти мультимедіа.

Використання на заняттях мультимедійних презентацій дозволяє побудувати навчально-виховний процес на основі психологічно коректних режимів функціонування уваги, пам'яті, гуманізації змісту навчання і педагогічних взаємодій, реконструкції процесу навчання і розвитку з позицій цілісності. Під час презентацій заняття стають емоційно забарвленими, привабливими, викликають у дитини живий інтерес, є прекрасним наочним посібником і демонстраційним матеріалом, що сприяє хорошій результативності заняття.

Мультимедійна презентація – набір кольорових слайдів, оформлених засобами інформаційних технологій та призначених для розкриття певної теми. Перегляд мультимедійних презентацій пропонують дітям під час фронтальних та підгрупових занять, а також у процесі індивідуальної роботи. Вони дають дошкільникам змогу краще зрозуміти новий навчальний матеріал, узагальнити отримані знання, а ще – активізують пізнавальний інтерес до нової теми, сприяють засвоєнню ними запропонованого матеріалу. Мультимедійна презентація має мати мету, а також перелік компонентів, з яких вона складається. Також слід указувати, під час якого заняття (з ознайомлення з довкіллям, з розвитку мовлення, з ознайомлення з природою тощо) ця презентація буде використана. Практика засвідчила результативність застосування комп'ютерних презентацій на заняттях з розвитку мовлення, особливо у процесі розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення та під час вивчення віршів. Такі заняття сприяють створенню позитивного настрою у вихованців, а перед педагогами відкривається можливість широкого вибору наочності, ігрових вправ у вигляді слайд-шоу, які дають змогу закріпити у дітей навички словотворення, граматично правильного зв'язного мовлення.

Мультимедійна презентація – це зручний і ефективний спосіб представлення інформації за допомогою комп'ютерних програм. Він поєднує в собі динаміку, звук і зображення, тобто ті чинники, які найдовше утримують увагу дитини. Одночасний вплив на два найважливіші органи сприймання – слух і зір – дає змогу досягти набагато більшого ефекту в освітньому процесі дошкільників. Полегшення процесу сприймання і запам'ятовування інформації за допомогою яскравих образів – це основа будь-якої сучасної презентації. Більше того, презентація дає педагогу змогу самостійно скомпонувати навчальний матеріал з огляду на особливості конкретної вікової групи і теми так, щоб домогтися максимального розвивального ефекту заняття, бесіди, спостереження тощо. Мультимедійні презентації дозволяють представити навчальний і розвиваючий матеріал як систему яскравих опорних образів, наповнених вичерпною

структурованою інформацією в алгоритмічному порядку. В цьому випадку задіюються різні канали сприйняття, що дозволяє закласти інформацію не лише у фактографічному, але і в асоціативному виді в пам'ять дітей. Подача матеріалу у вигляді мультимедійної презентації скорочує час навчання, вивільняє ресурси здоров'я дітей. Основа будь-якої сучасної презентації – полегшення процесу зорового сприйняття і запам'ятовування інформації за допомогою яскравих образів. Форми і місця використання презентації (або навіть окремого її слайду) на занятті залежать, звичайно, від змісту цього заняття і мети, яку ставить педагог.

Застосування комп'ютерних слайдових презентацій в процесі навчання дітей має наступні переваги:

- здійснення полісенсорного сприйняття матеріалу;
- можливість демонстрації різних об'єктів за допомогою мультимедійного проектора і проекційного екрану в багаторазово збільшеному виді;
- об'єднання аудіо-, відео- і анімаційних ефектів в єдину презентацію сприяє компенсації об'єму інформації, що отримується дітьми з літератури;
- активізація зорових функцій, окомірних можливостей дитини;
- комп'ютерні презентаційні слайд-фільми зручно використовувати для виведення інформації у вигляді роздруківки великим шрифтом на принтері як роздавальний матеріал для занять з дошкільниками. Комп'ютер, як інструмент для обробки інформації, може служити і потужним технічним засобом навчання і відігравати роль незамінного помічника у вихованні дошкільників.

Спілкування дітей дошкільного віку з комп'ютером починається з комп'ютерних ігор, ретельно підібраних з урахуванням віку й навчальної спрямованості. Гра є однією з форм практичного мислення дітей. І тому використання комп'ютерних ігор у освітній діяльності є природним для дитини і слугує ефективним засобом підвищення мотивації і забезпечення індивідуалізації навчання та розвитку особистісних здібностей. У грі дитина оперує своїми знаннями, досвідом, враженнями, що відображаються у формі ігрових способів

дії, ігрових знаків, які набувають в смисловому полі гри. Однією з найважливіших функцій комп'ютерних ігор є навчальна. Комп'ютерні ігри створені так, що дитина може собі уявити окреме поняття або конкретну ситуацію, та одержати узагальнене поняття про всі схожі предмети або ситуації. У такий спосіб у дитини розвиваються такі важливі операції мислення як узагальнення і класифікація. Під час гри на комп'ютері, дитина рано починає розуміти, що предмети на екрані – це не реальні речі, а тільки знаки цих реальних речей.

Таким чином, у дітей починає розвиватися так звана знакова функція свідомості, тобто розуміння того, що є кілька рівнів навколишнього середовища – це й реальні речі, і картинки, схеми, слова або числа і ін. Комп'ютерні ігри вчать дітей переборювати труднощі, контролювати виконання дій, оцінювати результати. Завдяки комп'ютеру стає ефективним навчання цілеспрямованості, плануванню, контролю і оцінки результатів самостійної діяльності дитини, через сполучення ігрових і не ігрових моментів. Дитина входить у сюжет ігор, засвоює правила, відповідно діє і прагне досягнення результатів. Крім того, практично у всіх іграх є свої герої, яким потрібно допомогти виконати завдання. Таким чином, комп'ютер допомагає розвинути не тільки інтелектуальні здібності дитини, але й виховати вольові якості, такі як самостійність, зібраність, зосередженість, посидючість, спонукає дитину до співпереживання, допомоги героям ігор тощо, збагачуючи тим самим його ставлення до навколишнього світу.

Комп'ютерні ігри в жодному разі не замінюють звичайних ігор і занять, а доповнюють їх, входять до структури занять, збагачуючи педагогічний процес новими можливостями. У комп'ютерних іграх пропонують елементи знань, які у звичайних умовах і за допомогою традиційних засобів дидактики зрозуміти та засвоїти дітям складно чи навіть неможливо.

Комп'ютерні ігри:

- допомагають дітям краще засвоювати матеріал, виявляють прогалини у знаннях та усувають їх, забезпечують досягнення дітьми певного рівня інтелектуального розвитку;

- під час комп'ютерних ігор у дітей розвиваються позитивні емоційні реакції, що сприяє корекції і розвитку психічних процесів;
- заняття з використанням комп'ютерних програм, розвивальних ігор стимулюють у дітей цікавість і прагнення досягати поставленої мети.

Комп'ютерні ігри, що використовуються в роботі з дітьми дошкільного віку умовно можна поділити на підгрупи:

- розвиваючі комп'ютерні ігри (спрямовані на формування загальних розумових здібностей, а також пам'яті, мислення, уваги);
- навчальні комп'ютерні ігри (які знайомлять дитину з початками математичних понять, дидактичних уявлень, з основами систематизації, класифікації, синтезу, аналізу понять, навчають грамоті, читанню);
- ігри – квести (де правила гри приховані і дитина повинна дійти до усвідомлення цілі і способу дій, тобто знайти ключ для розв'язання завдання);
- ігри – забави (без завдань для розвитку, проте дають можливість дитині порозважатись, здійснити пошукові дії і побачити результат у вигляді мультика);
- комп'ютерні діагностуючі ігри (допомагають виявити рівень знань, розвитку, здібностей або відхилень).

Комп'ютеризація, що поступово проникає практично в усі сфери життя й діяльності сучасної людини, вносить свої корективи й у підходи до виховання дітей дошкільного віку. Тому постало актуальне завдання — комп'ютеризації закладу дошкільної освіти і створення проекту з теми «Комп'ютерна азбука для дітей», який включає в себе теоретичну і практичну частину (рис. 1.2) [18].

Мета проекту: створити освітнє інформаційно-комунікаційне середовище, що сприяє успішній соціалізації дитини-дошкільника.

Освітні завдання проекту: ознайомити дітей із комп'ютером та його складовими; сформувати початкові навички роботи за комп'ютером, навчити користуватися клавіатурою, «мишою»; управляти елементами робочого столу, файловою системою; ознайомити з можливостями тієї чи тієї програми.

Розвивальні завдання проекту: створювати передумови елементарного усвідомлення способів дій та розв'язання завдань за допомогою комп'ютера; вчити виділяти суттєве в явищах навколишньої дійсності, порівнювати, бачити схоже та відмінне, вчитися розмірковувати, аналізувати та робити висновки; розвивати здатність до створення малюнку, конструкції, образу, фантазії, розповіді по картинці, звукового аналізу слів; створювати умови для перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей; формувати уміння оперувати символами (знаками), узагальненими образами, здійснювати аналіз, порівняння і узагальнення [18].

Рисунок 1.2

Рис. 1.2. Змістова складова проекту «Комп'ютерна азбука для дітей».

Виховні завдання проекту: розвивати емоційно-вольову сферу дитини (самостійність, зібраність, зосередженість, посидючість), прилучати до співробітництва, формувати естетичний смак; розвивати теоретичне мислення, здатність розмірковувати, варіювати [18].

Проект «Комп'ютерна азбука для дітей» включає в себе дві частини – теоретичну і практичну. Теоретична частина спрямована на ознайомлення дітей із комп'ютером та його складовими, історією створення обчислювальної техніки, сучасними можливостями її

використання в різних сферах життя. Практична частина спрямована на формування у дитини умінь і навичок самостійної роботи за комп'ютером: користування «мишою», клавіатурою, калькулятором [18].

Дошкільник отримує перші знання про алгоритми, використання комп'ютера в довіллі, здобуває знання щодо спеціальної термінології (алгоритм, робочий стіл, меню, процесор тощо). Але найперше дитину слід ознайомити з правилами роботи на комп'ютері та правилами безпеки [18].

Теми подаються відповідно до циклів поступово, в ігровій формі та вигляді бесід, бесід–діалогів, прослуховування та складання казок, експериментів. Усі завдання подаються згідно з віковими, фізіологічними та індивідуальними особливостями дітей дошкільного віку [18].

Завдання передбачають роботу дитини у стандартних програмах, які є у кожному комп'ютері: графічному редакторі Paint, текстовому редакторі з калькулятором [18].

У графічному редакторі Paint дитина малює, конструює; закріплює знання про геометричні фігури, величину, колір; розвиває мислення, фантазію; навчається працювати індивідуально, свідомо обирати спосіб дії для розв'язання завдання; тренує швидкість дій та мислення («Намалюй геометричні фігури», «Хатинка для лисички», «Космос», «Веселе сонечко», «Ялинка», «Де мишка живе?», «Домалюй»). При цьому засвоюються навички користування «мишкою» [15, с. 4].

У текстовому редакторі дитина закріплює знання з грамоти; навчається набирати букви, склади, слова двома руками; розвиває дрібну моторику рук, пам'ять, мислення («Країна Літер», «Маленькі слова», «Ім'я», «Цікаві сусіди»). При цьому засвоюються навички користування клавіатурою [15, с. 4].

У програмі «Калькулятор» дитина набирає цифри, приклади; закріплює знання про арифметичні знаки і цифри, рахунок; розвиваються логіко-математичні здібності («Рахуємо», «Веселі цифри», «Чого бракує») [15, с. 4].

Під час навчання використовують комп'ютерні ігри: серійні розробки «Нікіта», «Єврика», «Мотори», «Збери картинку», «Обличчя», «Що підходить», «Дивні тварини», «Космос», «Парашути», «Рибки», «У дідуся Боровичка», «Мишка», «Підводні човники», «Очистимо водоймище», «Порахуй!», «Що зайве?», «Що підходить», «Продовж!», «Фігури», «Знайди пару» [15, с. 4].

Для реалізації проекту було розроблено серію занять, які проходили в комп'ютерному класі з дітьми старшого дошкільного віку (по чотири особи) у першу половину дня. Обов'язковою умовою було використання дидактичної гри на занятті (зміст гри: навчальний – набуття кожною дитиною знань, умінь і навичок завдяки інформаційній діяльності за заданими правилами; ігровий – винагорода за старанну роботу у вигляді гри). Роботу з дітьми під час занять поділяємо на три етапи: підготовчий; основний, підсумковий. Підготовчий етап заняття триває від трьох до п'яти хвилин. Діти відповідають на запитання за змістом раніше вивченого матеріалу. Далі залежно від плану заняття, педагог створює проблемну ситуацію та мотивацію і забезпечує «занурення» дітей у ігровий сюжет заняття, готуючи їх до роботи з комп'ютером. Основний етап заняття триває 15–20 хвилин. Залучаємо дітей до пізнавально-перетворювальної діяльності. Роботу з комп'ютером поділяємо на дві частини, у перерві між якими проводимо зорову гімнастику та фізкультхвилинку. На початку основного етапу робота за комп'ютером триває 5–7 хвилин. Діти розв'язують завдання, спрямовані на формування навичок роботи з комп'ютерними програмами, розвиток пізнавальної сфери й творчих здібностей. Наведемо тематику занять [18].

Тема заняття 1. «Ознайомлення з комп'ютером»

Мета: дати дітям елементарні уявлення про сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Вивчити складові частини комп'ютера та їхнє призначення (системний блок, екран монітора, мишка, килимок, клавіатура). Вчити дітей правильно вимовляти терміни. Ознайомити дошкільників з їхнім робочим місцем.

Обладнання: комп'ютер, «мишка» та клавіатура.

Тема заняття 2. «Комп'ютерний світ»

Мета: закріпити знання та вміння дітей роботи з комп'ютером; ознайомити з принципом будови та роботою основних апаратних складових ПК, їх основними характеристиками.

Обладнання: комп'ютер, документ Microsoft Word із завданнями.

Тема заняття 3. «Працюємо на робочому столі комп'ютера»

Мета: ознайомити із призначеннями та функціями Робочого столу, вивчити його основні об'єкти та навчитися з ними працювати.

Обладнання: комп'ютер, документ Microsoft Word із завданнями.

Тема заняття 4. «Клавiшна абетка»

Мета: ознайомити дітей із будовою клавіатури (основа, клавіші). Вивчити призначення клавіш (алфавітні та цифрові, спеціальні клавіші та клавіші переміщення). Вчити набирати відповідні символи, позначки.

Обладнання: комп'ютер, додаткова клавіатура, навчальна програма для дітей дошкільного віку «Українська абетка» (розробник ПП «Рона»).

Тема заняття 5. «На гостини до Іжачка»

Мета: учити дітей працювати у програмі Microsoft Paint, зокрема орієнтуватися на комп'ютерному аркуші, користуватися інструментами (олівець, фарби, кольори). Вчити будувати на екрані монітора прості малюнки.

Обладнання: комп'ютер, розвивальна комп'ютерні ігри: «Фея», «Скоро до школи»; роздатковий матеріал (картинки із зображенням тварин), дидактичні ігри «Хто зайвий?» та «Хто де живе?».

Запропоновано дітям виконати завдання на комп'ютері: намалюй у порожніх квадратах фігурки, яких бракує; розсели меблі; продовж логічний ланцюжок; зафарбуй килимок; залатай хустку; проведи лінії по крапках; продовж візерунок.

Завершує основний етап заняття робота за комп'ютером, під час якої діти грають у розвивальну гру протягом 5–8 хвилин. Кожне заняття урізноманітнюємо новою грою [18].

Підсумковий – оцінно–контрольний етап заняття – триває 3 хвилини. Разом з дітьми підсумовуємо виконану роботу на занятті, аналізуємо та оцінюємо її.

Наведемо приклад заняття з навчання дітей старшого дошкільного віку основ комп'ютерної грамоти.

Конспект заняття гуртка з навчання старших дошкільників основ комп'ютерної грамоти «Комп'ютерні уподобання».

Тема: Граючись – навчаємось. Ознайомлення з програмою «Paint».

Мета: закріпити знання дітей про ноутбук, його складові; познайомити з програмою «Paint»; вчити користуватись цією програмою, розвивати наочно – образне мислення, виховувати увагу, посидючість.

Матеріал: зошити, олівці.

Хід заняття:

-Доброго дня, діти! Сьогодні ми продовжимо знайомитись з комп'ютерними програмами. Але перш за все давайте пригадаємо правила безпечної поведінки в комп'ютерному кабінеті:

- не розпочинати роботу без дозволу вихователя;
- сидіти слід на відстані не менше 50 см від екрану;
- спину тримати рівно;
- не торкатись проводів, розеток, незнайомих кнопок та клавіш;
- не працювати брудними та вологими руками.

Сьогодні ми продовжимо займатись з ноутбуками.

Хто нагадає з яких частин складається ноутбук? (ноутбук складається з монітора, клавіатури та мишки).

Чим відрізняється ноутбук від комп'ютера? (у комп'ютера є системний блок, а у ноутбука клавіатура і монітор з'єднані між собою).

А пригадати з яких частин складається ноутбук нам допоможуть загадки. Уважно подивіться на монітор. Я буду читати загадки, а ви виберіть правильну відповідь:

Загадка 1.

Я показую об'єкти фото,
відео проекти

Я не плеєр, не мотор
А звичайний.....(*монітор*).

Загадка 2.

А,Б,В,Г,Д і кома
Всім мабуть уже відома
Така клавішна структура
Звісно ж, це(*клавіатура*).

Загадка 3.

Я не нишпорю в коморах,
Не ховаюся по норах.
Ковзаю по столу трішки,
Бо комп'ютерна я(*мишка*).
Молодці! Давайте дамо відпочинок нашим оченяткам.

Вправа для очей.

Наша мишка дуже жвава,
Робить вона різні справи.
Спробуємо ми вслідкувати,
Оченятами догнати.
Вправо, вліво, вгору, вниз
Наша мишка повернись.
Вліво, вправо, вниз і вгору
Ми повторимо це знову.

Добре діти, трішки відпочили.

Наступним завданням буде робота в зошиті. Вам потрібно поєднати лініями ярлики програм з малюнками на яких зображено те, що вони роблять.

Робота дітей в зошитах.

Поєднай лініями Ярлик програми з малюнками, що вони роблять.

-Діти, ви все поєднали? (Ні, один малюнок залишився.) Сьогодні ми познайомимось з програмою «Paint». Це програма, за допомогою якої ми можемо навчитись малювати. Уважно подивіться на мій монітор. Для того, щоб знайти цю програму натискаємо пуск, знаходимо ярличок «Paint», з'явилося вікно, де ми бачимо білий

аркуш, олівець, фарби, геометричні фігури, за допомогою яких ми будемо малювати.

Показ прийомів малювання. Перш ніж почати виконувати завдання, давайте трішки розізнаємося.

Фізкультурна хвилинка.

Акуратно потягнулись, до сусіда повернулись, раз – нагнулись, два – нагнулись, три разочки ми присіли, за комп'ютери всі сіли.

-А тепер відкрийте на своїх ноутбуках програму «Paint», і спробуємо намалювати весняний малюнок, адже на вулиці вже весна. А малювати ми будемо за допомогою геометричних фігур.

Самостійна робота дітей.

Розгляд малюнків.

- Молодці, справились із завданням!

Сьогодні ми з вами повторили, що таке ноутбук, з чого він складається. Навчилися малювати в програмі «Paint», та закріпили програми та ярлики.

Ваше домашнє завдання. На наступне заняття намалюйте власний малюнок і роздрукуйте його.

Все, дякую за увагу. До побачення!

Конспект заняття в середній групі з розвивального навчання за методикою Л. Шелестової з використанням ІКТ.

Тема: «Сонечко, ми вивчили твою літеру»

Мета: Закріпити з дітьми звук [В] та навички читання слів та складів із вивченими літерами. Формувати навички читання складів та слів із вивченою літерою. Познайомити дітей із літерою С. Вчити добирати слова на заданий звук, знаходити звук [С] у різних словах, визначати місце звука в слові. Вчити знаходити склади у словах із літерою С та визначати місце складу в слові.

Розвивати у дітей фонематичний слух, звуковимову, зв'язне мовлення, логічне мислення, увагу, дрібну моторику рук. Виховувати старанність, самостійність у виконанні завдань, любов до рідної природи та доброзичливе відношення до оточуючих.

Матеріал: Відеослайди («Весняне пробудження», «Пригоди в казковій країні»), вірш «Вже повсюди йде весна», таблиці складів та слів із літерами В та С, набір картинок для гри «Знайди звук у слові», дидактична гра «Абетка в пазлах», набір предметів для завдання «Прочитай зашифроване слово».

Роздатковий матеріал: музично-звукові піаніно, сови в дуплах, шнурівки, завдання на картках «Знайди склади у словах і обведи їх», гра «Склади з пазлів картину і прочитай її назву».

Хід заняття

Привітання з гостями:

Доброго ранку і поле, і луг
Доброго ранку, тобі, милий друг
Доброго ранку бажаємо вам
Гарного настрою зичим гостям.

Перегляд відео слайдів супроводжується читанням вірша вихователем:

Вже повсюди йде весна
У промінні сонця ніжних.
Край зеленого струмка,
Білий, росяний підсніжник
Раптом блиснув з під листка
І такий малий, неначе
Ледь прокинувся від сну
Тихий-тихий, та одначе,
Він привів до нас весну.
От йому вже й друзів треба І
гляди під берестком,
Мов на землю впало небо:
Сині проліски кругом.
Та йому потрібні гості,
Із далекої землі
Вже летять у високості
І шпаки і журавлі.

Отже, використання комп'ютерних технологій в закладі дошкільної освіти не лише сприяє набуттю нових знань, а й розвитку таких показників, як пізнавальна мотивація, пізнавальний інтерес, самостійність, ініціативність, допитливість, творча активність. Кожна дитина має можливість виявити свої індивідуальні здібності [18].

На основі аналізу корелюючих понять «інформаційне середовище» та «комунікаційне середовище», запропонували власне визначення поняття «освітнє інформаційно-комунікаційне середовище закладу дошкільної освіти»: це простір життєдіяльності сучасної дитини, де інформаційно-комунікаційні технології виступають потужним засобом становлення особистості, яка зростає [18, с. 21].

Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій значно підвищує зацікавленість дитини у навчанні, робить процес засвоєння нових знань та уявлень про довкілля більш швидким та різнобічним, сприяє вдосконаленню та закріпленню старого матеріалу, розвиватиме логічне мислення, покращує пізнавальну активність, сприяє розвитку багатьох психічних процесів [18, с. 21].

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. 2021. 38 с. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> .

2. **Богуш А.** Вектор наступності Державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти. *Початкова школа*. 2013. № 3. С. 1–4.

3. Бондаровская В. М. Вопросы эргономики в процессе взаимодействия ребенка с компьютером. *Проблемы компьютеризации дошкольного воспитания: Материалы научно-технического семинара*. Серия 9. «Экономика и системы управления». Вып. 2 (229). 1989, С. 31–33.

4. Горвиц Ю. М. Зачем нужны компьютеры в дошкольных учреждениях? *Информатика и образование*. 1994. № 3. С. 63–73.

5. Горошко О. І. Інформаційно-комунікативне суспільство : становлення та перспектива розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія : Філософія, Культурологія, Політологія, Соціологія. 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 91–97.

6. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : [монографія], К. : Вища школа, 1998. 286 с.

7. Денисенко Н. Оздоровчі технології в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2005. № 9. С. 7–10.

8. Дорошенко З. П. Можливості моделювання інформаційно-освітнього середовища дошкільного навчального закладу. *Дошкільна освіта*. 2010. № 3 (29). С.48–53.

9. Зварыгина Е. В. Педагогические подходы к компьютерным играм для дошкольников. *Информатика и образование*. 1990. № 6. С. 94–104.

10. Кириченко Н. Комп'ютер активізує творчість. *Дошкільне виховання*. 1998. № 4. С. 8–9.

11. Коротаева Е. Ситуация успеха: психолого-педагогические механизмы и этапы организации. *Директор школы*. 2002. № 2. С. 38.

12. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. К. : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

13. Островська К. О. Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів. Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2003. 20 с.

14.467. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : «Академвидав», 2006. 456 с.

15. Рибалко В., Ковальська О. Розвиток пізнавальної активності дітей засобами комп'ютерних технологій. *Дитячий садок*, 2010. № 28 (556). С. 3–5.

16. Семчук С. *Дитинство в сучасному інформаційному суспільстві*. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогічка

і психологія. Зб. статей : Ялта : РВВ КГУ, 2014. Вип. 45. Ч. 2. С. 299–306.

17. Семчук С. Информационное влияние общества на формирование личности дошкольника. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. Курск, 2014. № 6 (96). С. 104–108.

18. Семчук С. *Комп'ютерно-розвивальне середовище як складова педагогічного процесу дошкільного навчального закладу*. Педагогічні інновації : ідеї, реалії, перспективи : Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Мадзігон та ін. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. Вип. 1 (14). С. 18–23.

19. Семчук С. *Медіасоціалізуючий вплив комп'ютерних технологій на молоде покоління*. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [Гол.ред.: М. Т. Мартинюк]. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. Ч. 3. С. 321–328.

20. Семчук С. *Морально-духовне становлення особистості в контексті впливу комп'ютерних технологій*. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. Наукове видання : Мелітополь, 2014. Вип. 1 (12). С.221–225.

21. Семчук С. *Становлення особистості дитини в умовах комп'ютеризації системи дошкільної освіти*. Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. Вип. LVIII. Ч. II. Слов'янськ : СДПУ, 2011. С. 187–193.

22. Степанова Тетяна. *Роль комп'ютерно-ігрового середовища в різнорівневому навчанні дошкільників математики*. Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : Зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 26. С. 104–107.

23. Чайнова Л. Д. Компьютерные игры в дошкольном образовании. *Техническая эстетика*, 1992. № 1. С. 19–21.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ МІЖ ДОШКІЛЬНОЮ ТА ПОЧАТКОВОЮ ОСВІТОЮ.

У нових економічних, соціокультурних умовах сьогодення значна увага суспільства привернута до освіти як необхідної передумови економічного процвітання, соціального прогресу, засобу інтелектуального та особистісного розвитку людини. Освітня політика нашої держави спрямовується на розбудову нової української школи з метою підвищення якості та конкурентно спроможності освіти, входження її до європейського та світового освітнього простору.

Сучасні реформи освіти ґрунтуються на ідеї її неперервності, що визріла в умовах розвитку педагогічної науки та освітньої практики. Неперервність розуміється як єдність, взаємозв'язок та узгодженість усіх компонентів освіти – мети, змісту, методів, організаційних форм з урахуванням вікових особливостей дітей на всіх рівнях освіти.

У нашій країні розроблено нормативно-правову базу розвитку національної системи освіти, яка забезпечує єдність освітнього простору. Розроблено і прийнято закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», проєкт «Нова українська школа», Державний стандарт початкової освіти, Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція тощо.

Реалізація принципу неперервності освіти має починатися із забезпечення наступності між першими її сходинками – дошкільною і початковою освітою.

Проблема наступності означених двох перших ланок освіти була предметом дослідження багатьох учених: А.М. Богущ, Л. В. Іщенко, О. В. Ковшар, О. Л. Кононко, В.К. Котирло, В. Г. Кузя, Т. О. Піроженко, З. П. Плохій, О.В. Проскури, О. Я. Савченко, Т. М. Степанової та інших. Учені одностайні в тому, що наступність передбачає поступовий перехід від дошкільної ланки освіти до початкової, врахування досягнутого рівня розвитку дитини, активне

використання здобутих знань, умінь і навичок в освітньому процесі; сприяє створенню єдиної, динамічної перспективної системи навчання і виховання старших дошкільників і молодших школярів.

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка наступність визначається як «послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу» що «забезпечується методично і психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів і взагалі всією системою методичних засобів» [7, с. 227].

Цінними є міркування видатного українського педагога В. О. Сухомлинського стосовно наступності дошкільної і початкової освіти: «Досвід переконав наш педагогічний колектив, що школа не повинна вносити різкого перелому у життя дітей. Нехай ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово і не приголомшує лавиною вражень» [14, с. 184].

О. Я. Савченко, знаний науковець і фахівець у галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи, наступність розуміла як дидактичний принцип, що передбачає зв'язок і узгодженість у методології, цілях, змісті, організаційно-методичному забезпеченні етапів освіти, які межують один з одним (дошкілля – початкова школа – основна школа). Натомість дослідниця наголошувала на необхідності поєднання збереження самоцінності дошкільного дитинства і формування готовності до навчальної діяльності першокласників. За цієї умови успішно проходить період адаптації до шкільного учіння, а умови навчання ставатимуть комфортними [12, с. 4–5].

З погляду академіка, українського мовознавця М. С. Вашуленка, наступність установлює зв'язки між новими і раніше набутими знаннями як елементами цілісної системи, забезпечує їх розвиток і осмислення на новому, вищому рівні, сприяє підготовці до опанування нових, складніших знань у майбутньому тощо [5].

А. М. Богуш, видатний учений у галузі дошкільної освіти, фундатор і засновник наукового напрямку – української дошкільної лінгводидактики наступність трактує як «обізнаність класоводів з програмами і методиками навчання та виховання дітей у дошкільному навчальному закладі, результатами розвиненості, навченості й вихованості дітей за всіма розділами програми, Базового компонента дошкільної освіти та їх врахування у подальшій роботі початкової школи» [3, с.23].

Т. М. Степанова, досліджуючи зміст передшкільної освіти, дійшла висновку, що під наступністю дошкільної й початкової ланок освіти слід розуміти зв'язок між явищами у процесі розвитку пізнання дітьми довкілля, розширення й ускладнення знань з опорою на змістове забезпечення кожної ланки та вікові й індивідуальні психологічні особливості дітей у процесі навчання [13].

Низка науковців підкреслюють багатомірність, багатоаспектність наступності як педагогічного явища, розглядають її «по-перше, як закономірність психічного і фізичного розвитку дитини, по-друге, як умову реалізації безперервної освіти, по-третє, як принцип навчання й виховання». Окрім цього, наступність може тлумачитися як «один із компонентів теоретичних засад освітніх систем, як концептуальний підхід до вирішення освітніх програм» [6].

Увагу освітян до означеної проблеми засвідчують розроблені і затверджені «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти», в яких зазначається: «Забезпечення неперервності здобуття людиною освіти є можливим за умови реалізації принципів перспективності і наступності між суміжними ланками освіти, зокрема дошкільною і початковою. З переходом загальної середньої освіти на нові терміни, структуру та зміст навчання актуалізується питання пошуку шляхів забезпечення цілісного розвитку особистості на різних рівнях освіти» [9, с.1].

Саме завдяки забезпеченню наступності між дошкільною і початковою освітою створюється динамічна і перспективна система виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів,

спрямована на досягнення цілісного розвитку особистості, забезпечується перехід від попереднього вікового етапу до нового з найменшими для дітей труднощами. Наступність передбачає, з одного боку, орієнтування педагогів закладу дошкільної освіти на вимоги, що ставляться до дітей у школі, з іншого боку, спонукає вчителя початкової школи до врахування досягнутого рівня розвитку дитини в закладі дошкільної освіти та сім'ї.

З метою ефективнішої реалізації принципу наступності й неперервності українські науковці-дослідники виокремили проміжну ланку між дошкільною і початковою освітою – передшкільну освіту, яка є обов'язковою для дітей 5–5,5 років і може здійснюватися в різних типах закладів дошкільної освіти, у навчально-виховних комплексах «Заклад дошкільної освіти – початкова освіта», Центрах розвитку дітей, загальноосвітніх школах за єдиними програмами. А. М. Богуш чітко визначає призначення і функції передшкільної освіти: «Передшкільна освіта – цілеспрямований, організований процес і результат розвитку, виховання й навчання дітей старшого дошкільного віку в різних соціальних закладах. Її метою є створення умов для вирівнювання стартових можливостей дітей із різних соціальних груп і прошарків населення для їхнього подальшого успішного навчання у школі» [4].

Отже, передшкільна освіта є складником неперервної системи освіти, вона спрямована на удосконалення фізичного, психічного, особистісного розвитку дітей перед вступом до школи, забезпечення психологічної готовності до шкільного учіння з метою полегшення адаптації дитини до нового соціального осередку – школи.

Водночас передшкільна освіта не може замінити дошкільну освіту, вона є лише її завершальним етапом, що дає змогу реалізувати принципи неперервності й перспективності дошкільної і початкової ланок освіти.

Підсумком усього розвитку дитини в дошкільному віці є психологічна готовність до систематичного навчання в школі. Більшість фахівців визначають її як складне системне утворення, що забезпечує здатність дитини виконувати навчальні завдання і шкільні

обов'язки, зумовлену рівнем її індивідуально-психологічного розвитку. За своєю сутністю це готовність до елементарної форми навчальної діяльності. Вона формується поступово і залежить від цілої низки умов, перш за все від організації і змісту дошкільної, а особливо передшкільної освіти. Важливими показниками готовності є сформованість мінімально достатнього та необхідного рівня освітніх компетенцій дитини перших шести років життя, позитивне ставлення дошкільника до навчання, здатність коригувати свою поведінку, докладати вольові зусилля для розв'язання завдань, які ставлять дорослі, навички мовного спілкування, розвиток рухової координації тощо. У структурі психологічної готовності до школи виокремлюють компоненти: особистісна (мотиваційна, емоційно-вольова) готовність, інтелектуальна (розумова) готовність, соціально-психологічна готовність.

Важливим у психологічній готовності є формування нової внутрішньої «соціальної позиції» школяра, яка виявляється у своєрідній системі потреб, пов'язаних із навчанням, як з новою, серйозною, справжньою, суспільно значущою діяльністю, що втілює у собі новий для дитини суспільно значущий спосіб життя. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається: «Дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він передбачає синергійний, взаємодоповнювальний розвиток якостей та процесів, досягнення відповідної до цього віку психофізіологічної/тілесної та психологічної зрілості емоційного, інтелектуального, вольового розвитку. Це надає дитині можливість опанування нової соціальної ситуації розвитку – переходу до систематичного шкільного учіння з новою соціальною роллю учня та відповідними функціями та діями, які сприяють оволодінню новою навчальною діяльністю. Саме зрілість усіх якостей та процесів забезпечує успішність розвитку навчальних навичок на наступних етапах шкільного життя» [1, с. 7].

А. М. Богуш визначає такі компоненти і показники дошкільної зрілості:

1) особистісно зорієнтований компонент:

– усвідомлення дитиною образу «Я», його місця в системі взаємовідносин;

– сформованість базових якостей особистості дошкільника: самосвідомість, самооцінка, самоствавлення, впевненість, самостійність, ініціативність, креативність, відповідальність і свобода вибору;

2) емоційно-ціннісний компонент:

– емоційна усталеність дитини;

– позитивно-мотиваційна спрямованість на здобуття нових знань, умінь і навичок; установлення позитивних взаємовідносин у новому шкільному колективі;

– готовність до набуття нової соціальної позиції «Я – учень», «Я – школяр»;

3) операційно-діяльнісний компонент:

– сформованість знань, умінь і навичок, необхідних для навчання у школі;

– довільність психічних процесів і поведінки;

– наявність передумов навчальної діяльності (сформованість різних видів компетенцій за Базовим компонентом дошкільної освіти) [3].

Вступ до школи не готової до систематичного навчання дитини має несприятливі наслідки для подальшого її розвитку. При своєчасному визначенні рівня готовності дитини до школи можна допомогти усунути причини подібних проявів і спроектувати для дитини найбільш відповідну програму індивідуального розвитку.

Отже, основне завдання сучасної передшкільної освіти – створення оптимальних психолого-педагогічних умов для всебічного, гармонійного розвитку кожної дитини, підготовки її до навчальної діяльності і майбутнього життя.

Ефективність вирішення цього завдання значно зумовлюється цілями, змістом, дидактичними засобами і вихідними методологічними принципами діяльності закладу дошкільної освіти.

Початок шкільного навчання вносить у життя дитини великі зміни. Тривалість і гострота процесу адаптації до школи залежать від стану її здоров'я та рівня готовності до систематичного навчання.

Психологічна адаптація до навчальної діяльності, як і будь-який новий, ще не засвоєний вид діяльності вимагає мобілізації всіх психічних і психофізіологічних сил дитини з тим, щоб опанувати необхідні вміння, навички, пристосуватися до нового режиму дня, знайти своє місце серед групи нових однолітків, встановити сприйнятливі взаємини з учителем. Зміни, що відбуваються у психіці дитини в початковий період засвоєння навчальної діяльності, відбивають процес її психологічної адаптації.

Забезпечення ефективної психологічної адаптації дітей до навчальної діяльності допомагає запобігти негативним явищам у їхній психіці, тобто порушенням психічної рівноваги, виникненню емоційної нестійкості, втраті інтересу до навчання тощо. Успішність психологічної адаптації обумовлюється психологічною готовністю дитини до систематичного подолання труднощів, які є невід'ємною частиною педагогічного процесу.

Психологічна адаптація дитини до школи обумовлюється багатьма факторами: умовами виховання дитини в родині, методами організації навчально-виховної роботи вчителя, особливостями психічного розвитку дитини, сформованістю необхідних умінь і навичок, емоційно-вольовим станом тощо. Для того, щоб дитина без особливих труднощів пристосувалася до нових умов і успішно впоралася з вимогами школи, необхідна цілеспрямована навчально-виховна робота у взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти.

Отже, тільки цілеспрямований і довготривалий процес виховання призводить до всебічного і гармонійного розвитку дитини та її оптимальної готовності до школи. Натомість занадто інтенсивна підготовка дитини до школи, форсований розвиток можуть призвести до негативних наслідків. Перевтоми і перевантаження дошкільнят спричиняють погіршення в стані здоров'я, появу неврозів.

В умовах реформування загальної середньої освіти на засадах Концепції Нової української школи тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти мають багато спільного.

Найперше, це утвердження гуманізму як поваги до особистості, доброзичливого, бережного ставлення до дитини.

У Концепції Нової української школи зазначається, що «педагогічні задачі вирішуватимуться в атмосфері психологічного комфорту та підтримки» [10, с. 18]. Така атмосфера може складатися лише за умови гуманістичної спрямованості педагога: його інтересів, ціннісних орієнтирів, ідеалів. Гуманізм розуміється як визнання цінності особистості, її права на вільний розвиток, на реалізацію власних можливостей. «Усе життя нової школи має бути організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії» [11, с. 17]. У Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) нова редакція, затверджену Міністерством освіти і науки України, наказом №33 від 12 січня 2021 р., серед визначених цінностей дошкільної освіти знаходимо таку: «повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду» [1, с. 3].

Як доведено у багаточисленних дослідженнях учених, емоційне благополуччя є обов'язковою умовою розвитку особистості дитини. А переживає його дитина тоді, коли відчуває задоволення, радість від спілкування із педагогом, захищеність, впевненість у його турботі й любові. Дуже важливо, щоб кожна дитина знала, що вихователь вважає її хорошою, розумною, доброю. Слід підтримувати дитину, її здорові починання, закріплювати у неї впевненість, почуття власної гідності, поваги до себе.

Об'єднує сучасний розвиток дошкільної й початкової освіти визнання самоцінності кожного вікового періоду та орієнтація на вікові особливості дітей. Так, першими з проголошених у Базовому компоненті дошкільної освіти цінностей є «визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті» [1, с. 3].

Реалізація мети початкової освіти ґрунтується на ціннісних орієнтирах, серед яких виокремлено «цінність дитинства, що оберігається шляхом встановлення освітніх вимог, які відповідають віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини» [8, с. 1].

На сучасному етапі розвитку освіти необхідним є врахування індивідуальних інтересів, здібностей, темпу розвитку дитини. Базовий компонент спрямований на рівність доступу дошкільної освіти для всіх дітей раннього та дошкільного віку, зокрема дітей з особливими освітніми потребами: «Виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти стосовно дітей з особливими освітніми потребами забезпечується з урахуванням їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних можливостей та у тій формі, яка для кожної дитини є найбільш оптимальною» [1, с. 3].

«Визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборонаю будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору» [8] визначено підґрунтям для реалізації мети початкової освіти.

Єдиною тенденцією є також визнання компетентнісного підходу до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової освіти.

Оновлений Базовий компонент дошкільної освіти, як і як і Державний стандарт початкової освіти заснований на компетентнісному підході. Документ проголошує взаємозв'язок між цінностями, напрямками (змістом), процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечує освітній результат – компетентність дитини старшого дошкільного віку. Компетентнісний підхід до організації освітнього процесу передбачає «увагу до комплексних психолого-педагогічних впливів (педагогічних технологій, методів, способів)», збалансовує «бажання, інтереси, наміри з набутими знаннями, уміннями, навичками та вольовими зусиллями особистості до регуляції своєї поведінки та діяльності» [1, с. 6].

Базовий компонент спрямовує на започаткування у дошкільному дитинстві компетентностей: здоров'язбережувальної, комунікативної, предметно-практичної, ігрової, сенсорно-пізнавальної, природничо-екологічної, художньо-продуктивної, мовленнєвої, соціальної, особистісно-оцінної.

Зазначені компетентності Базового компоненту дошкільної освіти знаходять продовження в Держстандарті початкової освіти, в якому окреслені такі ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна, інформаційно-комунікаційна, культурна, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, навчання впродовж життя.

Наступність між дошкільною та початковою освітою простежується і у формуванні спільних наскрізних умінь: читати з розумінням, висловлювати власну думку усно і письмово, виявляти творчість та ініціативність; керувати емоціями; висловлювати та обґрунтовувати власну думку; критично та системно мислити; оцінювати ризики, ухвалювати рішення; розв'язувати проблеми та співпрацювати з іншими людьми.

У дошкільному віці набуваються базові якості особистості що становлять основу для формування ключових компетентностей дітей молодшого шкільного віку. Особливу цінність мають такі якості як спостережливість, допитливість, довірливість, самостійність, ініціативність, відповідальність, чуйність, креативність, міжособистісної позитивної комунікації та інші.

Спільним для дошкільної і початкової освіти є побудова освітнього процесу з дітьми на основі діяльнісного, інтегрованого та особистісно зорієнтованого принципів.

Як показали дослідження вітчизняних психологів, накопичення дітьми досвіду відбувається в діяльності. Дошкільний вік є початковим етапом формування суб'єкта діяльності. Побудова освітнього процесу з дітьми дошкільного віку здійснюється на основі специфічно дитячих

видів діяльності. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається: «Діяльнісний підхід до організації освітнього процесу є наріжним для забезпечення прояву активності дитини. Він передбачає пріоритет набуття особистого досвіду дитини та процесу його формування у всіх специфічно дитячих видах діяльності: руховій, ігровій, мистецькій, пізнавально-дослідницькій, господарчо-побутовій; спрямовує організацію освітнього процесу на отримання його результатів – відповідних компетентностей» [1, с. 6].

Потребують збереження і змістовного збагачення у молодшому шкільному віці провідні види діяльності дітей старшого дошкільного віку (спілкування, гра, рухова, пізнавальна, господарсько-побутова, художньо-естетична (ліплення, малювання, аплікація, конструювання, слухання музики, спів, хореографічна, театралізована). що дозволить здійснити поступовий перехід до навчання як провідного виду діяльності в адаптаційний період початкової освіти. Метою навчальної діяльності є розвиток різних видів активності дитини, її творча самореалізація, формування нових компетентностей. Так, Державний стандарт початкової освіти передбачає «організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи)» [8].

В «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти» зазначається, що «дієвим засобом забезпечення наступності і перспективності дошкільної і початкової освіти може стати реалізація діяльнісного підходу через введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (ігор, технічного і художнього моделювання тощо); насичення освітнього простору практико-орієнтованими ситуаціями, наближеними до реального життя» [9, с. 5].

Як зазначено вище, освітній процес у початковій освіті організовується на інтегрованій основі, що перекликається з вимогами Базового компоненту дошкільної освіти до змісту та організації освітнього процесу: «Інтегрований підхід...забезпечує формування цілісної реалістичної картини світу дитини, основ світогляду.

Основними характеристиками інтегрованого освітнього процесу виступають: радісне проживання подій, смислове наповнення, активне залучення дитини у процес, взаємозбагачення соціальних контактів та предметно-змістових характеристик тих явищ, які засвоює дитина» [1, с. 6].

Особистісно-орієнтований підхід у центр педагогічної роботи ставить особистість дитини, реалізацію її природного потенціалу, створення умов для повноцінної самореалізації та самоудосконалення. «Лише особистісно орієнтованому вихованню під силу досягнення особистісно розвивальної мети, бо воно спрямоване на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне і відповідальне самовираження» [2, с. 37]. Особистісно орієнтований принцип визначений важливою умовою реалізації Базового компоненту дошкільної освіти [1, с. 4].

Дотримання особистісно орієнтованого принципу, з погляду І. Д. Беха, забезпечується основними позиціями педагога стосовно дитини: розуміння, визнання, прийняття. Позиція «розуміння дитини» є домінантною. Вона поєднується з любов'ю до дитини. Результатом розуміння є виявлення потреб та індивідуальних особливостей вихованців, встановлення відносин позитивної емоційної підтримки і психологічного захисту дитини.

Підґрунтям впровадження особистісно орієнтованого принципу у побудову освітнього процесу у початковій школі та закладі дошкільної освіти є ідеологія дитиноцентризму, на якій акцентовано увагу у Концепції Нової школи. «Дитиноцентризм – це максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів» [11, с. 18]. Важливими є провідні ідеї дитиноцентризму: «немає адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості; активність учнів у навчальному процесі, орієнтування на інтереси та досвід учнів; створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини» [11, с.18].

Одним із ключових компонентів формули Нової української школи є педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем,

учителем і батьками: «В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» [10, с. 14]. Далі прогнозується, що діалог і багатостороння комунікація між суб'єктами спілкування «змінить односторонню авторитарну комунікацію «вчитель» – «учень», пануватимуть «довіра у відносинах», «діалог – взаємодія – взаємоповага», «принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)» [10, с. 14].

Базовим принципом реалізації стандарту дошкільної освіти є соціально-педагогічне партнерство громади та всіх учасників освітнього процесу (засновники закладів освіти, батьки, керівники та працівники закладів дошкільної освіти, фахівці, що надають освітні послуги дітям дошкільного віку, інші фахівці) [1, с. 4].

Професійно-педагогічне спілкування у дошкільній освіті – система взаємодії педагога з дітьми з метою здійснення на них виховного впливу, формування педагогічно доцільних взаємин, створення сприятливого для їхнього психічного розвитку мікроклімату. Під умінням організувати педагогічне спілкування розуміють здатність вихователя зробити його оптимально комфортним, створити умови внутрішньої безпеки для співрозмовника, допомогти йому розібратися у своїх проблемах і знайти вихід з них, сприяти розкриттю індивідуальності дитини, уміння викликати повагу, довіру у дітей, бути для них авторитетом.

Психологічна культура педагога-вихователя передбачає засвоєння елементів спілкування, створення нових моделей процесу педагогічного спілкування, усвідомлення наявного і потрібного рівня комунікативних здібностей.

Важливим ключовим компонентом формули Нової української школи визначено сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології навчання учнів, освітян і батьків у закладі освіти та поза його межами [8].

У Базовому компоненті дошкільної освіти підкреслюється значення освітнього середовища у забезпеченні наступності дошкільної і початкової освіти: «Створення сучасного універсального освітнього середовища (доступного, безпечного, розвивального) дає змогу ефективно використовувати потенціал різних моделей організації дизайну освітнього процесу із застосуванням сучасних технологій, що відповідають особливостям розвитку всіх дітей дошкільного віку (з особливими освітніми потребами, походження з корінних народів і національних меншин), а також створюють передумови забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою» [1, с. 7].

У Базовому компоненті дошкільної освіти прописані механізми забезпечення наступності. «Наступність та перспективність розвитку дитини в закладах дошкільної та початкової освіти забезпечується завдяки:

- узгодженості та цільовій єдності в розвитку дитини на етапі дошкільної та початкової освіти;

- визначенню спільних для дошкільної та початкової освіти принципів, підходів, намірів та адекватних віковим закономірностям дитини провідним видам діяльності, які спрямовують розвиток дитини;

- використанню різних форм та методів педагогічної роботи, які відповідають віку дітей;

- послідовному збагаченню результатів освіти, які висвітлено у формуванні компетентностей дитини дошкільного та молодшого шкільного віку» [1, с. 7].

Важливим є створення умов у початковій школі для збереження субкультури дошкільного дитинства. Цьому сприяє адаптивний період на початку шкільного учіння, що передбачає «активне використання провідної для дошкільного періоду ігрової діяльності та індивідуального досвіду, який здобула дитина у всіх специфічно дитячих видах діяльності, зокрема у спілкуванні з однолітками та дорослими, мовленнєвій, здоров'язбережувальній, мистецькій, господарській, пізнавально-дослідницькій» [1, с. 7].

Досягнутий у дошкільному віці рівень емоційного, інтелектуального, вольового розвитку, сформована відповідно до віку психофізіологічна та психологічна зрілість є «фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя», «надає дитині можливість опанування нової соціальної ситуації розвитку – переходу до систематичного шкільного навчання з новою соціальною роллю учня та відповідними функціями та діями, які сприяють оволодінню новою навчальною діяльністю» [1, с. 7]. Отже, зрілість психічних якостей і процесів, сформована наприкінці дошкільного дитинства, є підґрунтям успішного навчання в школі: «У молодшому шкільному віці розгортається навчальна діяльність, яка спирається на вікові надбання дитини дошкільного віку та потребує належних педагогічних впливів» [1, с. 7–8].

Оскільки наступність як педагогічний феномен має складну структуру, у ній можна виділити провідні напрями – забезпечення єдності, внутрішнього зв'язку мети, змісту освітньої роботи, методів педагогічного керівництва, форм організації діяльності у закладах дошкільної освіти і початкових класах.

Перший напрям – узгодження мети на дошкільному і початковому шкільному рівнях. Базовий компонент спрямований на рівність доступу дошкільної освіти для всіх дітей раннього та дошкільного віку; утверджує освіту дитини як стартову платформу особистісного розвитку, як першу й обов'язкову сходинку в системі неперервної освіти; проголошує цінностями дошкільної освіти зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей [1, с. 2–3]. На кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові якості особистості, активність, самостійність, ініціативність та креативність [1, с. 6].

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [8]. Реалізація мети ґрунтується на таких ціннісних

орієнтирах, як: забезпечення рівного доступу до освіти; міцного здоров'я та добробуту, яких можливо досягти шляхом формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку; розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі тощо [8].

Другий напрям забезпечення наступності в освітньому процесі – зв'язок змісту дошкільної і початкової освіти. Зміст є провідним чинником у навчанні дітей, який насамперед залежить від рівня розвитку науки, техніки, виробництва, культури та, водночас, виконує низку функцій: навчальну, виховну, соціальну, розвивальну, мотивувальну та інші. Для дотримання принципу наступності зміст потрібно конструювати з урахуванням такої вимоги: кожен рівень має готуватися попереднім і слугувати основою для наступного. Дошкільна освіта покликана забезпечити створення головного фундаменту розвитку дитини – формування базової культури її особистості, що дозволить їй успішно оволодіти універсальними учбовими діями на першій сходинці загальної освіти.

Державні стандарти дошкільної й початкової освіти покликані забезпечити поетапне становлення дитячої особистості, її фізичний, пізнавальний, соціальний, естетичний розвиток, набуття нею певного практичного досвіду. На сучасному етапі розвитку рекомендується посилити розвивальну і виховну складові освітнього процесу, надати пріоритет соціалізації, моральному вихованню, формуванню мотивів пізнавальної діяльності тощо.

Наступність у змісті початкової та дошкільної освіти має забезпечити взаємозв'язок програм, що відображають логіку розгортання освітнього процесу. Він полягає у поступовості й послідовності реалізації чинних програм розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку та освітньої програми для 1 класу початкової школи. «Обов'язкове врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до першого класу школи, сприятиме органічному, природному збагаченню особистісного розвитку, започаткованому в дошкільному періоді життя, та створить умови для

успішного подальшого зростання і переходу дитини з першого рівня освіти до наступного» [9, с. 3–4].

Зміст освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку визначається у відповідності до рекомендованих Міністерством освіти і науки України чинних комплексних програм розвитку, навчання і виховання, з яких виокремлюється програма «Впевнений старт» (нова редакція), що окреслює оптимальний комплекс розвивальних, виховних, навчальних функцій і змістових напрямів організації життєдіяльності в межах вікової компетентності дітей старшого дошкільного віку. Реалізація вимог освітньої програми «Впевнений старт» забезпечує формування психологічної зрілості, життєвих компетентностей і готовності до систематичного навчання в Новій українській школі старшого дошкільника.

Використання в освітньому процесі старших груп обраної педагогами програми розвитку, навчання і виховання ухвалюється рішенням педагогічної ради закладу дошкільної освіти щороку в серпні.

Початкова освіта має два цикли: перший цикл – адаптаційно-ігровий (1–2 класи); другий цикл – основний (3–4 класи). Вони враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей. У стандарті визначено загальні та обов'язкові результати навчання за 9 галузями: мовно-літературною, математичною, природничою, технологічною, інформатичною, соціальною і здоров'язбережувальною, громадянською та історичною, мистецькою, фізкультурною.

Загальний обсяг навчального навантаження учнів, співвідношення між освітніми галузями за роками навчання, допустиме тижневе навантаження учнів окреслені в Базовому навчальному плані початкової освіти, який включає інваріантний і варіативний складники. Інваріантний складник змісту є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від їх підпорядкування й форм власності. Варіативний складник заклади загальної середньої освіти визначають самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб учнів. На основі стандарту заклади освіти, наукові установи

створюють освітні програми. Педагогічна рада закладу освіти схвалює освітню програму, що стає підґрунтям для складання та затвердження навчального плану, який конкретизує організацію навчального процесу.

Третій напрям забезпечення наступності дошкільної й початкової освіти – неперервність та удосконалення форм організації і методів навчання як у закладах дошкільної освіти, так і в початковій школі. «Удосконаленню освітнього процесу у закладах дошкільної освіти і початковій школі сприятиме відмова від застарілих підходів: фронтальних форм організації освітнього процесу, класичного розташування учнів у класі, статичних поз на заняттях і уроках та інше. Для забезпечення оптимальної рухової активності дітей доцільно передбачити динаміку проведення заняття/уроку (зміну видів діяльності)» [9, с. 4–5].

Досягнення нової якості освіти у контексті концептуальних засад Нової української школи можливе за умови ефективного освоєння інновацій, що відкривають можливості для формування особистості нового типу, з високим рівнем культури, здатної вільно й відповідально визначати свою позицію, реагувати на стрімкий розвиток суспільних перетворень, налаштовуватись на конструктивні дії в нових ситуаціях. Випускник нової школи – «інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя» [10, с. 6]. Тож одне з першочергових завдань забезпечення наступності діяльності закладів дошкільної і початкової освіти – їх модернізація – переведення її у режим інноваційного розвитку, впровадження у практику сучасних інноваційних технологій. «Діапазон дидактичних методів і прийомів варто розширювати розвивальними іграми і вправами, логічними задачами, проблемними питаннями, ігровими технологіями, що активізують у дітей мислення і уяву. Потрібно організовувати систематичні спостереження, пошуково-дослідну діяльність, використовуючи розвивальне середовище групи/класу» [9, с. 5].

Важливим засобом забезпечення наступності між дошкільною і початковою освітою є «створення і реалізація єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спрямованих на розвиток, виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів» [9, с. 5], яка відбувається за напрямками:

1) налагодження взаємодії, співпраці між закладами освіти:

– укладання директорами закладів угоди про співпрацю, у якій визначається мета співпраці, права і обов'язки кожного закладу;

– проведення закладами внутрішнього моніторингу якості освіти з метою встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, визначення причин відхилень від цілей, шляхів їх подолання;

– обговорення проблемних питань, завдань щодо їх розв'язання;

– планування і проведення спільних заходів за участю педагогів, адміністрацій, методичних служб закладів освіти, батьків;

2) методична робота у закладах дошкільної та початкової освіти:

– обмін педагогічним досвідом із забезпечення наступності між дошкільної та початкової ланками освіти;

– взаємовідвідування вчителями та вихователями відкритих занять та інших форм освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку та уроків у початковій школі;

– спільні педагогічні ради, семінари-практикуми, засідання «круглих столів», конференції, консультації, тематичні виставки тощо;

– спільні методичні об'єднання, педагогічні проекти, методичні рекомендації й поради, робота творчих груп вихователів закладів дошкільної освіти і вчителів початкової школи;

3) робота з батьками:

– інформаційно-просвітницька з метою ознайомлення з психологічними закономірностями розвитку дитини старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;

– анкетування з питань пізнавального розвитку та особистісного зростання дітей, сформованості психологічної готовності до школи, надання за необхідності консультативної допомоги;

– проведення у закладах Днів відкритих дверей, робота батьківських клубів, «педагогічної вітальні», підготовка Інтернет-консультацій, вебінарів, форумів для батьків;

4) творча співпраця закладів на рівні заходів з дітьми:

– попереднє знайомство вчителів зі своїми майбутніми учнями;

– проведення екскурсій старших дошкільників до школи;

– організація спільних заходів для дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи (конкурсів, театралізованих вистав, тематичних виставок дитячих робіт тощо);

– відвідування вихователями відкритих уроків, позакласних заходів з метою спостереження за розвитком своїх вихованців.

Забезпечення наступності між дошкільною і початковою освітою перебуває у прямій залежності від організаторів освітнього процесу – вихователя у закладі дошкільної освіти, вчителя у початковій школі, рівня їх загальної культури та психологічної компетенції, педагогічної майстерності та професіоналізму. Базовий компонент дошкільної освіти проголошує педагога-вихователя як фасилітатора розвитку дитини – як фахівця, «який стимулює процес розвитку людини, створює для цього атмосферу психологічної підтримки, обстановку інтелектуального й емоційного благополуччя» [1, с. 5]. Далі зазначається: «Нова генерація педагогів дошкільної освіти має бути готовою до побудови освітнього простору в закладі дошкільної освіти, суголосного з цінностями гуманної філософії та педагогіки. Це передбачає сформованість гуманістичних цінностей у майбутніх педагогів, особистісної зрілості, широкого світогляду, високого рівня освіченості, а також практичну вмільість створювати відповідне означеним цінностям освітнє середовище, зокрема інклюзивно спрямоване, будувати взаємини з вихованцями на засадах партнерства, здатність до розуміння себе та іншого, розуміння конкретної ситуації буття» [1, с. 5].

У педагогів закладів дошкільної освіти і початкової школи спільна мета – забезпечити плавний, природний перехід дитини від позиції дошкільника до позиції молодшого школяра; організувати життя і діяльність дитини таким чином, щоб вона безболісно,

адекватно реагуючи на зміни в її житті, змогла опанувати новий для неї статус школяра; подальший розвиток того прогресивного й раціонального, що було досягнуто в розвитку особистості на попередніх рівнях освіти; забезпечити цілісність та ефективність освітнього процесу, його послідовність і результативність.

Взаємодія, спільна діяльність учителів та вихователів полягає в аналізі результатів освітньої діяльності у процесі підготовки до школи, обговоренні прогалин, прогнозуванні перспектив подальшої системної та комплексної співпраці.

Потребує особливої уваги підготовка педагогів дошкільної і початкової освіти до реалізації наступності навчання дітей, що полягає в їх обізнаності з якісними психологічними новоутвореннями дошкільників і дітей молодшого шкільного віку, з державними вимогами щодо результатів навчання дітей конкретної вікової групи; розумінні сутності наступності та пріоритетних стратегічних ліній її реалізації в закладі дошкільної освіти та на рівні початкової освіти; готовності до реалізації на практиці такої важливої педагогічної умови, як співробітництво з батьками, здатності проводити консультативну роботу з батьками майбутніх першокласників щодо необхідності засвоєння дитиною вимог Базового компонента дошкільної освіти, розкриття сутності поняття «готовність дитини до шкільного навчання».

Отже, в умовах реформування системи освіти, реалізації концептуальних положень, що покликані змінити сутність освітнього процесу, винятково важливо всебічно і правильно забезпечувати наступність початкової освіти з дошкільним періодом розвитку дітей. Мета наступності – неперервний розвиток особистості на різних вікових етапах з опорою на попередній досвід і накопичені знання, створення єдиного розвивального світу – дошкільної й початкової освіти. Реалізація наступності передбачає створення і впровадження єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спрямованих на розвиток, навчання й виховання старших дошкільників і молодших школярів. З боку закладів дошкільної освіти наступність повинна виявлятися в підготовці дитини до школи, у

забезпеченні її загального психічного розвитку, а з боку школи – передбачати продовження загального психічного розвитку дитини на основі максимального використання того позитивного, що дитина набула в дошкільному віці.

Як Базовий компонент дошкільної освіти [1], так і Державний стандарт початкової освіти [8] визнають пріоритетність компетентнісного підходу до розв’язання основних завдань перших ланок освіти, покликані забезпечити поетапне становлення дитячої особистості, її фізичний, пізнавальний, соціальний, естетичний розвиток, набуття нею певного практичного досвіду, необхідного для використання у майбутньому житті.

Провідними напрямками наступності між дошкільною та початковою шкільною освітою є впровадження в освітній процес принципово новітніх способів взаємодії і зв’язку змісту, програм, методів і форм організації навчання. Сучасні наукові дослідження спрямовують на необхідність забезпечення рухової активності дітей, відмову від регламентованого навчання (статичних поз на заняттях, розташування столів у ряд тощо); використання методів, що активізують у дітей мислення, уяву, пошукову діяльність, тобто елементи проблемності у навчанні; створення розвивального предметного середовища як у закладі дошкільної освіти, так і в початковій школі, функціонально моделюючого зміст дитячої діяльності; використання в початковій школі (особливо в перший рік навчання) ігрових прийомів, створення умов для самостійної практичної діяльності, виявлення ініціативи, творчості, фантазії; підтримування діалогічного спілкування між дітьми; визнання права дитини на ініціативні висловлювання й аргументоване відстоювання своїх пропозицій, права на помилку.

Таким чином, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою є надзвичайно актуальним у контексті сучасних змін, виконання освітніх стандартів, створення єдиного освітнього процесу та досягнення цілісного розвитку особистості. Згідно з чинним законодавством та нормативно-правовими документами саме наступність є однією з обов’язкових умов здійснення неперервності

здобуття освіти, взаємозв'язку та узгодженості мети, змісту, методів, форм навчання на суміжних рівнях освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. 2021. 38 с. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>.

2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн.1: Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання. 280 с.

3. Богуш А. М. Дошкільна і початкова ланки освіти – сходинки наступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. Випуск 28. С. 23–27.

4. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Перші кроки грамоти: передшкільний вік: навч. посіб. К.: ВД «Слово», 2013. 424 с.

5. Вашуленко М. С. Орфоепія і орфографія в 1–3 класах. К.: Радянська школа, 1982. 104 с.

6. Волинець К. І., Волинець Ю. О., Стадник Н. В. Теоретичні засади наступності дошкільної і початкової освіти як проблема сучасної освіти. *Народна освіта*. 2019. Випуск №2 (38). С.19–28.

7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: «Либідь», 1997. 368 с.

8. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>.

9. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249. [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/list.pdf>.

10. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

11. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / За заг. ред. Н. М. Бібік. К.: Літера ЛТД, 2018. 160 с.

12. Савченко О. Я. Наступність і перспективність в роботі перших двох ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. №11. С. 4–5.

13. Степанова Т. М. Трансформація змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ–ХХ століття): монографія. К.: ВД «Слово», 2011. 467 с.

14. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К.: Видавництво «Акта», 2012. 564 с.

Найдюк Ірина

САМОЦІННІСТЬ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА, ЙОГО ОСОБЛИВА РОЛЬ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Дошкільне дитинство – важливий період людського життя, в якому відбувається загальний розвиток дитини, набуття нею знань, умінь і навичок, виховання базових якостей особистості (довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоствавлення, самооцінка) та засвоєння загальнолюдських цінностей і моральних норм. Особливого значення набуває також засвоєння дитиною морального досвіду людства [14, с.197].

Дошкільне дитинство забезпечує загальний розвиток, який слугує фундаментом для набуття спеціальних знань і навичок з різних видів діяльності. Усі новоутворення дошкільного віку є не сумою знань, а певним рівнем пізнавальної активності, самостійності,

творчості, ставлення до себе і до інших. Сформовані у цей період якості визначають загальний характер поведінки дитини, її ставлення до світу, значною мірою є основою її життєдіяльності у майбутньому.

Саме тому роль дошкільного дитинства полягає в оволодінні загальними людськими знаннями, уміннями, у набутті психічних якостей, необхідних для життя (оволодіння мовою, орієнтація у просторі й часі, сприймання, мислення, уява, прилучення до творів мистецтва, формування стосунків з людьми тощо). Пізнаючи навколишній світ, розвиваючись розумово, дитина вчиться спостерігати, робити висновки, порівнювати, узагальнювати, у неї виникає інтерес до пізнання причини явищ, відкриття суттєвих зв'язків між речами.

Дошкільне дитинство вважають періодом:

1) «первинного фактичного становлення особистості» (О. Леонт'єв);

2) «формування базової культури особистості дитини» (О. Асмолов);

3) «оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками» (Г. Абрамова, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Мухіна та ін.);

4) «виховання людського в людині» (С. Русова).

Серед основних специфічних рис дошкільного дитинства Т. Поніманська виокремлює такі:

1) дитина-дошкільник як особистість перебуває на етапі становлення, дозрівання і розвитку; формування основ особистісної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності та особистісного становлення;

2) самоцінність цього періоду визначається наявністю дитячої субкультури;

3) дошкільний вік (3-6 років) пов'язаний з домінуванням ігрової діяльності;

4) дитячі види діяльності мають специфічний характер і формують головні досягнення дитини у її фізичному, психічному та соціальному розвитку, завжди відповідають інтересам і потребам дитини;

5) це сенситивний період для первинної соціалізації особистості;
6) період формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і самого себе, орієнтації на світ людей, досягнення змісту і форм людських стосунків;

7) висока емоційна насиченість усіх сфер життєдіяльності дитини, її допитливість, безпосередність, оптимізм як важлива передумова для емоційно-практичного пізнання довкілля і самої себе.

8) чутливість до соціально-психологічних механізмів навіювання, наслідування; поєднання інтеріоризаційних та екстеріоризаційних механізмів ідентифікації.

Ці механізми соціалізації дають дитині можливість розвиватися, рефлексувати і відповідати соціальним очікуванням суспільства [11].

Саме дошкільна освіта слугує початковим кроком до всебічного розвитку особистості дитини.

Головна мета дошкільної освіти в Україні – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити їх збалансований розвиток, узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації, саморозвитку та самозбереження, формування життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе. Така глобальна мета висуває певні вимоги й до забезпечення належно-гарантованої якості дошкільної освіти, і найвагоміша з них – удосконалення змісту, оновлення його відповідно до вимог часу, із збереженням при цьому позитивного досвіду та збагачення його новими, прогресивними ідеями. Насамперед необхідно зберегти пріоритети охорони життя, зміцнення психічного і фізичного здоров'я дошкільнят, забезпечити їхній своєчасний та повноцінний фізичний розвиток [7].

У зв'язку з переходом загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і тривалість навчання, актуалізується проблема формування готовності дошкільнят до систематичного навчання, шкільного життя. Мотиваційна, емоційно-вольова, комунікативна, фізична підготовка, розвиток пізнавальних психічних процесів та мовлення, прищеплення елементарних навчальних умінь – основні напрями роботи з дошкільнятами. У центрі уваги має бути забезпечення кожній дитині перед вступом до школи мінімального освітнього ядра та створення передумов для її безболісної адаптації до

нового соціального середовища на основі сучасних критеріїв, форм і методів підготовки до школи, адекватних вікові дітей [7].

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» вимоги до рівня розвиненості, вихованості, навченості дітей дошкільного віку визначаються Базовим компонентом дошкільної освіти України (державним освітнім стандартом) і реалізуються Державною базовою програмою як основною та додатковими, рекомендованими або схваленими Міністерством освіти і науки України в установленому порядку [5].

Базовий компонент дошкільної освіти визначає такі цінності дошкільної освіти:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості;
- щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті;
- повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду;
- зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини;
- цінувати життя і благополуччя як вміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні;
- розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей;
- збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями [2].

З гуманістичних позицій І. Г. Агапов розглядає дошкільне дитинство як: самоцінний етап життя людини; етап підготовки до наступного періоду життя – шкільного дитинства; період, протягом якого формуються не тільки передумови, а й провідні риси особистості, що визначатимуть її спрямованість, поведінку і діяльність протягом усього життя [1].

Проблемою дошкільної освіти як особливої ланки в системі освіти займалися А. Богуш, О. Зима, С. Сажник, Т. Степанова;

оволодіння дошкільників навчальною діяльністю Є. Аркін, Л. Венгер, Л. Виготський, П. Гончарук, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Котирло, Г. Кравцов, Є. Кравцова, О. Леонт'єв, О. Любчик, Т. Маркова, Н. Менчинська та ін.; розумовий розвиток дітей та підготовка їх до школи Т. Бабаєва, А. Богуш, З. Борисова, Ф. Блехер, Є. Водовозова, Г. Лаврент'єва, Ф. Левін-Щиріна, В. Логінова, З. Михайлова, М. Морозова, Г. Петроченко, О. Проскура, Є. Тихеева, О. Усова, Є. Фльорина, О. Фунтікова, В. Ядешко та ін. [7].

Вчені, дослідники (С. Русова, В. Огнев'юк, І. Кон, М. Мід) неодноразово підкреслювали важливість дошкільного дитинства і необхідність функціонування дошкільної освіти. Такі видатні педагоги як Януш Корчак, Марія Монтесорі, Селестен Френе, Джон Дьюї, Софія Русова, Станіслав Шацький та ін., зробили все можливе, щоб світ дорослих не тільки сприйняв дитину, але й шанував її, визнавав її самоцінність [4, с. 122].

Видатний український педагог, прозаїк, літературознавець і громадська діячка, одна з піонерок українського жіночого руху, засновниця першого українського дитячого садка в м. Києві Софія Русова зазначала: «Раніш держалися такої думки, що виховання починається зі школи, й поки дитина не має шкільного віку, доти не потребує ніякого виховання. Але за останній час психологія виявляє, що такий погляд дуже шкодливий й неправдивий, бо усі нахили дитини, її здоров'я, її характер – усе це розвивається, бере напрям і зміцнюється у перші роки життя, і в 8 літ вже дитина має свої сталі звички, погані чи добрі – в залежності від оточення, свою волю й свої змагання, з якими вже нелегко боротися в школі, бо легше не дати вкорінитися тому чи іншому почуттю, аніж його поборювати, коли воно уже зміцнилося» [4, с. 122].

Відомий дослідник в Україні та за її межами В. Огнев'юк зауважує, що дошкільна ланка має посідати належне місце у вітчизняній системі освіти й стати її міцним фундаментом, для цього необхідно здійснювати такі шляхи:

- постійне оновлення програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти;
- перехід до нових принципів фінансування дошкільної освіти, зокрема принципу «гроші ходять за дитиною»;

- доступність мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності для всіх дітей;
- створення нових різноманітних моделей організації дошкільної освіти;
- упровадження різних форм здобуття дошкільної освіти, особливо в сільській місцевості, а також охоплення соціально-педагогічним патронатом дітей, які не відвідують дитячих садків, що ґрунтуються на урахуванні типу темпераменту і здібностей дитини;
- формування родинного педагогічного клімату в дошкільних закладах, подолання жорсткої регламентації їхньої діяльності;
- переорієнтація батьківської і педагогічної громадськості із площини підготовки дітей до навчання у школі (навчання читання, письма, лічби тощо) у площину формування функціональної готовності до умов шкільного життя (життєвої компетентності дошкільників);
- гарантування всім дітям дошкільного віку рівних стартових умов (мінімального освітнього ядра – рівня розвиненості, вихованості, навченості) для подальшого здобуття початкової освіти;
- переорієнтація підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів відповідно до сучасних вимог та вдосконалення системи післядипломної освіти;
- докорінна зміна роботи з батьками, забезпечення їхньої психолого-педагогічної підготовки до народження і виховання дітей. Підготовка спеціальних програм, книг для батьків та «батьківських шкіл»;
- докорінна зміна діяльності методичних служб усіх рівнів, спрямування їхньої діяльності на підвищення ефективності дошкільної освіти;
- широке використання надбань психології і педагогіки, кращого вітчизняного і зарубіжного досвіду, перевірених часом, та інноваційних технологій у практиці дошкільної освіти;
- психологізація навчально-виховного процесу в дошкільних закладах, надання психологічної допомоги всім його учасникам (дітям, батькам, педагогам), створення комфортного психологічного мікроклімату в соціальному середовищі навколо дітей і дорослих;

налагодження роботи психологічних служб на місцях (у дошкільних закладах, місцевих органах управління освітою);

– раціональна організація розвиваючого середовища (соціального, природного, ігрового, предметного) та максимальне використання його можливостей для повноцінного й збалансованого розвитку дитячої особистості [4, с. 123].

Отже, дошкільний вік – безцінний період розвитку особистості, формування основ психічних, фізіологічних функцій, характеристик та здібностей. Прискорений темп сьогодення вкорочує вік дитинства, не прогножуючи наслідки [3].

Активне наукове вивчення особливостей дитячої природи, що веде до визнання її самоцінності, розпочалося лише в ХХ столітті.

Останні десятиріччя відзначаються підвищеним інтересом до проблеми самоцінності дитинства. При цьому, більшість ідею про самоцінності дитячого життя і дитячої особистості сприймають як нову, оригінальну і передову. Натомість, вона має довгу історію. Згідно Ф. Арнесен (1973), погляд на дитину як на специфічну, наділену особливим менталітетом і внаслідок цього привілейовану істоту поступово вселяється в суспільну свідомість уже в XV-XVI ст. У педагогіці, як відомо, ідея самоцінності дитячого життя і дитячої особистості проголошувалася, починаючи з Ж. Ж. Руссо; згодом вона отримала свій розвиток в руслі «теорії вільного виховання» (К. Н. Вентцель і ін.). Значний внесок у становлення, розвиток ідеї самоцінності дитинства вніс польський лікар і педагог Я. Корчак, що втілював її не тільки в друкованих роботах («Право дитини на повагу», «Як любити дитину», «Правда життя» і ін.), а й безпосередньо в своїй педагогічній діяльності, взаємодії з дітьми [10].

Серед зігравших істотну роль в поширенні, затвердженні ідеї самоцінності дитинства в першій половині минулого століття є широко відомі психологи в області дитинства А. Валлон і П. Блонський. Уже в першій своїй книзі, присвяченій проблемам дошкільного дитинства («Введення в дошкільне виховання» (1915 р.), П. П. Блонський стверджував: «Єдино правильне виховання - природне зростання душевних сил дитини, які співутворюються з природними задатками дитини ». Він наполягав на тому, що дитина повинна бути вихована як дитина, вважав за необхідне дати

можливість її дитинству проявитися у всьому своєму обсязі. «Ми повинні, - переконував вчений, - в кожному періоді звертати переважно увагу на те, що відповідає специфічній сприйнятливості даного періоду, інакше ми ризикуємо назавжди упустити сприятливий момент» [10].

Особливу роль в розвитку ідеї самоцінності дитинства зіграли погляди О. Запорожця, який розумів процес психічного розвитку як саморозвиток, спонтанне саморозкриття внутрішніх суперечностей діяльності дитини з позиції культурно-історичного підходу [15, с. 58].

Також, ідеї самоцінності дитинства успішно розвиваються в працях Д. Ельконіна, який розглядає природу дитинства в контексті конкретно-історичних умов, що визначають його розвиток, закономірності, своєрідність та характер. Він визначав дитинство як необхідну умову для оволодіння особистістю людськими способами задоволення своїх потреб (органічних, соціальних, духовних) і в результаті – оволодіння людською культурою. Оволодіти культурою дитина може лише з допомогою дорослих. Таким чином, на думку Д. Ельконіна, цінність дитинства постає в присвоєнні багатств людської культури, в процесі якого здійснюється розвиток людини [16, с. 58].

Яскравим прикладом втілення ідеї про самоцінність дитинства є Ш.А. Амонашвілі, на думку якого дитинство – це безмежність і неповторність, особлива місія для себе і людей. «Дитина зі своєю місією - це значить, що кожна дитина є неповторність і наділена від природи особливим, теж неповторним, поєднанням можливостей, здібностей. Є загальні для всіх можливості, і здібності, але є і своя родзинка у кожного» [16, с. 58].

Професор Є. Панько зазначає, що у дошкільному віці діти шукають виразні засоби не тільки в своїй власній діяльності. Вони опановують виразними засобами різні доступні їм художні напрямки, засвоюють соціальний досвід і застосовують його в своїй творчості. «Дитина, - зазначає відомий фахівець в області дитячої та педагогічної психології В. С. Мухіна, - додає виразні засоби так, як всю духовну культуру суспільства, в якому живе ». Є чимало підстав приєднатися до позиції тих сучасних психологів, які вважають, що «Вростання в культуру» (Л. С. Виготський) або «інкультурація» (М. Мід), творчість

і саморозвиток - не різноспрямовані вектори дитячого розвитку (і навіть не «різні сторони одного цілого»), а один [10].

У рішенні проблеми самоцінності дитинства в останні роки включається все більше дослідників. Серед них - відомий російський психолог, академік В. П. Зінченко, який вважає, що багатство можливостей на перших щаблях розвитку створює умови вільного розвитку, пошуку і знаходження себе в матеріалі, подолання матеріалу і подолання себе в тих чи інших формах діяльності та спілкування. За своєю значимістю і по своїй геніальності, дитинство кожної окремої людини, на його думку, можна порівняти з дитячим часом людства в цілому. «І те, інше дитинство - це пора відкриття безлічі світів, входження в них, початок побудови своїх власних світів, які ми несемо в собі все наше подальше життя і не можемо від них позбутися (навіть при сприянні психоаналітика)» [10].

Ставлення до дитинства як самоцінності сприяє своєчасному розвитку важливих психічних функцій дитини, його різнобічного і гармонійного розвитку.

У порівнянні з виголошеними проблемами практичної психології (діагностики, вивчення, корекції, розвитку дошкільника і т.п.), проблема збереження самоцінності дитинства звучить рідко. Науковці, педагоги сьогодні виходять з того, що дошкільна освіта – це перша ланка загальної освіти індивіда й потрібно, не зволікаючи, знайти ключі, коди для розкриття можливостей, здібностей дитини у засвоєнні необхідного обсягу матеріалу, знань, опанування визначеним, необхідним набором компетенцій у різних сферах життєдіяльності («Природа», «Культура», «Люди», «Я сам»). Скоріше не ключі та коди, а відмички, які «відмикають» усілякі «замки». «Відмички», які супроводжують штучну акселерацію, провокують перевантаження дитини, психологічні проблеми [3].

О. Рейпольська стверджує, що розвиток самоцінності особистості в період дошкільного віку невід’ємний від процесу її входження у соціальний простір, а також розкритті в ньому своєї ціннісної сутності. У соціальному просторі особистість на різних етапах онтогенезу одночасно і відкриває, і опановує суспільні цінності й смисли, «наділяє» їх особистісним змістом, робить їх надбанням ціннісного самоставлення. Отже, розуміння соціальної дійсності дозволяє

особистості дошкільного віку не тільки відтворювати у своїй діяльності привласнене «соціальне», але й визначає сутнісний рівень її особистісного буття [13, с. 242].

На думку О. Рейпольської, особистісний простір є багатомірним віддзеркаленням особистістю соціальної реальності, що поєднує внутрішній психічний світ і його зовнішні прояви у поведінці, спілкуванні, діяльності та є результатом самоусвідомлення, саморозвитку, самовдосконалення особистісних цінностей і смислів. Саме ціннісні і смислові виміри виступають базисом простору самоусвідомлення, розуміння внутрішнього світу «Я», стимулюють розвиток нового рівня ціннісного самоствавлення [13, с.243].

Аналізуючи дослідження О. Рейпольської, можна виділити такі складові самоцінності особистості дошкільника:

- когнітивна;
- емоційна;
- мотиваційна;
- комунікативна;
- поведінково-регулятивна.

Зміст когнітивної складової самоцінності особистості дитини дошкільного віку відбиває атрибутивні, рольові, психологічні уявлення дитини про себе і пов'язаний з самоусвідомленням та знаходженням смислу власного «Я». Саме переживання особистістю конфліктних смислів змушує її усвідомлювати власні особистісні властивості з метою вибору дій відповідно до найбільш значущого (ціннісного) для самореалізації самоцінності особистісного утворення (якості, риси характеру)

Зміст емоційної складової самоцінності полягає в переживанні самоцінності як джерела й енергетичної сили власного життя. Особистість не осягає себе індіферентно, а співвідносить із емоціями, інтенсивність яких залежить від контексту смислових вимірів наповнення Я-духовного, Я-фізичного та Я-соціального [13, с. 243].

Зміст мотиваційної складової самоцінності включає систему внутрішніх мотивів розвитку самоцінності як результату осмислення набутих потреб з можливістю їхньої самореалізації. Саме буттєві потреби визначають динаміку самоцінності, підтримують та спрямовують її розвиток [13, с. 243].

Зміст комунікативної складової полягає у духовному самозмінюванні й самотворенні самоцінності особистості в процесі міжособистісного спілкування та конструктивних взаємодій. У комунікативних контактах виявляється, презентується, стверджується і підтримується ціннісне самоставлення особистості та інших людей. Саме через очікуване ціннісне ставлення інших особистість збагачує, оновлює власне ціннісне самоставлення [13, с. 243].

Зміст поведінково-регулятивної складової включає усвідомлений, самостійний процес прийняття рішення, щодо вибору мотивів, цілей, власних дій. Дитина постійно «винаходить» себе, свою самоцінність у процесі вибору свого способу буття, перетворюючи власне ціннісне самоставлення та осмислюючи його складові. Водночас особистість знаходиться в ситуації «хронічного» особистісного вибору не лише засобів реалізації самоцінності, але й самих цілей, що й визначає розвиток самоцінності [13, с. 243].

Розвиток самоцінності особистості в період дошкільного віку відрізняється наявністю прямого та зворотного зв'язку, тісним взаємовпливом між усіма складовими. Кожен віковий етап має певну специфіку розвитку структурних складових і характеризується ускладненням самоцінності особистості в процесі змінювання ціннісно-сміслового ставлення до себе та інших [13, с. 244].

Отже, можемо сказати, що самоцінність – це базова потреба людини відчувати себе цінним, значимим в цьому світі. Якщо в ранньому дитинстві в малюка сформувався самоцінність, знайшовши підтвердження в близькому оточенні, - вона може стати міцним фундаментом для подальшого розвитку маленької особистості.

Саме період дошкільного дитинства є надзвичайно важливим етапом розвитку самоцінності особистості. Розглянемо, які ж саме особливості формуються в дитини дошкільного віку, що зумовлює безпосередню цінність даного періоду в становленні особистості.

Особистість людини є складним утворенням, процес розвитку, становлення і формування якого залежить від багатьох чинників: біологічних, природного і соціального середовища, виховання і навчання, власної активності дитини.

Із немовлячого віку людина розвивається як істота соціальна. Джерелом і умовою цього розвитку є суспільне середовище.

З допомогою людей, через людей вона весь час взаємодіє з навколишньою дійсністю. Взаємодія дитини із середовищем, передусім із соціальним оточенням, мікро-середовищем, засвоєння культури людства відіграють важливу роль у її психічному розвитку, становленні її як особистості.

Особистість - людина, яка досягла певного рівня психічного розвитку, у якій склалися власні погляди на оточення, певний рівень саморозуміння, набули структури психічні процеси і властивості.

Вона виникає у результаті культурного і соціального розвитку.

У дошкільному віці формуються психологічні якості і механізми особистості, налагоджуються зв'язки, відносини, які становлять ядро особистості. У цей період формується стійкий внутрішній світ, форми поведінки, які дають підстави вважати дитину особистістю [9].

Соціальна ситуація розвитку дитини в дошкільному віці визначається активізацією спілкування дитини з дорослими та однолітками. Спілкування з дорослими розгортається на основі значної самостійності дошкільника, розширення його пізнання оточуючої дійсності. Завдяки використанню провідного засобу спілкування – мови та постановці запитань діти поповнюють свої уявлення про світ. Дошкільники задають тисячі запитань. Таке співробітництво дитини з дорослим має назву пізнавального спілкування [12].

У дошкільному віці виникає й супутня форма спілкування – особистісна, яка характеризується тим, що дитина намагається обговорювати з дорослими поведінку і вчинки інших людей. Взаємини дошкільняти з дорослим набувають пізнавально-наслідувального змісту – малюк у іграх копіює діяльність значимого дорослого та задає йому велику кількість запитань. Однак наслідування дитиною дорослого поступово стає свідомим та вибіркоvim. Протиріччя соціальної ситуації розвитку дитини-дошкільника полягає у розриві між його прагненням бути як дорослий і неможливістю реалізувати це прагнення безпосередньо. Єдиною діяльністю, яка дозволяє розв'язати це протиріччя, є сюжетно-рольова гра. Саме тому, що рольова гра дає дитині можливість вступити до взаємодії з такими сторонами життя, які недосяжні їй у реальній практиці, вона і є провідною діяльністю дошкільника. Основним мотивом ігрової діяльності є найкраще

виконання ролі, діяти «як дорослий». Цей мотив підпорядковує собі безпосередні стосунки дитини і є провідним. З цієї точки зору, дошкільний вік – період інтенсивного засвоєння людських взаємин – норм і правил поведінки, які існують у світі дорослих.

Становлення внутрішнього психічного життя і внутрішньої саморегуляції пов'язане з цілим рядом новоутворень у психіці і у свідомості дошкільника. На кожному етапі розвитку та чи інша психічна функція виходить на перше місце. Найважливішою особливістю дошкільного віку є нова система психічних функцій, в центрі якої стає пам'ять (на думку Л. С. Виготського). Пам'ять дошкільника є центральною психічною функцією, яка визначає всі інші процеси. Важливим новоутворенням цього періоду є довільна поведінка, яку можна визначити як поведінку, яка опосередкована нормами та правилами. Вперше виникає питання про те, як треба себе поводити, тобто формується попередній образ своєї поведінки. Дитина починає опановувати і керувати своєю поведінкою, порівнюючи її з тим образом, який стає взірцем. Усвідомлення своєї поведінки і початок особистої самосвідомості – одне з головних новоутворень дошкільного віку[12].

О. П. Сергєєнкова визначає такі особистісні новоутворення:

1. Виникнення першого схематичного контуру цілісного дитячого світогляду.

2. Виникнення перших етичних інстанцій: «що таке добре». Етичні інстанції зростають поряд з естетичними: «красиве не може бути поганим».

3. Виникнення підпорядкування мотивів.

4. Виникнення довільної поведінки.

5. Виникнення особистої свідомості – усвідомлення свого обмеженого місця в системі взаємин з дорослим.

6. Розвиток самооцінки – усвідомлення можливостей своїх дій.

Самооцінка дитини має сильне емоційне забарвлення, залежить від схвалення дорослих. У процесі спілкування розвивається потреба дитини в довірі до дорослих і здатність відчувати їх емоційний стан. Дорослий для дитини – джерело інформації, фактор формування емоційної стабільності, відкритої комунікативної позиції у ставленні до інших і світу взагалі. Оцінюючи навіть своїх друзів, дитина просто

повторює думку, яку вона почула про них від дорослих. Аналогічно це відбувається і при самооцінюванні – «Я хороший, тому що так каже мама» [12].

Дослідження дитячо-батьківських стосунків вказують, що на становлення самооцінки дитини впливають установки батьків на її прийняття та демократичні взаємини батьків з дитиною. Діти батьків з такими установками показують прискорений інтелектуальний розвиток, оригінальність, емоційну впевненість, хороший самоконтроль. Діти авторитарних батьків, як правило, бувають емоційно нестабільними, неслухняними, агресивними. Великого значення у становленні самооцінки дитини дошкільного віку мають педагогічні оцінки з боку працівників дошкільного закладу. Тому наступний чинник, який впливає на становлення самооцінки це вихователь. У кінці вікового періоду у дошкільнят формується інтегральне особистісне новоутворення - шкільна зрілість [12].

Раннє і дошкільне дитинство - період активного розвитку сенсорики. Це вік переважно чуттєвого пізнання навколишнього світу і себе за допомогою обмацування предметів, їх розглядання, обнюхування, практичних дій з ними знаходить дитиною в цей період шляхом «живого споглядання» чуттєвий досвід надзвичайно значущий для його життєдіяльності, розвитку цілого ряду здібностей (образотворчих, музичних та ін.).

Відчуття (відображення окремих властивостей предметів і явищ дійсності при безпосередньому впливі на органи чуття) і сприйняття (цілісне відображення предметів, ситуацій, подій, що виникає при безпосередньому впливі подразників на органи чуття), забезпечують безпосередньо-чуттєву орієнтування в світі. Розвиток цих процесів створює необхідні передумови для виникнення всіх інших, більш складних пізнавальних процесів (пам'яті, мислення, уяви). При цьому загально визнано: дошкільне дитинство - вік, коли сенсорна основа здібностей, фундамент сенсорної культури формується, розвивається особливо активно [10].

Розвивається в дошкільний період і розрізнення кольорів: підвищується його точність і тонкість. Дослідження, проведене З. М. Істоміною, показало, що вже до двох років діти при безпосередньому сприйнятті досить добре розрізняють чотири основні

кольори: червоний, синій, зелений, жовтий. Диференціація ж проміжних тонів - оранжевого, блакитного та фіолетового - викликає у них труднощі. Виявлено, що з 4-х років встановлюється міцний зв'язок між кольором і його найменуванням щодо основних тонів, а з 5 років - і щодо проміжних [10].

У цей період життя вдосконалюється також кінестезична і тактильна чутливість. Показником розвитку цього відчуття може служити розрізнення тяжкості предметів. У віці від 4 до 7 років ця здатність зростає приблизно в два рази.

Розвивається в дошкільному віці і нюхова чутливість. Старші дошкільнята допускають менше число помилок при розрізненні запахів, точніше їх називають, ніж молодші діти.

Активно розвивається в дошкільному дитинстві і орієнтування дитини в просторі, часі, русі та ін. На розвиток сенсорики малюка позначається, безумовно, дозрівання аналізаторів (слухового, зорового, шкірного, нюхового і ін.), яке відбувається в цей період його життя [10].

У дошкільному віці активно розвивається спонукальна сфера дитини, свідченням чого є формування мотивів - спонукань до діяльності, пов'язаних із задоволенням потреб людини. До новоутворень у цій сфері належать мотиви, пов'язані з інтересом дітей до світу дорослих, з прагненням бути подібними на них. Вони, як правило, переплітаються з ігровими. Важливим мотивом для дошкільнят є встановлення і збереження позитивних взаємин із дорослими.

На основі прагнення до самоствердження у дітей виникає мотив змагання - прагнення виграти, перемогти, бути кращим. Розвиваються також моральні мотиви, зокрема слухатися старшого, бажання зробити приємне, потрібне іншим людям. Однак діяльність дошкільників спонукається не окремими мотивами, а їх ієрархічною системою, в якій основні та стійкі спонуки поступово набувають провідного значення і підпорядковують собі часткові, ситуативні. Підпорядкуванню мотивів сприяє усвідомлення дитиною себе як суб'єкта дії. Воно є початком подальшого ускладнення мотивів, їх опосередкування усвідомленням, перебудов протягом усього життя. Передумовою додання власних бажань є не тільки очікування

нагороди чи покарання з боку дорослого, а й висловлена дитиною обіцянка (принцип "даного слова"). Так формуються наполегливість і вміння долати труднощі, почуття обов'язку щодо інших людей [15].

Розвиток динамічної сторони емоцій і почуттів дошкільника зумовлений формуванням уміння контролювати і регулювати свої емоційні прояви. Змістовий аспект емоцій та почуттів пов'язаний із причинами і об'єктами переживання.

Також у дошкільному дитинстві формуються і вищі почуття. Особливі переживання супроводжують ставлення дітей до батьків, спілкування з якими у спільній діяльності живлять радісні емоції. Тривожні переживання викликають конфлікти у сім'ї, суперечки з ровесниками, несправедливе ставлення до них. Дошкільник часто впадає у ревність, якщо йому здається, що братик чи сестричка (в дитячому садку - інша дитина) користується більшою увагою дорослих.

Глибшими стають у цьому віці почуття гордості та самоповаги, які є основою самооцінки дитини, зумовлюють її поведінку. Іноді ці почуття закривають від дитини іншу людину, внаслідок чого формуються самолюбство, егоїзм. Важлива роль у розвитку особистості дошкільника належить естетичним почуттям (прекрасного, гармонії, ритму, божественного) [15].

Найяскравішими інтелектуальними почуттями дошкільників є почуття здивування і допитливості. Успіх у діяльності викликає у них яскраві позитивні переживання, які можуть виявлятися стримано, однак невдача зумовлює бурхливе незадоволення. Пов'язані з діяльністю неприємні переживання часто породжують невпевненість у своїх силах, боязнь нових завдань.

У дошкільному віці, особливо у другій його половині, проявляється здатність до емпатії. Дітям властива гуманістична (емпатійні переживання, в яких вони емоційно відгукуються на неблагополуччя чи благополуччя іншого у формі радості за іншого, співчуття, співстраждання, жалю) і егоцентрична (переживання страждання, страху, радості у відповідь на сум іншого, а також - суму у відповідь на радість іншого) емпатії. Попри певні типові особливості емоційної сфери дошкільників (яскравість і безпосередність

переживань, переважання почуттєвості над іншими сторонами життя), у кожної дитини вона індивідуальна [15].

Останнім часом стає очевидним те, що дитинство і діти дуже сильно змінилися, відбулися якісні психічні, психофізіологічні і особистісні зміни сучасної дитини. У своєму виступі на обговоренні Форсайт-проекту «Дитинство 2030» Д. І. Фельдштейн детально зупинився на найважливіших змінах в розвитку сучасної дитини – це:

- зниження рівня когнітивного розвитку дітей дошкільного віку;
- зниження енергійності, бажання активно діяти при зростанні емоційного дискомфорту;
- зниження рівня розвитку сюжетно-рольової гри дошкільнят, що призводить до недорозвитку мотиваційної сфери, волі і довільності дитини;
- зниження дитячої допитливості і уяви;
- дефіцит довільності, що свідчить про несформованість певних мозкових структур, недостатню соціальну компетентність, екранну залежність, що викликає у дітей потребу в екранній стимуляції, яка блокує власну діяльність дитини;
- збіднення і обмеження спілкування дітей з однолітками, пережите ними почуття самотності;
- зростаюче число дітей з емоційними проблемами, які перебувають в стані афективної напруженості через постійне почуття незахищеності, відсутності опори в близькому оточенні та інші [16, с. 60].

У дослідженнях відзначається тенденція до поляризації дитячого розвитку. Якщо раніше розвиток більшості дітей характеризувалося середнім рівнем при відносно невеликому відсотку випереджальних або відстаючих в розвитку дітей, то сьогодні, з однієї сторони, зросла кількість обдарованих дітей, які мають дуже високими характеристиками розвитку, з іншого – неухильно росте число дітей, що мають проблеми і відстаючих в особистісному розвитку [16, с. 60].

Ще однією характерною особливістю сучасного дитинства є зміни процесу соціалізації. Реалією сучасного дитинства є перекид у бік інтелектуального розвитку дитини на шкоду соціальному і особистісному. Як пише Г. М. Коджаспірова, «Сучасне дитинство стало, з одного боку, значно більш активним у своїй рефлексії,

спрямованої на навколишній світ в цілому; з іншого - більш інфантильним в плані соціальної спрямованості» [8, с. 50].

Педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей і специфіки на етапі дошкільного дитинства дозволяють вибудувати стратегію освітньо-виховної діяльності, спрямованої на актуалізацію соціального потенціалу дитини. Системно-цілісний підхід забезпечує орієнтацію на цілісне розуміння дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, а також комплексне вивчення найістотніших закономірностей розвитку процесів виховання та соціалізації як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Його реалізація дозволяє розглядати дошкільний заклад як педагогічну систему, яка вимагає узгодження та координації усіх її компонентів, сукупності взаємопов'язаних між собою засобів, методів і процесів, що мають нові якісні ознаки, необхідні для створення педагогічно виваженого впливу на соціальне становлення особистості дитини [6, с. 102].

Якщо раніше основним каналом соціалізації для дитини були навколишні люди, в першу чергу близькі дорослі і дитяче співтовариство, то зараз на процес соціалізації великий вплив надають комп'ютер, телебачення та інші засоби масової інформації. Цим обумовлені радикальні зміни процесу соціалізації.

Віртуальний світ, орієнтований на «полегшене споживання», яке не потребує ніяких уявних і духовних зусиль, «засмоктує» дитину своєю легкістю, видовищністю, динамікою. Він не вимагає від нього зусиль по налагодженню контактів з партнерами [8, с. 51].

Саме тому, у роботі з дітьми дошкільного віку треба опиратися на живе спілкування, ігрову діяльність і взаємодію дітей один з одним, а не покладатися на гаджети чи інші новітні технології, які руйнують соціалізацію дитини. Важливо навчити дитину жити в соціумі, а не у віртуальному світі і зберегти цінність дитинства.

Отже, можемо сказати, що період дошкільного дитинства є надзвичайно важливим і самоцінним етапом у процесі становлення особистості, оскільки саме в цей час закладаються основні психофізіологічні властивості, формуються індивідуальні особливості дитини, що в подальшому відобразатимуться в її житті і діяльності як особистості.

Список використаних джерел

1. Агапов И.Г. Социоцентристская и персональноцентристская парадигмы в образовании (культурологический анализ) / ред. изд.: Н. Г. Агапова. Личность. Культура. Общество. 2008. Т. 10. С. 265–271.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. 2021. 38 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>.
3. Біла І. М. Збереження цінності дитинства. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Тернопіль, 2014. С.145-147. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6263/1/Тернопіль.Pdf>
4. Жадленко І. Дошкільне дитинство крізь призму педагогічних концепцій. *Філософські та антропологічні парадигми сучасної освіти*. 2016. № 2. С. 118–124.
URL: <http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/73506>
5. Закон України «Про дошкільну освіту» від 15.03.2007 № 749-V. Дата оновлення: 05.11.2020
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
6. Захарова Т. А. Соціалізація дошкільника як чинник розвитку компетентності майбутньої особистості. *Молодий вчений*. 2015. № 5(3). С. 101-104.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_5%283%29__28
7. Ковшар О. Завдання дошкільної освіти з розвитку особистості. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8(2). С. 287-293.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29__43
8. Коджаспирова Г. М. Феномен детства с позиций педагогической антропологии. *Вестник Московского городского педагогического университета*. 2010. № 1. С. 45– 57.
9. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. К.: Академ-видав, 2008. 432 с.

10. Панько Е. А. Детство как самоценность . ГУО «Минск, обл. ин-т развития образования». Минск : МОИРО, 2009. 69 с.
11. Поніманська Т.І. Формування соціальної компетентності дитини. *Нова педагогічна думка*. 1998. № 2. С. 91–95.
12. Психологічні особливості розвитку дитини дошкільного віку. URL: http://zakinpro.org.ua/images/2019/docs/04/Психологічні_особливості_розвитку_дитини_дошкільного_віку.pdf
13. Рейпольська О. Особливості розвитку особистості дитини дошкільного віку в процесі соціалізації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2018. № 22. С. 240–251.
URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2018-22-240-251>
14. Савченко М. Морально-ціннісний компонент самостійності як базової якості особистості дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*. К.: «Срібна Хвиля», 2014. С. 197–208.
URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v4/i10/19.pdf>
15. Савчин М. В. Вікова психологія. М. В. Савчин, Л. П. Василенко. К.: Академвидав, 2005. 202 с.
16. Шахманова А. Ш. Самоценность детства и ответственность взрослых перед детьми. *Человек и образование*. 2012. № 1(30). С. 57–61. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/samotsennost-detstva-i-otvetstvennost-vzroslyh-pered-detmi/viewer>

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Гаврилюк Світлана

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Усвідомлення проблеми розвитку творчої особистості пов'язане з упровадженням нової, особистісно орієнтованої парадигми виховання, спрямованої на людину новітньої культури, розвиток її творчих здібностей та здійснення її творчої самореалізації.

На думку В. Рибалки, «творча особистість є найбільшою цінністю для будь-якого суспільства. Можна стверджувати, що тепер сама доля та майбутнє України залежить від того, чи будуть ефективно задіяні інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного її громадянина» [20].

Отже, надзвичайно важливо правильно спрямувати творчі інтереси дітей у дошкільному дитинстві – сенситивному періоді розвитку творчої особистості.

У зв'язку з модернізацією змісту сучасної дошкільної освіти зростає роль особистості дитини дошкільного віку як найвищої соціальної цінності, адже дитинство – це період спонтанного, інтуїтивного пошуку сфери творчості, у якій індивід може себе всебічно реалізувати.

Ідеї самоцінності, унікальності періоду дошкільного дитинства для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку знайшли відображення у «Базовому компоненті дошкільної освіти», «Державній базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», де одним із пріоритетних напрямів розвитку дитини вперше визначено креативність [1].

Дитинство є важливим віковим періодом розвитку творчих здібностей, формування характеру, творчих цінностей індивіда. На етапі дошкільного дитинства здійснюються активні психічні

новоутворення, набувається пізнавально-інтелектуальний досвід, виховуються художньо-естетичні почуття, моральні якості, реалізується прагнення до дослідницького пошуку, з'являються перші творчі прояви особистості.

У своїх педагогічних поглядах В.О. Сухомлинський стверджував думку, що «майбутнє суспільство можна запрограмувати на майданчику дитячого садочка». Підкреслюючи роль педагога в розвитку творчої особистості, директор Павлиської школи акцентував, що дитинство є найважливішим періодом людського життя, це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце з довколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк [22, с. 15].

На думку вченого дитинство малюка буде щасливим та радісним лише за умови уважного ставлення до розвитку дитячої творчості. Підкреслюючи виняткове значення перших проявів творчої діяльності, В. Сухомлинський наголошував, що духовне життя дитини повноцінне лиш тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості.

У творах В. Сухомлинського «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Листи до сина», «Як виховати справжню людину» та ін. викладено гуманістичну концепцію виховання творчої особистості, що ґрунтується на пріоритеті інтересів дитини, врахуванні її природних задатків, взаємодії та спілкуванні в різновікових групах під час різноманітних видів творчої діяльності: естетичної, художньої, трудової тощо.

Аналіз досвіду педагога-новатора в контексті художньо-естетичного виховання переконує, що розвиток творчого потенціалу вихованців залежить передусім від готовності вихователя до творчості, його бажання творити разом із дітьми, творчого ставлення до справи.

Із метою реалізації інтересів, потреб, схильностей вихованців педагог повинен створити умови кожній дитині вільно вибирати улюблену роль, іграшку, театралізацію улюбленого твору тощо. Створена креативна зона чи куточок казки або куточок усамітнення в

сучасному дошкільному навчальному закладі дає можливість дитині побути наодинці або поспілкуватися з улюбленою іграшкою, переглянути ілюстрації до художнього твору, провести репетицію перед дзеркалом.

Саме тому в «Школі радості» В. Сухомлинського було створено спеціальну кімнату казки, в якій панувала атмосфера тепла, дружби, доброти та поваги вихованців один до одного. Створення сприятливого розвивального середовища зумовило розвиток дитячої фантазії, адже діти ще задовго до навчання в школі могли самостійно складати власні казки та оповідання з новим сюжетом. Це було першим кроком у розвитку мислення та поетичної творчості дітей дошкільного віку.

Творче осмислення багатогранної спадщини сільського народного вчителя, талановитого гуманіста, педагога-новатора Василя Олександровича Сухомлинського свідчить про те, що джерелом дитячої творчості є залучення дитини до краси й гармонії у світі, мистецтві, природі, пробудження її почуттів, прагнення до праці.

Зважаючи на вищезазначені положення, можна констатувати, що важливим і актуальним завданням сучасної дошкільної освіти в нашій країні є забезпечення сприятливих умов для виховання й розвитку дітей дошкільного віку.

Результати наукових досліджень О. Запорожця у сфері дитячого психічного розвитку доводять, що в старшому дошкільному віці посилюється роль наслідування дорослих, однак це не зовнішнє копіювання схеми дії іншої людини, а справді активне відтворення, у процесі якого між дорослим і дитиною відбувається специфічний «обмін можливостями». Збагачення творчого потенціалу дитини стає умовою творчого зростання дорослого й навпаки, завдяки чому між ними встановлюється справжня соціально-творча спільність [7, с. 109].

В. Давидов зауважує, що діяльність дошкільників відбувається в умовах, за яких вони ще не включені в жорстку систему занять, – дорослі більше прагнуть їх виховувати, ніж навчати, а дитина може виступати як суб'єкт, якому подобається діяти саме так, а не інакше (наприклад, дошкільники граються лише за власним бажанням –

«змусити» їх гратися неможливо) [5, с. 29]. На думку автора, це сприяє прояву й розвитку їхніх творчих можливостей, особистісних новоутворень.

Результати цих та деяких інших досліджень дозволили вченому зробити висновки про те, що діти дошкільного віку здатні до елементарних форм пізнавальної творчості поряд з художньою (ймовірно, вони спроможні й на моральну творчість). Інакше кажучи, взаємопов'язані види виховання дошкільників можуть стати поштовхом до розвитку відповідних форм дитячої творчості. Це означає, що саме в дошкільному віці в дитини формується основа особистісного рівня діяльності, відтак до кінця цього вікового періоду діти можуть стати суб'єктами, які вже набули рис особистості [5, с. 29].

Звертаючись до проблеми творчого розвитку дітей дошкільного віку, В. Кузь підкреслює, що функціонування зазначеної системи освіти має забезпечити виявлення обдаровань, схильностей, здібностей кожної дитини вже в ранньому дошкільному віці й розвивати їх, вибудовуючи індивідуальну траєкторію кожного вихованця через різні форми відповідно до персональної освітньої програми, забезпечити високоякісну підготовку студентів – майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів.

За переконанням науковця, елітне виховання національної інтелігенції починається з дошкілля: «...Адже талановиті елітні вчені виростають з обдарованих дітей, яких ми маємо відшукати вже в дошкільному віці і далі їх з любов'ю рости, аби жодна обдарована дитина не була втрачена» [12, с. 61].

Автор творчої концепції, основаної на креативному підході до дітей дошкільного віку в системі освіти, С. Зорін, вважає, що «основна мета освіти – формування творчого потенціалу у дітей і розвиток рефлексивно-творчої особистості. Для цього потрібно створити творче (креативне) освітнє середовище й соціокультурний творчий простір для успішної самореалізації свого творчого потенціалу» [8, с. 464]

За словами автора, творча діяльність повинна бути основою розвитку й вливатися (вплітатися) у процес навчання і виховання.

Дитина має стати з раннього віку творцем, а не тільки одержувачем і акумулятором готових знань [9, с. 19].

Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що дошкільний заклад освіти відіграє важливу роль у процесі розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, який забезпечує більш успішне засвоєння знань на всіх наступних рівнях освіти.

Отже, першочерговими завданнями вихователів дошкільних закладів освіти має стати правильне спрямування творчих інтересів дітей, розвиток їхнього мислення, формування достатнього рівня життєвої компетентності в дошкільному дитинстві – сенситивному періоді розвитку творчої особистості.

На основі досліджень зарубіжних психологів Л. Єрмолаєва-Томіна систематизувала такі принципи стимулювання розвитку творчих здібностей, які повинні враховувати майбутні вихователі дітей дошкільного віку [6, с. 74-84]:

1. Уважно ставитися до всіх проявів творчої активності дитини. Перш за все це зміна своєї позиції щодо творчих дітей, створення належної розвивальної атмосфери, що сприятиме розвитку творчих здібностей вихованців. Для цього педагог повинен дати можливість дитині виражати творчі ідеї, творчо мислити.

2. Вміти виявляти потенційні творчі здібності кожної дитини. Педагоги повинні навчитися помічати творчі прояви дітей не лише під час навчальних занять, а й в інших видах діяльності, це сприятиме формуванню в них індивідуального стилю діяльності, що характеризується креативністю.

3. Формувати у вихованців високу самооцінку, яка б стимулювала їх до діяльності. Для цього педагог повинен відзначати індивідуальні досягнення вихованців, стимулювати будь-які прояви їхньої творчості.

4. Важливим фактором учений вважає навчання, у тому числі й професійне. Важливо, щоб педагоги не лише мали вищу освіту, а й були самостійними, цілеспрямованими, творчими, компетентними фахівцями, здатними до професійного самовдосконалення як необхідної умови педагогічної творчості.

Слід зауважити, що серед факторів, що впливають на розвиток дитячої творчості, значну роль відіграють умови сімейного виховання, вікового й індивідуального розвитку, а також особливості взаємин дітей у найближчому соціальному оточенні (у сім'ї, дошкільному закладі, освіти, соціокультурному середовищі тощо). Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку залежить від сформованості відповідного рівня індивідуальних якостей особистості (завзятість, цілеспрямованість, працелюбність, наполегливість) та від об'єктивних умов, які впливають на їхню діяльність.

Таким чином, надзвичайно важливою є орієнтація дошкільної освіти на розвиток творчої особистості, визнання її самоцінності, формування позитивної «Я-концепції» кожного вихованця: «Підготувати сьогодні дитину до життя – це значить передусім розвивати в неї потребу у творчості, в удосконаленні й реалізації в суспільно корисній праці всіх своїх обдарувань і здібностей» [15, с. 393].

Феномен «дитяча творчість» у педагогічному словнику трактується як «складна діяльність дітей і підлітків, у якій органічно поєднуються навчальні завдання, пов'язані з формуванням у них певних знань, умінь та навичок, і власне творчі завдання, в результаті чого виникають нові твори та ідеї в галузі науки, мистецтва і техніки» [17, с. 442].

За визначенням М. Подьякова, дитяча творчість – одна з найбільш змістовних форм психічної активності дітей, яку слід розглядати як універсальну здібність, що забезпечує успішне виконання найрізноманітніших видів дитячої діяльності [18, с. 16-18].

Аналізуючи різновиди творчості дітей дошкільного віку, учений доходить висновку, що основою творчості цього вікового періоду є пошукова діяльність, у якій проявляються природна допитливість, активність, творча трансформація дитиною нових знань і досвіду [19, с. 36].

Основна мета у розвитку творчості й розкриття творчого потенціалу в дошкільному віці, на думку дослідника, полягає у створенні дорослими посильних для вирішення дітьми проблемних

ситуацій, постановці творчих завдань, формуванні своєрідного евристичного досвіду, внаслідок якого активно розвиваються уява й творчість дітей дошкільного віку.

Зміст поняття «дитяча творчість» розглядаємо як творчу позицію дитини, її активність, уяву, фантазію, що проявляється у творчому пошуку при створенні нових ідей, художніх, творчих образів, пізнанні нового, незвичного в процесі творчої продуктивної діяльності: гри, малюнку, співах, танцях, комунікативній взаємодії тощо.

Зазначимо, що пошукова творча діяльність у дошкільному віці є своєрідним внутрішнім генератором, рушійною силою саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості, яка сприяє актуалізації внутрішнього потенціалу дитини в майбутньому.

Значний вплив на вивчення феномена дитинства має культурно-історична концепція психолога Л. Виготського, згідно з якою творчість – це органічна форма діяльності для дитини, це саме її життя. Учений був твердо переконаний у тому, «що творчість є нормальним і постійним супутником дитячого розвитку» [4]. Він зазначив: «Типові особливості дитячої творчості проявляються краще всього не у вундеркиндах, а в звичайних дітях» [4, с. 32].

На думку вченого, «найкращим стимулом дитячої творчості є така організація життя і середовища дітей, яка створює потреби і можливості дитячої творчості» [3, с. 58]. Творчість дітей дошкільного віку цінна не так кінцевим результатом, як самим процесом, тому Л. Виготський зауважував, що момент творчості існує не лише там, де створюється щось нове, а й там, де людина подає своє розуміння певного явища, по-своєму відтворює, змінює вже існуюче [3, с. 68]. Саме тому творчість робить людину істотою, спрямованою до майбутнього, яка будує його і видозмінює своє теперішнє.

Окрім того, творчість, на думку вченого, є умовою становлення, самопізнання й розвитку особистості. Дошкільний вік науковець називав переходом до зовсім нового виду діяльності – «творчої діяльності», яка починається з мрії, оскільки все нове насамперед потрібно уявити. Підкреслюючи роль уяви як основи дитячої

творчості, учений відзначав, що важливо не те, що саме створюють діти, а те, що вони вправляються у творчій уяві та її втіленні [3, с. 32].

Ці положення Л. Виготського не втратили актуальності й сьогодні, тому важливим завданням вихователя дітей дошкільного віку є «розвиток направленості творчої уяви» – синкретичної основи дитячої творчості. У зв'язку з цим учений слушно зауважував, що формування творчої особистості, яка спрямована в майбутнє, залежить від творчої уяви, що втілена в теперішньому [3, с. 78].

Одна із засновників системи естетичного виховання дошкільників Н. Ветлугіна зауважує, що в процесі художньої діяльності можна розвивати творчі здібності дітей: «Під час творчої діяльності неначе в один вузол стягуються багато процесів естетичного переживання: активізація сприйняття, продуктивність практичної діяльності, виразність виконання, оцінне ставлення до своєї продукції. Набуте дитиною трансформується, і виникають нові, якісно відмінні зрушення в становленні особистості дитини» [2, с. 250].

У дошкільному віці творчий потенціал вихованців, на думку автора концепції творчої обдарованості О. Матюшкіна, проявляється насамперед у високій пізнавальній мотивації, дослідницькій активності, прагненні до творчості в грі та інших видах діяльності, випередженні в пізнавальному розвитку. До творчих проявів учений пропонує зарахувати також успішність та ініціативність дитини в побудові міжособистісних відносин у групі як реалізацію її лідерських здібностей. Такі прояви можна відзначити у деяких дошкільників уже в 3-4 роки [15, с. 676].

Творчість дітей дошкільного віку реалізується в духовній, пізнавально-інтелектуальній, ігровій, мовленнєвій, продуктивній художній діяльності (малювання, ліплення, конструювання, музика, театр тощо). Важливим засобом розвитку творчої уяви цього вікового періоду, на думку багатьох учених, є гра. Зв'язок гри з творчістю підкреслює низка вчених (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Кульчицька, А. Макаренко, В. Моляко, В. Мухіна, Н. Рогальська, С. Русова, В. Сухомлинський,

Д. Фельдштейн, К. Ушинський та ін.). Передусім це пов'язано з тим, що гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку.

В авторській концепції самоцінності дитинства Д. Фельдштейн розглядає дошкільний вік як найбільш «ігровий» період дитинства, це вік інтенсивного психологічного розвитку дитини та первинного формування якостей особистості [23, с. 3]. Саме в ігровій формі діяльності, на думку вченого, у дошкільника виникають основні психологічні новоутворення – орієнтація на оточення, уміння оцінювати свої дії і вчинки з точки зору вимог дорослих, тобто з погляду суспільства, у цей період розвиваються особистісні «механізми» поведінки – контроль і самоконтроль, оцінка й самооцінка [23, с. 42].

Дослідники проблем розвитку обдарованості й творчого потенціалу дітей дошкільного віку (О. Кульчицька, В. Моляко) зауважують, що у процесі свого розвитку дитина опановує і необхідні способи орієнтації у навколишній дійсності, за допомогою яких людина може стати творцем. Ці здібності дитина розвиває у вільній грі, навчальній і трудовій діяльності, спілкуванні. Так, наприклад, в ігровій діяльності творчість дозволяє дитині створювати будь-який продукт, реалізовувати бажаний задум, продукувати безліч ідей. Дитина відчуває себе вільною, вона не скована досвідом, знаннями, не обмежена якимись заборонами, що не дозволяють на власний розсуд оперувати матеріалами, об'єктами та ін. Через такий тренінг проходить кожна дитина, і кожній він необхідний, бо, вільно розпоряджаючись різними предметами, дитина навчається бачити не тільки стандартні способи їхнього використання, наприклад, кубики – це цегла для спорудження будинку, гаража, з них можна зробити машину, вони можуть перетворитися на паркан; з паличок можна зробити огорожу, ліжко для ляльок, колодязь, поїзд, літак – усе, що завгодно [13, с. 45].

На думку вчених, вже в дошкільному віці творча спрямованість дитини виявляється як властивість суто людської психіки. Засвоєння дитиною мови є творчим процесом, гра – це теж творчість, адже, придумуючи нові ігрові ситуації, дитина вносить своє, суб'єктивне в

ігрові дії; навіть наслідуючи дорослих, вона креативно видозмінює сприйняття відповідно до власних уявлень. Звичайно, що конструкторські ігри, малювання, ліплення, ігри з піском і водою – це теж дитяча творчість. Спілкування також можна назвати творчістю, оскільки дитина знаходить вихід з тієї чи тієї ситуації у взаємодії з іншими дітьми, використовуючи нестандартний підхід, і вибирає той стиль поведінки, який буде найбільш ефективним.

О. Кульчицька, відзначає, що вже на четвертому-п'ятому році життя малюків можна помітити їхню індивідуальну предметну спрямованість творчості, побачити, що деякі з них звертають увагу на малюнки в книзі, самі люблять малювати кольоровими олівцями, і головне, – роблять це майстерно. Якщо вихователі, батьки своєчасно розпізнають дітей, творчо обдарованих у малюванні, ліпленні тощо, побачать їхні здібності саме такого хисту, розуміють важливість їхнього розвитку, можна сподіватися, що вони допоможуть дитині знайти себе і своє творче призначення [14, с. 11].

Серед різноманітної класифікації ігрової діяльності для дітей дошкільного віку (народні ігри, ігри з правилами тощо) велике значення мають творчі ігри. Вони є ефективним засобом розвитку творчої уяви, мислення, інтересів, художнього смаку дитини. До них належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструкційні ігри, драматизація літературних творів.

Цінною в контексті нашого дослідження є думка дослідниці художньої творчості Л. Єрмолаєвої-Томіної про те, що всі види діяльності дітей дошкільного віку потребують ампліфікації (ускладнення, поглиблення, збагачення), яка повинна спиратися на принцип єдності усіх сфер духовної життєдіяльності дитини: емоційної, вольової, комунікативної, пізнавальної [6, с. 46].

Японський засновник новаторських концепцій з виховання дітей раннього дошкільного віку, автор знаменитої книги «Після трьох уже пізно» Масару Ібука зазначає, що сучасна система виховання творчої особистості в ранньому віці не досить ефективна. На думку автора, творчість – це «вільний політ уяви, це загострена інтуїція, які можуть переходити в дослідження й відкриття. На цьому вищому рівні

творчості інтелект, ерудиція та уява поєднані. Не викликає сумніву той факт, що успіхи у творчості виникають із суб'єктивного, емоційного сприймання й дослідів у ранньому дитинстві. Іншими словами, дитячі фантазії, які здаються дорослим такими далекими від реального життя, насправді є зародками творчості» [10, с. 133]. Безумовно, ідеї дослідника заслуговують на увагу в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Автор закликає педагогів та батьків залучати дітей до художньо-творчої діяльності, і для цього потрібно дати дитині олівці якомога раніше: «Дитина бачить величезний світ набагато ширше, ніж стандартний аркуш паперу. Я би давав дитині величезний аркуш паперу, щоб вона повзала по ньому, малюючи. Стандартний аркуш сприяє вихованню стандартної людини, позбавленої творчості й достатньої життєстійкості» [10, с. 49]. Для того, аби дитина була успішною, потрібно, щоб її не лише любили, але й поважали і надавали в її розпорядження все те, чого ми б хотіли навчити, – зауважує Масару Ібука.

Саме тому вихователю необхідно використати важливий віковий період дошкільного дитинства для активного, цілеспрямованого творчого розвитку дітей, який збагачується в різноманітних видах художньо-естетичної, ігрової, мислительної, мовленнєвої, трудової діяльності: «Адже турбота про талант починається з пошуку його в дитини, потребує вирощування й догляду за ним, щоб дати можливість дозріти й розкритися неповторній квітці, не заглушити її своєю дорослою активністю, своєю творчістю» [127, с. 9].

О. Кочерга в книзі «Початок життя – становлення творчості» справедливо зауважує, що саме від початку життя дитини залежить «розгін» розвитку механізму творчості людини та її здатності реалізовувати свої здібності [11, с. 11].

Першим складником механізму творчості автор вважає мислення, другим – почуття (у тварин тільки емоції), третім – уяву. Але, крім цих компонентів, автор виділяє такі важливі ланки, як енергопотенціал та психомоторика. На думку вченого, енергія є необхідною умовою розвитку критичності (творчості) дитини, але обов'язково у взаємозв'язку пізнавальних процесів мислення, почуттів, уяви. Це

пояснюється тим, що наша здатність до дії, у тому числі творчої, визначається енерго потенціалами: базовим та оперативним. Базовий енергопотенціал – задаток для творчості, яким малюка обдарувала природа. У кожної дитини він свій за обсягом, ось чому основний енергопотенціал – заряд тіла, який ми одержуємо від природи у генотипі [11, с. 22].

Оперативний енергопотенціал – придбана енергія, яку ми можемо витратити, діючи розумово чи психомоторно. Автор наводить приклад, що навіть новонароджена дитина прагне збільшувати енергопотенціал своїми рухами, а природа їй за це платить насолодою – м'язовою радістю від рухової, психомоторної активності. Це ж саме стосується не лише малюка, а й суспільство, яке може регулювати процеси обміну енергії і нагромаджувати її для потреб не лише нормального життя, але й найбільш енергомісткого процесу – творчості [11, с. 22]. Тож закон природи полягає в тому, що чим більше дитина витрачає енергії на творчість, тим більше вона здатна її відновити та нагромадити [11, с. 225].

Тому, залучивши дитину дошкільного віку до активних дій мислення, уяви та творчості, ми надамо їй можливість відновлювати та накопичувати енергію, яка так необхідна для психічного та фізичного здоров'я і творчості дітей дошкільного віку. Ось чому енергопотенціал – умова творчості, для збільшення якої повинні застосовувати будь-яку навчально-виховну технологію [11, с. 23]. Цю думку підтверджує і О. Мелік-Пашаєв, який зазначив: «Творче зростання має відбуватися природно і живитися унікальним досвідом власного ставлення дитини до життя, вражень, переживань, спілкування, відповідним для того чи того віку» [24, с. 101].

Вважаємо, що такий підхід сприяє ампліфікації (збагаченню, поглибленню, посиленню) дитячого розвитку. Таким чином, організація різноманітних видів творчої діяльності потребує вмілого педагогічного керівництва дитячою творчістю, наявність зразків креативної поведінки, підтримки і заохочення будь-яких проявів фантазії, уяви, творчої активності і ініціативності з боку педагогів і батьків, створення сенсорно розвивального середовища в дошкільному

закладі освіти і в сім'ї: збагачення освітнього простору багатою сенсорною інформацією для формування дитячого сприймання, розвитку сенсорних здібностей, накопичення сенсорного досвіду як основи дитячої творчості.

Висновки. Проаналізовано багатогранність визначення дефініції «творчість», виокремлено об'єктивні й суб'єктивні сторони цього феномена. З об'єктивного погляду, творчість визначається за кінцевим продуктом, який може бути абсолютно новим науковим відкриттям, технічним винаходом, художнім твором, технологією вирішення певної наукової проблеми тощо. Однак особливо цінним для педагогіки творчості є суб'єктивний погляд, згідно з яким остання визначається самим процесом діяльності, пов'язаним із виявленням та розвитком творчих цінностей особистості в умовах навчально-виховного процесу. З'ясовано, що поняття «творчість» нероздільно пов'язане з категорією продуктивної творчої діяльності та творчої праці. Феномен «творчість» розуміємо як діяльність, що породжує щось якісно нове й вирізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю її результатів (продуктів діяльності) на основі реорганізації наявного досвіду і формування нових комбінацій знань і вмінь.

Враховуючи результати численного доробку вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів та педагогів з проблеми дослідження феномена творчості можна констатувати, що творчість є специфічною здатністю кожної людини, а тому її можна й потрібно розвивати.

З'ясовано, що творчий потенціал особистості вчені пов'язують з креативністю, тобто здатністю породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

У дослідженні «креативність» розуміємо як рівень творчої обдарованості, здібності і здатності до творчості, відносно усталену характеристику особистості. При цьому ознаками креативності виступають швидкість, чіткість, гнучкість мислення, чутливість до проблем, оригінальність, винахідливість, конструктивність при їх

вирішенні. Установлено, що креативність як індивідуальна характеристика становить продуктивний аспект творчої особистості, який виражається в активній життєвій позиції, постійній спрямованості на творчу професійну діяльність. Реалізація креативності дітей дошкільного віку потребує творчого педагога, з високим рівнем педагогічної майстерності, професійної компетентності, самосвідомості, постійної фахової готовності до педагогічної творчості.

Враховуючи важливе значення періоду дошкільного дитинства для актуалізації творчого потенціалу особистості, охарактеризовано старший дошкільного вік як сензитивний період у розвитку дитячої творчості. Визначено зміст поняття «дитяча творчість» як творчу позицію дитини, її активність, уяву, фантазію, що проявляється у творчому пошуку при створенні нових ідей, художніх, творчих образів, спілкуванні, пізнанні нового, незвичного в процесі творчої продуктивної діяльності: гри, малюнку, співах, танцях, комунікативній взаємодії тощо.

Зазначимо, що пошукова творча діяльність у дошкільному віці є своєрідним внутрішнім генератором, рушійною силою саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості, яка сприяє актуалізації внутрішнього потенціалу дитини в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С. 6-9.
2. Ветлугина Н.А. Общие вопросы художественного творчества ребенка. *Художественное творчество и ребенок* / под ред. Н. А. Ветлугиной. М.: Просвещение, 1972. 281с.
3. Выготский Л.С. *Детская психология: собр. соч.* в 6-ти т. М.: Педагогика, 1984. Т.4. 432 с.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь. М.: Педагогика, 1982. Т. 2. 361 с.
5. Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте. *Вопросы психологии*. 1992. № 1-2. С. 22-23.

6. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества: учебн. пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. 2-е изд. М.: Академический Проект: Культура, 2005. 304 с.
7. Запорожец В. А. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения: избранные психологические труды в 2-х т. М.: Педагогика, Т.1 : Психическое развитие ребенка. 1986. 320 с.
8. Зорин С. С. Формирование визуальной культуры / С.С. Зорин, Л. К. Веретенникова; Глазов: ГГПИ, 2002. Т. 1. 464 с.
9. Зорин С. С. Деятельность и творчество. *Искусство и образование*. 2006. № 1. С. 4-20.
10. Ибука М. После трех уже поздно / М. Ибука; [пер. с англ. Н. Перовой]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. 224 с.
11. Кочерга О. В. Початок життя – становлення творчості: посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів. (під заг. ред. С. Чередниченко). К. Кобза, 2003. 256 с.
12. Кузь В. Г. Майбутнє суспільства можна запрограмувати на майданчику дитячого садочка. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2011. Вип. 20. С. 60-63.
13. Кульчицкая Е. И. Сирень одаренности в саду творчества / Е. И. Кульчицкая, В. А. Моляко. Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2008. 316 с.
14. Кульчицька О. І. Знаходимо обдарованих серед дошкільнят. *Обдарована дитина*. 1999. № 3. С. 11–12.
15. Матюшкин А. М. Мышление, обучение, творчество – М.: Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2003. 720 с.
16. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич; под общ. ред. А. П. Астахова. Минск: Современная школа, 2010. 928 с.
17. Педагогічний словник / за ред. М.Ярмаченка. К. : Педагогічна думка, 2001. 514 с.
18. Поддьяков Н. Н. Новый подход к развитию творчества у дошкольников *Вопросы психологии*. 1990. № 1. С. 16–19.

19. Поддьяков Н. Н. Особенности познавательного развития детей дошкольного возраста. М.: Ассоц «Проф. образование», 1996. С. 16-18.

20. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посібник. К. : ІЗМН, 1996. 236 с.

21. Современные проблемы театрально-творческого развития школьников: сб. научн. трудов / Е. К. Чухман, А. П. Ершова [и др.]. М.: Изд-во АПН СССР, 1989. 130 с.

22. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – К.: Рад. школа, 1972. – 242 с.

23. Фельдштейн Д.И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития. *Вопросы психологии*. 1998. № 1. С. 3–20.

24. Художественная одаренность детей, ее выявление и развитие: методическое. пособие / [А.А. Мелик-Пашаев, З.Н. Новлянская, А. А. Адаскина, Ф. Ф. Чубук.]. Дубна : Феникс, 2006. 42 с.

Скрипник Неля

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТА ЗБАГАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасна соціальна ситуація далеко не завжди сприяє задоволенню потреби дошкільників в емоційних переживаннях, збагаченню їх яскравими враженнями, неповторними образами навколишнього світу. Багато явищ, подій, що хвилюють дітей і залишили вагомий слід в їх душах, залишаються непоміченими з боку педагогів і батьків. Сьогодні втрачена ціла низка родинних традицій, що наповнюють глибоким духовним сенсом дитяче емоційне життя, відходять в минуле галасливі компанії однолітків в дворах, з властивими їм іграми насиченими емоційними переживаннями. Натомість, все більше освітнє значення надається раннім

інтелектуальним успіхам і досягненням, програмам з комп'ютерним дистанційним навчанням, захоплення, якими критично скорочується живе емоційне спілкування. Недостатність емоційно-чуттєвого пізнання навколишнього світу, такого необхідного дитині у дошкільному віці досвіду, призводить до передчасного дорослішання дітей, набуття формальних шаблонів і знань, не забарвленого відчуттями та емоційними переживаннями.

Турбота про знання, вміння й навички, які можна легко виміряти й оцінити, займала і займає на сьогодні пріоритетне місце в освіті. Однак, американський вчений Пол Еліс Торренс дійшов висновку, що під час розв'язання складних проблемних завдань, найуспішніші виявлялися не ті діти, які добре навчаються або мають високий коефіцієнт інтелекту. Тобто, високий рівень IQ дітей ще не свідчить про їхню обдарованість чи талановитість. І навпаки, як виявилось, надмірна інтелектуалізація освітнього процесу, призводить до значних прогалин духовного виховання [17].

Перекуси в бік інтелектуалізації дитини, нерідко стали призводити до випадків різного роду відхилень в психологічному розвитку дітей, прояву їх агресивності, тривожності, гіперактивності, егоцентризму, невміння і небажання співчувати, співпереживати іншим. Дослідження кінця ХХ - початку ХХІ століття (В.В. Абраменкова, І.Д. Бех, В.В. Лебединський, А.С. Співаковська, Т.Б. Філічева та ін.) переконливо доказують, що зниження багатьох показників якості життя сучасних дітей відбувається саме у сфері емоційного самопочуття, емоційного відношення їх до світу. Нажаль, нерідко інтелектуальне випереджає емоційне, хоча психологами і педагогами відзначається, що емоційний розвиток, як складова емоційного інтелекту особистості, є формуючим елементом розвитку і становлення особистості в цілому [3]. З огляду на результати цих досліджень, було зроблено висновок, що успішність дитини багато в чому залежить від її емоційного розвитку, зокрема, її емоційного інтелекту (EQ).

Отож, збіднене емоційне життя дитини, примітивність емоційного досвіду у подальшому складно піддаються корекції, а

відтак, викликає негативні наслідки. З переходом до навчання в школі багато в чому втрачається сензитивність дітей до афективного розвитку, емоційної сприйнятливості, чутливості до світопізнання у цілому.

Відтак, необхідно резюмувати, що емоційна сфера поряд з іншими сферами особи (інтелектуально-пізнавальною, вольовою, т.д.) у дошкільному віці повинна пройти культурний розвиток, що обумовлює становлення індивідуального досвіду експресивного самовираження, ціннісно-емоційного ставлення до світу, різноманітність прояву етичних, естетичних та інших переживань.

Як свідчать результати вивчення практики роботи дошкільних закладів, емоційне життя дітей в основному залишається за рамками освітнього-виховного процесу. Управлінці дошкільної освіти (завідувачки, старші вихователі, методисти), відчувають цілий ряд труднощів, щодо організації цілеспрямованого впливу на емоційну сферу дітей у освітньому процесі. Опитування дошкільних фахівців дозволило виявити низку таких проблем:

- визначення напрямів емоційного розвитку дошкільників;
- чітко визначеного змісту, методів, педагогічних засобів, що забезпечують емоційний характер світопізнання;
- створення умов успішної реалізації емоційно-розвивального підходу в освітньому процесі дошкільних закладів.

У той же час, проблема цілеспрямованого впливу на емоційний розвиток дітей не отримала цілісного наукового осмислення у фундаментальних педагогічних дослідженнях. Залишаються відкритими багато питань, пов'язаних з обґрунтуванням структури, функцій даного компонента, проектуванням його змісту і процесом реалізації. Концептуальне осмислення цих питань дозволить додати велику соціальну значущість дошкільним установам, логіці їх практичного функціонування і показати один із шляхів емоційного розвитку особистості дошкільника.

Відповідно до озвученої проблеми, була визначена мета дослідження:

- розкрити сутнісні характеристики емоційно розвивального виховання на основі ретроспективного аналізу теорії, традицій, сучасних тенденцій розвитку дошкільної освіти, характеристики вікових цінностей дітей дошкільного віку;
- науково обґрунтувати необхідність і умови розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку;
- розробити комплекс методичного забезпечення педагогічного супроводу процесу розвитку та збагачення емоційного інтелекту дошкільників.

Для реалізації першого завдання, необхідно було провести ретроспективу попередніх наукових досліджень.

Проблема емоційної сфери особистості розглядалась у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів (А. Сухарев, О.Чебикін, С. Ламберт, В. Меннігер та інші), психофізіологів (П. Фресс, П. Симонов та ін.) та педагогів (С. Родіна, Т. Сваренко та інші). Загальні уявлення проблеми розвитку емоційної сфери особистості досліджували А. Маурер, Дж. Мюррей та інші. Результати досліджень О. Запорожець, Я. Неверович, О. Кульчицької, Е. Носенко, Е. Хомської, О. Яковлевої та інших були спрямовані на виявлення певних закономірностей становлення емоційної сфери, а роботи О. Асмолова, Л. Виготського, І. Кона, О. Леонтьєва, Д. Ельконіна та інших були пов'язані з визначенням факторів розвитку особистості та пізнання емоційної сфери.

Отже, історико-педагогічний аналіз дозволив з'ясувати, що у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці цілою плеядою учених і практиків розроблялися теоретичні та методичні основи впливу на емоції особистості з метою підтримки інтересу до різних видів діяльності, творчої активності, розвитку естетичного сприйняття, ціннісного ставлення до світу, формування етичних, естетичних уявлень, міжособистісних стосунків та ін. У цілому, можна зробити висновок, що успішність розвитку особистості науковці пов'язують із

емоційною сферою і здебільшого наголошують на розвитку саме емоційного інтелекту (EQ).

Грунтуючись на дослідженнях психологів і педагогів (зокрема: Б.Ананьєва, І. Беха, Г. Бреслава, Л. Виготського, А. Запорожця, О. Кононко, Т. Марцинковської, В. Мухіної та ін.), робимо висновки, що саме у дітей дошкільного віку однією з базових цінностей виступає притаманна їм природна емоційність.

Наукові положення вікової психології дозволили описати дошкільний вік як сензитивний період для цілеспрямованого впливу на емоційну сферу дітей. І визначальними позиціями для цього стали:

1) вирішальне значення дошкільного періоду життя у становленні фундаментальних утворень особистості, до яких відноситься і емоційна сфера. Пластичність вищої нервової системи, незавершеність становлення основних психічних властивостей, особлива сприйнятливості дитини до зовнішніх впливів, служать гарантими ефективності процесу емоційного розвитку на цьому віковому етапі;

2) емоції домінують у спілкуванні, діяльності дитини, виступають неодмінним супутником дитячого життя. Дошкільник дуже вразливий, відкритий для пізнання світу, яскраво прослідковуються невіддільність його емоцій від процесів сприйняття, мислення, уяви, пам'яті та ін. Це забезпечує сприятливу основу для цілеспрямованих педагогічних дій, направлених на розвиток емоційної сфери дитини;

3) ігрова, мистецька (музика, театр, сприйняття художніх творів...), фізична та інші види діяльності дошкільника обумовлюють емоційні реакції дітей і слугують сприятливими засобами вирішення завдань емоційного розвитку. Ці види діяльності мають особливі емоціогенні властивості, які природним чином розширюють і збагачують змістовні (переживання) та інструментальні (вираження) компоненти емоційної сфери дітей [3].

Як вважає О. Кононко, і ми з цим повністю погоджуємося, дошкільникам притаманна природна (вразливість) та набута (відгук на чийсь проблеми) емоційна чутливість. Дитина починає класифікувати все оточуюче на „приємне” і „неприємне”, переживає, виражає своє ставлення до всього [6, с. 35]. Хоча дошкільники не завжди розуміють

фізичні й емоційні відчуття інших людей (дитина часто не розуміє, що робить боляче іншим) однак, у старшому дошкільному віці таке розуміння інтенсивно розвивається, і дитина активно реагує на прояв емоцій і почуттів інших [13, с. 47]. Адаже як зазначає І. Бех, „у цьому віковому періоді найбільш інтенсивно проявляється психологічний механізм емпатії, за якого ті чи інші емоційні переживання однієї дитини викликають відповідні емоційні прояви у іншій. На основі співчуття іншій дитині може здійснюватися щодо неї морально значущий вчинок” [1, с. 19]. У дитини бурно виявляються і розвиваються різні характеристики, як позитивні риси, так і негативні, серед яких особливо часто зустрічаються плаксивість, егоїзм, впертість, зазнайство, конфліктність, невпевненість у собі тощо [13, с. 48].

Особливо цінним новоутворенням, вважають С. Кулачківська, С.Ладовир, Л. Проколієнко те, що у дітей старшого дошкільного віку можуть виникати незадоволення своїми вчинками та переживання з приводу того, що щось зроблено не так. Тобто, йде боротьба між дитячим егоїзмом, засвоєними моральними нормами та аналізом власної поведінки. Дитина може визнати свою неправоту, перебороти страх перед покаранням і зізнатися у скоєному [7]. У цьому випадку дитині необхідно провести складний процес самооцінки і усвідомити свою не ідеальність та потребу змінювати щось у собі. Ці важливі утворення можливі при правильному педагогічному впливі на дитину. І хоч саме емоції стають першочерговою спонукою до дії та певної поведінки, але за умови правильного виховання та надання дитині елементарних компетенцій щодо емоційності, поведінка дитини буде соціально прийнятною і емоційно комфортною.

Аналіз вікових і психічних новоутворень дітей дошкільного віку дав змогу зрозуміти, що в процесі різноманітної діяльності, яка організовується педагогами і батьками, має відбуватися збагачення інтелекту дитини, розвиватися їхні інтелектуальні уявлення, збагачуватися світогляд, формуватися правильне ціннісне ставлення до тих чи інших подій і явищ, оволодіння палітрою відповідних емоційних проявів [13, с. 68].

Отже, емоційний розвиток є складний, комплексний і закономірний процес. Зміст емоційного розвитку і його вікову динаміку визначають новоутворення, що послідовно формуються на різних етапах онтогенезу під впливом соціальних умов життя, виховання, прояву активності дітей в різних видах діяльності. Усе це в комплексі формує емоційний інтелект особистості.

Як подається в словниках, емоційний інтелект ([англ. Emotional intelligence](#)) – це група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту добре розуміють свої емоції і почуття інших людей, можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, і тому в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна і вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими [12].

На думку вчених, поняття «емоційний інтелект» - це сукупністю когнітивних здібностей до ідентифікації, розуміння та управління емоціями (Г. Г. Гарскова, Д. В. Люсін, J. D. Mayer, P. Salovey, K.V.Petrides, A. Furnham і багато ін.) [15, с. 433–442].

Дослідники емоційного інтелекту стверджують, що його структура охоплює такі компоненти, які описують основні сфери емоційних розумових здібностей людини:

- самосвідомість та емпатія (сприймання, розрізнення та вираження емоцій). По суті, це здатність ідентифікувати емоції за виразом обличчя, тоном голосу, жестами, а також уміння керувати власними почуттями;

- саморефлексія - здатність розуміти, що виражає та чи інша емоція. Тобто вміння розв'язувати емоційні проблеми, знаходити зв'язок між емоціями, словами, думками, вчинками тощо ;

- саморегуляція - здатність керувати емоціями, правильно використовувати їх у відповідних ситуаціях, викликати в когось потрібні емоції;

- стимулювання мислення за допомогою емоцій - здатність спрямовувати свої емоції на допомогу розуму, адекватно використовувати почуття під час розумової діяльності, розв'язання проблем, прийняття рішень [5].

Завдання педагога природньо і ненав'язливо вплести в освітньо-виховний процес роботу по формуванню цих вмінь або ж розвитку вже наявних здатностей. З огляду на те, що освітній процес має носити характер не прямого, а опосередкованого навчання, він повинен здійснюватися з використанням ігрових і проблемно-навчальних ситуацій, інформаційно-комунікаційних та комунікативних технологій, проектної діяльності, вдалих форм і методів організації партнерської взаємодії дорослого з дітьми, де б діти не лише б набували та розширювали свої знання, а й уміли правильно реагувати на все, що відбувається навколо них. Виходячи з цього, необхідною умовою реалізації і засвоєння емоційних компетенцій у освітньому процесі дошкільних установ повинно стати активне звернення до життєвого досвіду дітей, що сформувався у ході сприйняття явищ навколишнього світу і власних емпіричних узагальнень; засвоєні способи дій, поведінка; досвід стосунків з соціальним і природним світом, ціннісний сенс для самої дитини. Все це в певній мірі враховано і передбачено у новій редакції (2021 р.) Базового компоненту дошкільної освіти (надалі - БКДО).

У цьому документі (БКДО) справедливо зазначається, що дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він передбачає синергійний, взаємодоповнювальний розвиток якостей та процесів, досягнення відповідної до цього віку психофізіологічної/тілесної та психологічної зрілості емоційного, інтелектуального, вольового розвитку. Це надає дитині можливість опанування нової соціальної ситуації розвитку — переходу до систематичного шкільного навчання з новою соціальною роллю учня, відповідними функціями та діями, які сприяють оволодінню новою навчальною діяльністю. [16, с.7].

Компетентність, як результат дошкільної освіти, представляє досягнення дитини в емоційному ставленні до світу, знаннях та здатності до їх використання, характеризує цілісний розвиток дитини в єдності емоційного, когнітивного (інтелектуального), вольового розвитку або в єдності емоцій, інтелекту й волі, що проявляється в розвинених емоціях, зростаючої свідомості, керованої поведінки.

Тому в кожній освітній лінії за Базовою програмою розвитку дітей дошкільного віку (БКДО) визначається передусім емоційно-ціннісне ставлення дитини до того чи іншого явища; сформованість знань та здатність до активного, творчого впровадження набутого досвіду, тобто до регуляції досягнень, поведінки, діяльності.

Що ж стосується безпосередньо особистісних компетенцій у дошкільника, то там чітко визначається як необхідність, сформувати емоційно-ціннісне ставлення дошкільника до себе і оточуючих, розуміння основних емоцій і почуттів, усвідомлення чого хоче (не хоче); сформувати знання про добро і зло, як управляти собою, власною поведінкою в різних життєвих ситуаціях оперуючи усвідомленими ціннісними орієнтаціями, позитивними мотивами; сформувати здатність встановлювати причинно-наслідкові та смислові зв'язки між подіями і своїми переживаннями, адекватно реагувати на різні життєві ситуації, вчитися стримувати негативні емоції, співвідносити характер емоційної поведінки з її наслідками для інших. [16, с. 33]. Усе це і є відображенням основних характеристик емоційного інтелекту.

Отож, емоційний інтелект виступає основною, ключовою одиницею дошкільного виховання і освіти, що має прямий вплив на розвиток всіх сфер психіки дитини. Необхідність його включення у освітній процес дошкільних установ обумовлена низкою функцій:

- комунікативна: збагачення культури спілкування дітей, підтримка експресивних, емпатійних проявів, які супроводжують взаємодію і спілкування дитини із навколишніми;

- соціалізуюча: розуміння сенсу емоційних станів, проявів, соціально прийнятних способів поведінки, самоствердження в суспільстві та інші;

- розвивальна, яка покликана сприяти розвитку всіх особистісних структур, повноцінному емоційно насиченому і комфортному розвитку дошкільників;

- прогностична, тобто спрямованість на повноцінний розвиток і реалізацію особистості дошкільника в майбутньому житті;

- підтримка і розвиток дитячої індивідуальності, що забезпечує можливість прояву особистого ставлення до навколишнього світу, виникнення свого, неповторного світу емоційних образів, які служать основою формування соціально-мотивованої діяльності.

З метою вивчення наявного рівня і якості емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку в умовах традиційної організації педагогічного процесу було проведено три серії діагностичних методик. Основним джерелом ідей та завдань для цих методів були посібник О. Смірної „Міжособистісні стосунки дошкільників: діагностика, проблеми, корекція” [14] та методичні рекомендації В. Маралова [10]. Вищезазначені методи допомогли отримати відповіді на такі питання:

- який рівень обізнаності дітей про себе та навколишніх людей, їх емоцій, почуттів, вчинків;

- чи сформовані у дітей уміння оцінювати і розрізняти власні емоційні стани та прояви; чи здатні до емпатії, емоційного реагування та оцінювання почуттів, вчинків і позицій інших людей;

- чи здатні емоційно та експресивно проявляти і стримувати власні емоції.

Отож, наведемо приклади завдань по кожному із показників. Зокрема, для виявлення рівня *обізнаності дітей про емоції, почуття та розуміння вчинків власних та навколишніх людей* була проведена бесіда та проєктивна методика „Давайте познайомимось”.

Мета: виявлення здатності дітей до самопізнання та позитивного сприйняття себе.

Процедура обстеження складається з двох серій (малювання та бесіда): дітям пропонується на аркуші паперу намалювати свою сім'ю і все розповісти про себе. Для полегшення роботи вихователь спочатку малює сам і розповідає про себе. У розповіді акцентується увага на такі аспекти: стать, ім'я, прізвище, вік, позитивні і негативні якості, визначаються здібності, досягнення, чим подобається займатися, кого намалював поряд із собою.

Цей показник оцінювався за трьома позиціями:

2 бали – позитивне ставлення до себе та усвідомлення власних якостей.

1 бал – часткове розуміння себе, своїх якостей і характеристик.

0 балів – несформоване позитивне ставлення до себе, відсутнє усвідомлення своїх якостей і характеристик.

Для виявлення внутрішніх переживань дитини, проєкції її глибинного ставлення до себе ми використали метод проєктивного малюнку „Моя сім'я”. Малюнки дітей оцінювалися за такими критеріями: вибір кольору, розмір і місце дитини на малюнку, наявність всіх частин тіла та додаткових деталей. За основу були взяті рекомендації та інтерпретації О. Смірної і В. Холмогорової [14].

Аналіз малюнків виявив позитивний емоційний стан більшості дітей – 75%. Їхні малюнки досить яскраві, чітко вималювані. На 55% малюнків діти зобразили себе пропорційно на рівні з рештою членів родини, що говорить про позитивне сприйняття себе та високу самооцінку. На ряді зображень (22,5%) члени сім'ї тримаються за руки, що свідчить про тісний психологічний контакт між ними, а на 40% – зображені руки із вималюваними пальцями, що говорить про здатність дитини взаємодіяти з оточуючими. Проте, власне сприйняття 25% малюнків викликає тривогу, бо навіть не зобразили себе у колі сім'ї, аргументуючи це різними не суттєвими причинами: „я у дитячому садку”, „я граюся в другій кімнаті”, „я у бабусі”, що свідчить про низький статус та відмежованість дитини від стосунків у сімейному колі. Тривожним є і те, що 45% зобразили себе пропорційно маленькими на малюнку, що говорить про низьку самооцінку. Цікаві результати виявив аналіз деяких зображених деталей: 50,3% дітей чітко зобразили шию і 35% – дрібні предмети, що інтерпретується як здатність керувати своїми почуттями та стримувати емоції, що є цінним для формування толерантних взаєностосунків.

Узагальнення обох серій дослідження першого показника дає підставу стверджувати, що значна кількість дітей позитивно ставляться до себе, але погано знають свої позитивні та негативні якості, не можуть вербально описати свої почуття, емоції, поведінку.

Також є категорія дітей, які зовсім не можуть про себе нічого сказати, крім неповних статистичних даних. Але найважливіше те, що є дітей (приблизно 15%), у яких не сформоване позитивне ставлення до себе.

Для виявлення рівня *уміння оцінювати і розрізняти власні емоційні стани та прояви, співвідносити їх із вимогами у колективі* була обрана адаптована методика О. Лістік „Оціни свої емоції“ [8, с. 3–19].

Мета: виявити вміння дитини оцінювати та розрізняти власні емоції і почуття.

Процедура обстеження: Спочатку дітям пропонується розглянути піктограми з різними емоціями (злість, радість, сердитість, страх, жалість, образа, хитрість, настороженість, спокій, мрійливість, сором, здивованість, засмученість, байдужість, печаль) і назвати їх. Потім згадати і назвати інші емоції, які знає дитина, але не зображені на піктограмах. Запропонувати дошкільнику обрати три 3 найкращі та 3 найгірші, на його думку, емоції. Далі дітям дається завдання самостійно оцінити емоції, які зараз відчують і відібрати відповідні піктограми. На завершення, опитуваним показують картинки із життєвими ситуаціями і пропонують до кожної із них назвати ті емоції, які дитина відчувала б, якби була на місці героїв. На картинках зображені такі сюжети:

- 1) група дітей не приймають у гру хлопчика;
- 2) дитина руйнує споруду із цеглин, яку буде інша;
- 3) дитина впала і розбила чашку;
- 4) поряд з дитиною у ліжку хвора мама;
- 5) діти святкують день народження.

Перша частина роботи не викликала у дітей старших груп ніяких труднощів: переважна більшість дітей (90%) чудово орієнтуються (з невеликими похибками) у значеннях різних піктограм, можуть вірно позначити три привабливих і не дуже привабливих емоцій і навіть більш-менш об'єктивно оцінити свої емоції у цей момент (причому, переважав вибір піктограми з позитивними емоціями). Видно, що така робота часто проводиться у дошкільних закладах, що підтвердилося під час аналізу навчально-виховних планів вихователів.

Складніше було вихованцям диференціювати і співвідносити свої емоції і почуття відповідно представлених сюжетів. Досить успішно це завдання виконали лише 20% вихованців, які відносно адекватно оцінювали ситуації. Так, на перший сюжет діти обирали – здивованість, засмученість, жаль; на другий – засмученість, здивованість, образа; на третій – сором і печаль; на четверту – печаль, жалість, на п'яту – радість, мрійливість. Всі обрані позиції виражали сформоване уміння диференціювати почуття, а також доброзичливе та терпиме ставлення до навколишніх, навіть у ситуації образи чи агресії. Найбільшу групу (66%) склали діти, які не адекватно, а подекуди навіть агресивно реагували на ситуації. На перших два сюжети діти часто обирали – злість, сердитість, образу, настороженість і пояснення носили агресивний характер. Решта дітей не могли адекватно оцінити ситуацію та визначитися із своїми емоціями.

Для виявлення рівня здатності до емпатії, емоційного реагування та оцінювання почуттів, вчинків інших людей було використане розроблене і проведене у рамках дисертаційного дослідження толерантних взаємостосунків між дошкільниками, завдання „Песик на двох”[13, с. 78] .

Мета: вияв здатності до емпатії, адекватного реагування та оцінювання позиції, вчинків і почуттів інших.

Дітям пропонується розповідь: Ваня і Коля доглядали пораненого песика. Коли він одужав, обидва хлопці захотіли взяти песика собі додому. Вони ніяк не могли домовитись, кому він дістанеться. Тоді один перехожий, який чув їхню суперечку, запропонував Вані взяти песика за передні лапки, а Миколці – за задні і тягнути до себе: хто перетягне, того і буде песик. Хлопці взяли тваринку за лапки і... Як на твою думку, що було далі? Хто отримав песика? Як вчинили хлопці?

Відповіді дітей оцінювалися у балах:

2 б. – Емоційно сприйнятливий до чужих учинків і почуттів, активно реагує на ситуацію. Кінець розповіді носить характер співчуття, турботи та емоційного переживання; проявляє бажання допомогти героям розповіді.

1 б. – Емоційно сприйнятливий до чужих вчинків і почуттів, але не знає як реагувати на ситуацію.

0 б. – Емоційно байдужий, не знає як реагувати на ситуацію або придумує кінець розповіді жорстокий.

Дана ситуація викликала незадоволення серед педагогів. Вони вважали її дуже жорстокою для сприймання дітьми. Ми зуміли аргументовано довести, що у житті, за межами освітніх закладів, діти часто зустрічаються із жорстокістю і потрібно навчати їх правильно реагувати на такі випадки, а не штучно оберегати від них. Згодом, результати опитування переконали педагогів, що ми не помилилися. Дорослих здивувало, що не лише відповіді вихованців були не очікувано різними, але й емоційне сприйняття: від „шокованого” мовчання до байдужості. Велика кількість вихованців чітко знали, що тягти песика у різні сторони не можна, бо йому буде боляче (55%). Ці діти переймалися долею песика і пропонували різні мирні варіанти, як хлопцям помиритися: „По черзі брати до дому”, „Не слухати поради перехожого”, „Найти справжнього господаря”, „Песика поділили за допомогою лічилки”, „Хлопці знайшли ще одного песика” тощо. Дехто пропонував варіанти спасіння песика від хлопців (песик утік). Дві дівчинки у різних групах взагалі заявили, що такого не може бути (діти навіть не припускають думки про таку можливість). Інша група дітей (25%) категорично заявили, що так робити не можна, але як вирішити проблему не знають, що свідчить про безпорадність у проблемних ситуаціях [13, с.80].

Як бачимо, здатність до емоційного сприйняття у дошкільнят досить розвинена, але не закріплена умінням адекватно реагувати на чужі вчинки та почуття. Однак є категорія дітей, які виявили відверто жорстоке ставлення до почуттів інших (6,2% 9 дітей). Так, Влада О., Юля К. (ЕГ), Денис П., та Богдан К. (КГ) висловили таку думку: „Кожен тягнув до себе, поки його не розтягли”, а дехто ще й підсумував: „якщо розтягнуть, то нікому не дістанеться”, проявивши прагматичний підхід до справи. Вихователь запропонував дітям подумати: „А може було по іншому?”, та Богдан К. і Юля К. переконливо заявили, що саме так і було. Коли ж вихователь

запитав, чи не шкода їм песика, то 4 із 9 осіб сказали: „Ні”, а решта заявили, що їм байдуже. Така категорична жорстокість і байдужість красномовно свідчить про проблеми у сімейному вихованні.

Наступним завданням дослідження було з'ясувати ступінь *вираженості і особливостей виникнення емоцій, уміння стримувати негативні емоції*.

Завдання „Що робитимеш?”

Мета: виявлення сформованості у дитини терпимої взаємодії та асертивності.

Дітям були дані ряд запитань:

- Що ти відчуваєш коли тебе несправедливо наказують? Що робитимеш у цій ситуації?

- Що ти робиш, коли тебе ображають діти?

- Мама пообіцяла на вихідних сходити з тобою у цирк, а коли цей день настав, то вияснилось, що мамі потрібно виконати ряд справ (прибрати, випрати білизну і т.п.). Який у тебе буде настрій? Що робитимеш? Чому?

Інтерпретація:

2 бали – відповіді демонструють уміння терпимо і конструктивно відстоювати свою позицію, стримувати негативні емоції;

1 бал – відповіді суперечливі, агресивне відстоювання своїх інтересів;

0 балів – не має зрозумілої і логічної відповіді [13, с.95].

Результати аналізу відповідей дітей з даного показника виявили, що у цілому вміння дітей терпимо і конструктивно відстоювати свої інтереси, позиції і бажання не сформовані. Переважна більшість дітей вибирали тактику уникнення („втечу”, „заплачу”) або пошук допомоги від дорослого (пожаліюсь мамі, вихователю). У ситуації несправедливого ставлення, діти часто просто не знали, що відповісти. Відповіді мали характер безпорадності („буду плакати”, „ображусь”) або погроз („наб'ю того, хто ображає”). Необхідно зауважити, що все таки велика кількість дітей усвідомлюють свої почуття та оточуючих у заданих ситуаціях, але не враховують їх, коли страждають особисті інтереси. Тоді дитина починає вередувати, виявляти не конструктивну

впертість (у третій ситуації), не знає як можна по іншому зарадити вирішенню проблеми. Оволодіння стійким доброзичливим та терпимим ставленням у заданих ситуаціях спостерігалися лише у 26 із 142 дітей. Ця група дітей намагалися найти конструктивне або вербальне рішення: „Скажу, що ображати людей не можна”, „Спочатку допоможу мамі, а потім попрошу її повести мене у цирк” тощо. Варіантів таких рішень було дуже мало, що свідчить про відсутність у дітей сформованих умінь і навиків правильно реагувати на емоційні ситуації.

Проведення констатуючого зрізу дозволило виявити вікову диференціацію і труднощі в сприйнятті та розумінні дітьми емоційних станів, експресивних ознак, їх вербальне позначення. Були виявлені труднощі у вербалізації таких емоцій, як здивування, страх, гнів; диференціації складових елементів еталона емоції, виділення і словесному позначенні елементів експресії. Так, тільки 38% дітей 5-6 років назвали шість основних емоцій без допомоги педагога. 49% старших дошкільників не змогли диференціювати елементи експресії, виділити складові елементи еталона емоції, 51% - мали труднощі в підборі слів-синонімів, які пояснюють адекватність (неадекватність) емоційних проявів у контексті ситуації (типовими відповідями були: «Я не знаю», «Я так думаю»). Ці факти дають підставу говорити про нестійкість типів сприйняття дітьми емоційних станів, відсутності індивідуальних уявлень про емоції, особистісного досвіду їх адекватного експресивного вираження.

Результати якісного аналізу констатуючого зрізу практично збіглися з результатами дослідження сприйняття дошкільниками емоційних станів, проведених А.М. Щетініной в 1984 році [3]. Отримані експериментальні дані свідчать про наявність стійких вікових відмінностей в способах сприйняття дітьми експресії - від довербального до аналітико-синтетичного. Так, впізнання страху, подиву, злості дітьми середнього дошкільного віку здійснювалося переважно по довербальному типу (емоції не позначаються словами, її пізнаваність виявляється через встановлення відповідності виразу

обличчя характеру конкретної ситуації); радості і смутку - складові елементи еталона цих емоцій часто ще не диференціюються.

Ще одна група діагностичних методик була направлена на вивчення особливостей практичного вираження емоцій, їх моторного оформлення. Результати обстеження показали наявність стійких індивідуальних відмінностей у характері емоційних реакцій, експресивних дій. У більшості дошкільників прослідковується явне напруження в процесі експресивного оформлення ігрових дій, спостерігається підвищений м'язового тонус, примітивність і скованість рухів. Найчастіше для експресивного самовираження діти використовували жести. 45% дітей старшого дошкільного віку проявляли індиферентне відношення до передачі емоційних станів, їхні емоційні реакції носили примітивний, однотипний характер. Характерно, що старші дошкільники (41%) часто копіювали поведінку, міміку і жести педагогів і однолітків, що дає підстави стверджувати про знижений рівень самостійності та оригінальності власної експресивної поведінки. Особливо це констатували при зображенні станів страху, злості чи здивування. Прослідковувався явний дефіцит вираженості емоційних реакцій, примітивності експресивного оформлення емоцій. Тільки 10% дітей цього віку продемонстрували якість і вираженість емоційного реагування, проявили різноманітність та оригінальність моторного оформлення емоційної експресії з передачею тонких нюансів основних емоційних станів.

Статистична обробка результатів дає можливість побачити об'єктивну картину стану розвитку емоційного інтелекту дітей на констатуючому етапі експерименту. Підсумок емпіричних показників дозволив встановити, що розвиток емоційного інтелекту дітей 4-6 років за означеними в експерименті показниками (особливості розпізнавання емоцій, розуміння емоційних станів, особливостей виникнення і ступінь вираженості емоцій) у всіх вікових групах був переважно середніми та низькими.

Теоретично і експериментально доведено, що у кожної людини емоційна сфера має свої індивідуальні особливості та ступінь

вираження, відповідно в кожного індивіда свій рівень емоційного інтелекту. Усі людські здібності у сфері емоцій не є природно зумовленими, а тому, можна вплинути на їх позитивний розвиток.

Для розвитку і закріплення емоційного інтелекту дітей в експериментальних групах закладів дошкільної освіти було підібрано і запропоновано використовувати низку вправ та ігор. Зокрема, ефективно себе проявили проєктивні методики: «Emotion cards» (автор методики Ю.О. Святенко) та спеціально підібрані картки з різними емоційними ситуаціями.

Методика «Emotion cards» (картки з емоціями) направлена на:

- діагностику емоційного стану;
- вираження почуттів та бажань;
- діагностику емоційної атмосфери в родині;
- діагностику тривожності та агресії;
- розвиток емоційного інтелекту дитини.

Методика може використовуватися в роботі з дітьми у віці від 4 років.

Робота з картками «Emotion cards» йде в діалозі з дитиною, і досвідчений педагог, психолог має можливість використати свій багаж знань, умінь та навичок для пізнання дитини та розвитку її емоційної сфери.

Одним із варіантів використання карток з емоціями є вправа на розвиток емоційного інтелекту.

Інструкція: кожна дитина наосліп бере картку на якій зображений кактус з емоціями. Розповідає коли і як вона проявляла це почуття або емоцію. Наприклад, про свій хоробрий вчинок або невдалу поведінку, що зробило її день щасливим або сумним і т.д.

Аналізуючи ці розповіді, необхідно враховувати, що їх зміст може відноситися не лише до теперішнього часу і відображати актуальні проблеми дитини, але і до значимих подій з минулого досвіду або є уявленням дитини про майбутнє.

Для використання методики «Картки з емоційними ситуаціями» важливо щоб на картинках де виражені емоції, були зображені діти. Як показує досвід, малюки краще розуміють та сприймають емоції

оточуючих, якщо на наочному матеріалі зображені діти. Адже кожен малюк ідентифікує себе із зображенням, що демонструється. Картинки підбираються такі, де виражаються основні емоції та стани: радість, сум, горе, спокій, здивування, страх.

Всі картинки коментуються педагогом. Пропонуємо ряд вправ з використанням цих карток.

Гра «Підбери емоцію»

Мета гри: закріпити знання дітей про базові емоційні стани.

Дітям дають набір картинок, де зображені дитячі обличчя з різними емоціями. Педагог називає емоцію, а малюки повинні віднайти відповідне обличчя.

Гра «Виправ ситуацію»

Мета гри: закріпити знання дітей про емоції, навчити розпізнавати конфліктні ситуації, та залагоджувати їх.

Дітям пропонують картку із зображенням конфліктної ситуації і пропонують підібрати протилежну картинку, на якій дана ситуація розв'язується позитивно.

Всі ситуації, що подані в грі обговорюються та аналізуються.

Вправа «Підбери протилежну емоцію»

Педагог читає словосполучення на задану тему, а малюки повинні підібрати протилежну пару.

- 1) мама – добра, а злодій - ... злий;
- 2) свято – веселить, а невдача - засмучує;
- 3) коли поруч знайомі – спокійно, а серед незнайомців тривожно;
- 4) в темному приміщенні – страшно, а у освітленій кімнаті спокійно;
- 5) отримувати подарунок – приємно і радісно, а загубити свою річ сумно, гірко;
- 6) отримати похвалу – радісно і приємно, а отримати догану неприємно, сумно;
- 7) приємний сюрприз викликає веселе здивування, а неприємний розчарування, сум.

Вправа «Позитивні та негативні казкові герої»

Педагог просить дітей згадати казкових чи мультиплікаційних героїв, які мають позитивні риси характеру. Наприклад, Котигорошко – сміливий; Півник з казки про колосок – добрий, справедливий; Кирило Кожум'яка – добрий, сміливий; Гусеня, що врятувало Івасика Телесика у відомій казці – добре, сильне і т.д.

Та згадати негативних героїв. Наприклад, Баба Яга – зла, Кощій Безсмертний – злий та підступний; відьма, із казки про Івасика Телесика - зла, підступна; Лисичка-сестричка в усіх казках – хитра, не чесна і т.д.

Розповідь «Порятунок цуценят».

Головна думка розповіді – сміливий герой теж відчуває страх, але має силу подолати негативні емоції.

Петрик повертався зі школи додому. Проходячи повз новобудову, яку нещодавно почали тут споруджувати, хлопчик побачив на будівельному майданчику за парканом пакет, який ворушився і видавав дивні звуки. Підійшовши ближче, хлопчик почув писк і розгледів у пакеті двох маленьких, ще сліпих цуценят. Недбалі господарі викинули малюків на вулицю та кинули напризволяще. Петрику стало шкода бідолах і він вирішив їх врятувати. Заходити на будівельний майданчик було небезпечно і страшно, то ж хлопчик знайшов неподалік довгу палицю та зміг підсунути нею пакет з цуциками ближче до паркану. Йому це вдалось. Сміливець загорнув малюків у свій шалик і приніс додому. Розказав все, що сталось мамі. Мама покупала та нагодувала цуценят молоком. А потім вони удвох дали оголошення в інтернеті про те, що двом чудовим цуценяткам шукають новий дім. Дуже швидко Петрик з мамою отримали безліч повідомлень, від людей, які із задоволенням виявили бажання забрати цуциків до себе.

Інценівки

Педагог пропонує дітям зобразити відповідну емоцію в певній ситуації.

1. «В мене болить зуб...» (сум, горе).
2. «Я з'їв шоколадку...» (радість, задоволення).

3. «Я загубив іграшку...» (горе, розпач).
4. «Молодший брат(сестра) з'їв усі цукерки, і навіть, що призначались мені...» (сум, розчарування).
5. «Я посварилась (посварився) з другом чи подругою...» (сум).
6. «Іграшка зламалась...» (сум, горе).
7. «Випав перший сніг...» (радість).
8. «Не виходить зашнурувати шнурки...» (розпач, злість, розчарування).

Діти по черзі зображають задану педагогом ситуацію, а потім разом аналізують емоції, які вона (ситуація) викликає.

Прослуховування музичних творів

Музичні твори особливо впливають на емоційну сферу кожної дитини. Важливо, щоб педагог мав добірку музичних творів різного характеру (спокійні, ритмічні, сумні, веселі, тривожні). Вкінці чи на початку будь-якого заняття можна на кілька хвилин увімкнути музику. А потім разом з дітьми з'ясувати, які почуття викликає у них та чи інша музична композиція.

Більш того, спокійну медитативну музику слід використовувати як дієвий засіб, коли на занятті потрібно зняти напругу та втому. Або ж веселу музику, щоб нейтралізувати напружені стосунки між дітьми, якщо в цьому є необхідність.

Експериментальна робота триває, але вже можна зробити певні проміжні висновки.

У ході розпочатого експерименту ми побачили суттєві зрушення у сформованих знаннях та емоційних проявах дітей. Переконались, що комплекс правильно підібраних методів і прийомів роботи з дітьми допомагають скоригувати такі показники:

- розуміти і сприймати власні емоції;
- керувати своєю поведінкою під час тих чи інших емоцій;
- розуміти, які емоції відчують інші люди;
- використовувати знання про свої та чужі емоції для міжособистісного спілкування та ін.

Проведене дослідження дало можливість конкретизувати наукове уявлення про змістові характеристики емоційного інтелекту. Він

включає в себе дві нерозривно пов'язані між собою одиниці: особистісно-емоційний та опосередковано-емоційний розвиток, процес якого детерміновано індивідуальністю дитини, особливості перебігу психічних процесів і т.п. Визначений змістовий склад особистого емоційного розвитку, що включає в себе розвиток емоційного реагування, експресії, уявлення про емоції і емоційну лексику та опосередковано-емоційний розвиток, який служить для збагачення дітей образно-насиченим змістом художньої та ціннісно-орієнтованої спрямованості, розвиток емоційного світобачення, ставлення до пізнавального матеріалу через вплив на емоції [3].

Змістовне вивчення проблеми розвитку емоційного інтелекту дало можливість виявити та описати функції, які мають виконуватися в освітньому процесі дошкільних установ: головна – це підтримка та розвиток дитячої індивідуальності, а також - комунікативна, соціальна, розвиваюча, прогностична та ін. Отримані в ході дослідження знання, щодо функцій емоційного інтелекту, дозволили розкрити його значущість в навчально-виховному процесі з дошкільниками.

Можемо констатувати, що вже на початковому етапі експерименту було зрозуміло на скільки важливо правильно спланувати цілеспрямований емоційно розвиваючий навчально-виховний процес, який стає особливо ефективним при дотриманні наступних умов: єдність та взаємозв'язок особистісно-емоційного та опосередковано-емоційного розвитку дошкільників, природне емоційне спілкування з дітьми, турбота про їх емоційне благополуччя, збалансованість між різними видами діяльності, регламентованими педагогами та самостійною діяльністю дітей.

Крім того, було встановлено, що успішність розвитку та збагачення емоційного інтелекту забезпечують методи, що направлені на практичне коригування і вправляння, на прояв емоційних переживань, використання ігрових імпровізацій та проблемних ситуацій, розвиваючих ігор, які спонукають до актуалізації життєвого досвіду, а також метод моделювання адекватного (неадекватного) емоційного реагування, релаксації та ін.

Проведене дослідження не завершене і не претендує на вичерпне розкриття наукової проблеми. Надалі потребує окремого вивчення і дослідження проблема готовності педагогів до реалізації завдань розвитку та збагачення емоційного інтелекту дітей, а також їх співпраця із сім'єю вихованці в цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2001, № 2. С. 19.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 2000. 218 с.
3. Ежкова Н.С. Эмоциональное развитие детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие. М: ВЛАДОС. 2008. 128 с.
4. Запорожец А. В. Воспитание эмоций и чувств у дошкольника. М. : ТЦ Сфера. 1985. 176 с.
5. Изотова, Е. К. Эмоциональная сфера ребенка: теория и практика. М. : Академия, 2004. 235 с.
6. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві) : навч. посіб. [для вищих навч. закладів]. К.: Освіта, 1998. 255 с.
7. Кулачківська С. Є. Дошкільник. Особливості психічного розвитку в умовах екологічної кризи : поради вихов. дит. садка : метод. реком. / АПН України, Ін-т психології. К. 1995. 152 с.
8. Листик Е. М. Методика изучения способности детей 5-7-летнего возраста к распознаванию эмоциональных состояний. *Психолог в детском саду*. 2003. № 4. С. 3–19.
9. Люсин Д. В. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. М.: ИП РАН, 2004. № 4. С. 129-140.
10. Маралов В. Г. Педагогика ненасилия в практике детского сада: методическое пособие. М. : Сфера, 2009. 128 с.

11. Панфилова М.А. Игротерапия общения: тесты и коррекционные игры. Практическое пособие для психологов, педагогов и родителей. М.: «Издательство ГНОМ и Д», 2002. 160 с.
12. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. М. : Педагогика, 1983. 448 с.
13. Скрипник Н.І. Виховання толерантних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань. 2011. 253 с.
14. Смирнова Е. О., Холмогорова В. М. Межличностные отношения дошкольников : диагностика, проблемы, коррекция. М.: ВЛАДОС, 2005. 158 с.
15. Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence. 1993. V.17. No 4. P. 433–442.
16. <https://www.pedrada.com.ua/article/2895-bkdo-2020-prokt-novogo-standartu-doshklno-osvti>.
17. <https://www.pedrada.com.ua/article/1579-emotsyniy-ntelekt-doshklnikv-shlyahi-rozvitku>.

Гарбар Світлана

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Проблема формування культури поведінки підростаючого покоління є однією з головних на сучасному етапі розвитку людства. Зниження культурно-морального рівня суспільства зумовлює необхідність створення нових підходів і способів формування культури поведінки особистості, особливо в контексті загальнолюдських цінностей і норм поведінки. Фундамент культури поведінки закладається в дошкільному віці, що визначає подальший гармонійний розвиток особистості і суспільства загалом.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» вимоги до рівня розвиненості, вихованості, навченості культури поведінки дітей дошкільного віку визначаються Базовим компонентом дошкільної освіти України і реалізується Державною базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», Комплексною програмою виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина», Програмою розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Серед загальних освітніх завдань у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» чи не найважливішими є такі виховні завдання: виховувати культуру дитячих бажань, сприяти становленню системи елементарних цінностей, позитивного ставлення до природи, предметів, фізичної культури і мистецтва, людей, до себе; виховувати культуру поведінки; долучати дитину засобами мистецтва до національної та світової культури; приділяти увагу становленню основ моральної за змістом та активної за формою позиції; виховувати базові якості особистості (самостійність, працелюбність, людяність, розсудливість, справедливість, самовладання, самолюбність, спостережливість, відповідальність) [15, с. 23].

Проаналізувавши закони, що стосуються дитинства та дошкільної освіти, можна констатувати, що головним замовленням держави лишається замовлення на виховання самостійної людини. Адже в майбутньому найважливішим для неї буде вміння жити в суспільстві, відповідати морально-етичним соціальним законам, вміти спілкуватися та бути культурною людиною. Тому головна мета дошкільної освіти в Україні – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити їх збалансований розвиток, узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації, саморозвитку та самозбереження, формування життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе. У самостійний аспект виокремлюється формування початків духовності з перших років життя в напрямках закладання основ культури міжособистісного спілкування, моральної,

громадянської, художньо-естетичної, родинно-побутової, правової, інтелектуальної, екологічної, релігійної культури [15].

Розвиток особистості на етапі дошкільного дитинства потребує удосконалення, що передбачає прийняття нею відповідних норм суспільної поведінки, що мають стати її внутрішніми орієнтирами у діяльності, а також спрямування поведінки.

Поведінка особистості в соціумі зумовлюється та мотивується способами розв'язання суперечностей середовища та особистості, механізмами реалізації соціального життя, соціальними та індивідуальними умовами життєвої ситуації, особливостями соціальної інфраструктури, засвоєними традиціями, звичаями та життєвими цінностями, етнопсихологічними особливостями учасників взаємодії, індивідуальними властивостями особистості [5, с. 23-24].

Дошкільний вік – період інтенсивної соціалізації особистості дитини, здобуття нею життєвого досвіду, період, коли захисні механізми її психіки тільки починають формуватися, і саме від подій цього періоду життя залежить, якими ці механізми будуть у майбутньому: продуктивними, тобто такими, що стимулюють процес розвитку і саморегуляції особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку і діяльність дитини. Саме в цей період відбувається формування в дитини активного інтересу до взаємин з іншими людьми, виникає потреба в ознайомленні з певними нормами спілкування і, як результат – вироблення індивідуальної культури поведінки.

У дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених проблема формування культури поведінки особистості розглядається переважно у таких аспектах: теоретико-методологічні засади виховання культури поведінки (С.Анісімов, М.Бердяєв, М.Вебер, В.Малахов, В.Соловйов, В.Франкл); особистісно орієнтований підхід до її виховання (І.Бех, А.Богущ, А.Бойко, О.Кононко, В.Кузь, О.Савченко); особливості виховання культури поведінки на різних етапах онтогенетичного розвитку (Ф.Алімов, Л.Артемова, В.Білоусова, О.Богданова, В.Горєва, О.Дейч, В.Нечаєва,

М.Левківський, С.Петеріна, Н.Хамська, А.Шемшуріна та ін.); розвиток моральних переконань школярів (М.Боришевський, М.Губрненко); формування культури взаємин дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (Л.Артемова, А.Гончаренко, В.Киричок, Н.Хіміч, О.Яницька); вплив соціальних емоцій на поведінку дітей зазначеного віку (С.Бакуліна, Ю.Приходько, Т.Шевчук, М.Яновська); виховання культури спілкування дошкільників і молодших школярів (Г.Лаврентьєва, Т.Поніманська, С.Хаджирадєва); естетичні аспекти культурної поведінки (М.Волос, В.Дружинін, І.Зязюн, Л.Масол, Н.Миропольська, А.Федь).

У контексті проаналізованих підходів Т.Р. Гуменникова зазначає, що культура поведінки –це складова частина культури, яка виступає зовнішнім проявом духовного багатства особистості та її внутрішнього світу [3, с.38].

У руслі теми нашого дослідження особливий інтерес становлять погляди, Н. Бабич, яка зазначає, що культура поведінки дошкільників взаємопов'язана з внутрішньою культурою особистості та її загальноприйнятими звичаями. Безпосередньо внутрішня культура поведінки дитини багато в чому визначає зовнішню поведінку. Крім того, зовнішня поведінка впливає на внутрішню культуру, змушуючи кожну дитину бути витриманою та дисциплінованою. Н. Бабич підкреслює, недбалість у зовнішньому вигляді, безтактність, брутальність та неухважність формують негативні якості особистості. У зв'язку з цим необхідно навчити дітей використовувати у житті основні правила культури поведінки [1].

Сучасні наукові розвідки (Т. Бабаєва, О. Герасимова, М. Зацепіна, С. Козлова, М. Крулехт, Д. Фельдштейн, Т. Фуряєва та ін.) доводять, що дошкільне дитинство є сенситивним періодом для пізнання основ культурних цінностей, культури поведінки та власне введення дитини в простір культури. Культура дошкільника є інтегральною якістю особистості, яка виховується з дитинства та базується на засадах морально-духовних цінностей. Так, з урахуванням вікових особливостей дошкільників можна вирішувати

завдання виховання культури поведінки та розглядати цю діяльність як формування досвіду взаємодії.

Ми поділяємо думку науковців про дошкільний вік як найбільш сенситивний для формування культури поведінки тому, що саме в цей період життя закладаються основи ціннісних орієнтацій особистості, виникають перші світоглядні уявлення, спостерігається надзвичайна пластичність психіки (І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн); висока емоційна сприйнятливості (О. Запорожець); з'являються такі особистісні новоутворення, як внутрішні етичні інстанції (Л. Божович, Д. Ельконін); формується самооцінка (М. Лісіна, О. Сілвестру), виявляється бажання бути визнаним в колі однолітків та дорослих.

Елементарні моральні уявлення і почуття, найпростіші навички поведінки, що дитина набуває почасти як стихійний моральний досвід, мають стати, як зазначав Л. Виготський, із “натуральних” “культурними”, тобто перерости у вищі психологічні функції і становити основу фундаменту для розвитку нових форм поведінки, правил і норм [8, с. 359].

Культура поведінки характеризується у двох аспектах: з одного боку, вона визначає міру засвоєння дитиною уявлень і знань про правила поведінки, сформованість моральних почуттів, соціальних мотивів діяльності, з іншого – фіксує здатність виразити їх у поведінці соціально схвалюваними засобами. До поняття «культура поведінки» входять уміння і навички, що сприяють розвитку культури розумової і фізичної праці, особиста гігієна, ряд звичок, пов'язаних із ставленням до інших людей: ввічливість, турботливість, уважність, тактовність, делікатність. [2, с. 38].

На сьогодні існують різні підходи до структурної будови змісту формування культури поведінки у дітей дошкільного віку (Л. Артемова, В. Білоусова, Л. Островська, С. Петеріна), в яких можна виділити наступні взаємозв'язані компоненти:

1. Культура діяльності. Проявляється в поведінці дитини на заняттях, в іграх, під час виконання трудових доручень. Формувати у дитині культуру діяльності – це значить виховувати в неї звичку утримувати в порядку місце, де вона працює, навчається, грається;

звичку доводити до кінця розпочату справу, бути наполегливим у досягненні мети; навчати її не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні; привчати бережно ставитись до іграшок, речей, книг. Дитина вчиться регулювати свою діяльність, відпочинок, що є основою для формування в неї навичок ефективної організації праці. Важливий показник культури діяльності – потяг до цікавих, розвиваючих занять, вміння цінувати час, бажання працювати, отримання задоволення від результату своєї роботи, розвиток самостійності та творчості.

2. Культура спілкування. Передбачає навчити дитину поважати суспільство в цілому і кожного його члена окремо та ставитися до них так, як він ставиться до себе. У повсякденній практиці людські стосунки далеко не всіма і не завжди здійснюються. А тим часом культура людських відносин, спілкування людей між собою відіграють важливу роль у житті. Якщо дитина культурно спілкується з близькими, знайомими, вона буде так само поводитися і зовсім з незнайомими людьми. Культура спілкування обов'язково передбачає культуру мовлення дитини. Це вимагає від дитини володіння певним запасом слів, вміння розмовляти спокійно і зрозуміло, послідовно, що, в свою чергу, сприяє активному спілкуванню дітей під час ігор та праці, запобігає виникненню конфліктних ситуацій.

3. Культурно-гігієнічні навички і звички. Створення культурних навичок і звичок починається з виховання акуратності й охайності. Вже з трирічного віку дитина може сама з деякою допомогою дорослих одягатися, застеляти своє ліжко, може допомагати в прибиранні кімнати. Культура їжі, вміння культурно вживати їжу – одна з перших навичок, що повинна виховуватись у дитини. Культура їжі має і етичний аспект – адже поведінка за столом ґрунтується на повазі до тих, хто сидить поруч, а також до тих, хто приготував їжу. До культурних звичок відносять привчання вставати вранці та робити зарядку, вмиватися, чистити зуби, акуратно зачісуватися, тримати в чистоті взуття та одяг. Діти повинні розуміти, що в дотриманні цих правил проявляється повага до оточуючих і до себе самого [6, с.21].

Формувати культуру поведінки – це означає постійно турбуватися про те, щоб у дітей зростала культура людських відносин, щоб ставала щедрою на ласку, добро, увагу, допомогу і турботу дитяча душа і щоб усі ці якості виявлялися в приємних для оточуючих формах поведінки.

Зазначимо, що заклад дошкільної освіти – провідна соціальна інституція, в якій діти дошкільного віку отримують не лише елементарні знання, уміння та навички, а й набувають основи культури поведінки. Водночас у більшості сучасних закладів дошкільної освіти ще зберігаються традиційні підходи, спрямовані на передачу знань про культуру поведінки дітей в соціальному середовищі. Реалії сьогодення порушують принципово нові вимоги до вихователів закладів дошкільної освіти. Однією із найважливіших якостей вихователя, умов успішності його як професіонала є готовність до впровадження інноваційних методів та форм виховання дошкільників [4].

За даними Н. І. Скрипник, в процесі формування культури поведінки у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти виникає низка суперечностей, зокрема між об'єктивною потребою гуманізації дошкільного виховання і недостатньою розробкою відповідного змістового й методичного забезпечення; вагомими можливостями суспільства та сім'ї щодо виховання у дошкільників толерантності та недостатньою невідповідністю дорослих вирішувати окреслену проблему; необхідність формування у дошкільників толерантних взаєностосунків і традиційними підходами до виховного процесу в дошкільних навчальних закладах [16, с. 4].

Відтак, сучасний виховний процес закладу дошкільної освіти вимагає переосмислення своєї сутності, а саме: нових підходів до здійснення виховних функцій педагогічного процесу. Дошкільна освіта як цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку. Формування загальної культури у дитини, аспектом якої є культура поведінки, – головна мета виховання у дошкільному віці, оскільки процес виховання культури поведінки, починаючи з дошкільного віку, пов'язаний з періодом початкової соціалізації особистості [14, с. 10].

Погоджуємося з думкою Н. Вітківської, що основними напрямками діяльності педагога у формуванні культури поведінки дітей дошкільного віку є розширення, поглиблення та систематизацію знань про норми і правила культурної поведінки, розвиток умінь оцінювати власні та чужі вчинки, формування позитивних ставлень до норм поведінки та негативних ставлень до антисуспільних проявів, формування умінь, навичок та звичок культурної поведінки.

Вчені (М. Васильєва, В. Гербова, Т. Комарова та ін.) рекомендують працювати над формуванням культури поведінки у дітей дошкільного віку вирішенням таких завдань: формувати навички культури поведінки в повсякденному житті; вчити бачити свої недоліки в поведінці і вміти їх виправляти; познайомити з правилами культури поведінки; виховувати любов і шанобливе ставлення до близьких і оточуючих людей; навчити ставитися до оточуючих з турботою і терпінням, але при цьому проявляти нетерпимість до поганих вчинків людей.

Зазначимо, що визначальною спонукою становлення культури поведінки дітей виступає цілеспрямований вплив ззовні та готовність до дотримання правил поведінки як результат отримання дітьми емоційно насиченої інформації про правила соціально значущої поведінки.

Умовами виховання культури поведінки в дошкільному віці виступають: наявність зразка-еталона, який орієнтує у виборі стратегій поведінки; зародження моральних почуттів, що регулюють поведінку дитини; демонстрація прикладів альтернативних способів і форм поведінки; створення умов для безпосереднього використання накопичених знань і уявлень у власному досвіді поведінки; зародження початку рефлексії й оцінки власної поведінки (Е. Смирнова, Е. Субботський, С. Якобсон) [20]. Міра сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку впливає не тільки на процес соціалізації вихованців, а й розвиток особистості загалом. Плануючи виховну роботу, вихователь повинен враховувати всі особливості кожної вікової категорії окремо, із врахуванням

психологічних та фізичних особливостей дітей в групах закладу дошкільної освіти.

Першим етапом формування культури поведінки в дітей I молодшої групи є формування в них передумов морального поведіння і культурно-гігієнічних навичок. Діти третього року життя, що прийшли в дитячий садок, відрізняються один від одного рівнем вихованості, володіють різними навичками і тільки починають звикати до нового для них оточення. Звідси - особливе значення в роботі з малятами має індивідуальний підхід до кожної дитини. Насамперед, вихователю необхідно домогтися довіри дитини, тому що вирішальним методом виховання малят служить безпосереднє спілкування. Дитина молодшої групи особливо потребує постійного контакту з дорослими. Від того, як вони складуться, і будуть розвиватися взаємини дитини з дорослими та культура поведінки при контактах з більш широким колом людей.

Створення передумов культурної поведінки дітей I молодшої групи ведеться за кількома напрямками. Одне з них - формування вміння грати і займатися, гуляти і приймати їжу, спати під час тихої години, вдягатися й умиватися разом із групою однолітків, поруч з товаришами, тобто в колективі. При цьому у дітей розвивається почуття колективізму. Не менш важливо прищепити інтерес до трудової діяльності дорослих, бажання допомогти їм, а пізніше і самостійно виконувати нескладні трудові дії по самообслуговуванню. Виховання дбайливого ставлення до іграшок і речей, вміння переборювати невеликі труднощі і доводити справу до кінця, почуття подяки за турботу, слухняність і почуття симпатії, дружелюбність до дітей і дорослих - все це основні програмні напрями педагогічної роботи вихователя в I молодшій групі дитячого садку. Щоб полегшити дитині освоєння нових навичок, необхідно робити цей процес доступним, цікавим і захоплюючим. І робити це треба педагогічно тонко, ненав'язливо. При цьому вихователю важливо враховувати вікову особливість дітей третього року життя - прагнення до самостійності.

Для засвоєння дітьми більш важких правил культурної поведінки доцільно використовувати колективні ігри-заняття, ігри-вправи, ігри-інсценівки. Вони допомагають вихователю визначити рівень оволодіння навичками кожної дитини групи. Через ігри-заняття вихователь може в захоплюючій формі не тільки розкрити зміст вимог у необхідній послідовності, але і пов'язати ці вимоги з конкретними вчинками малят, це дає можливість закріпити позитивне ставлення до їх виконання в повсякденному житті. Ігрові прийоми, що використовує вихователь, викликає у малят позитивні емоції, забезпечує більш високу сприйнятливості дитиною моральних правил поведінки.

Другим етапом є формування культури поведінки у дітей II молодшої групи, де програмні вимоги до виховання та планування виховного процесу, ускладнюються. У дітей на четвертому році життя продовжують формуватися самостійність, уміння переборювати невеликі труднощі. Виникають складні вимоги до виконання дій у ході режимних процесів, дбайливому ставленню до іграшок, до праці старших. Вихователь велику увагу повинен приділяти формуванню у дітей і виконанню ними правил увічливого звернення, організованого поводження в дитячому садку, на прогулянці.

Плануючи роботу, вихователь особливу увагу повинен приділяти формуванню таких якостей, як чуйність, уважність, люб'язність, тактовність, що допоможуть дитині бачити і розрізняти стан людини. Безпосереднє спілкування вихователя з дитиною сприяє зміцненню прихильності, довіри - найважливішої умови морального виховання. Рівень розвитку дітей четвертого року життя дозволяє поетапно ускладнити програмні вимоги до морально спрямованих ігор-занять, ігор-вправ, інсценівок, які вибудовуються так, щоб кожна наступна вправа спиралася на набутий раніше досвід дітей. Тим самим забезпечується більш швидке і міцне засвоєння навички.

Щоб досягти єдності між уявленнями про те, як треба поводитися, і конкретною поведінкою дитини, варто широко використовувати вправи ігрового характеру. Дітей дуже захоплюють, наприклад, гри-вправи на закріплення правил етикету в спілкуванні з навколишніми дорослими і дітьми, у яких використовуються

ляльковий театр, іграшки, гумористичні картинки, слайди, уривки з діафільмів і т.п.

Третім етапом роботи є формування культури поведінки у дітей середньої групи. Діти п'ятого року життя спостережливі, допитливі, активні. Їхні інтереси стають різнобічними. Збільшується обсяг знань, розширюються можливості ознайомлення дітей з явищами суспільного життя. Предметом дитячої уваги стає праця дорослих, їхні взаємовідносини в процесі праці, яскраві, помітні події в найближчому оточенні, в дитячому садку та вдома. Так, атмосфера життя дітей, для формування моральних почуттів і якостей, має особливе значення. Тому самостійна, практична, повсякденна діяльність дітей у закладі дошкільної освіти і вдома, із залученням їхньої уваги до праці дорослих та значенням цієї праці, сприяє успішному розширенню задач виховання поваги до дорослих, культури спілкування з ними і, як наслідок, формування загальної культури.

Четвертий етап формування моральних якостей особистості і звичок культурної поведінки активно продовжується та охоплює старший дошкільний вік. Зміст педагогічного процесу на цьому етапі складає виховання поваги до рідних і близьких, прихильності поваги до вихователів, усвідомленого прагнення порадувати старших гарними вчинками, бажання бути корисним навколишнім. У дітей старшої групи необхідно активно і послідовно формувати дружні взаємини, звичку грати і займатися спільно, уміння підкорятися вимогам, у своїх вчинках йти за прикладом гарних людей, позитивним, героїчним персонажем відомих художніх творів.

П'ятий етап (підготовча група) складається, насамперед у закріпленні, поглибленні і розширенні всього того, що діти набули за весь попередній період перебування в закладі дошкільної освіти. У повсякденній педагогічній практиці вихователь повинен прагнути, щоб моральні почуття дитини ставали більш глибокими, і їхній прояв у стосунках до людей, їхньої діяльності, до рідної країни - більш стійким і організованим. Моральні уявлення дітей про явища суспільного життя, про властиві людям якості (такі як справедливість і чесність, працьовитість і відповідальність та ін.) стають більш

усвідомленими. Необхідно, щоб дитина завжди поведилася за правилами не тільки в дитячому садку і вдома, але й у будь-якій обстановці, не тільки на очах дорослих, під контролем, але і за власним спонуканням. Особлива увага вихователя в даній віковій групі повинна бути зосереджена також на вихованні потреби в дотриманні правил особистої гігієни й у природній взаємодопомозі дітей у різних режимних процесах, у формуванні вольових якостей, у нагромадженні досвіду гуманних відносин і культури поведінки [21].

Названі етапи конкретизовані у відповідних розділах «Програми виховання і навчання в дитячому саду», «Виховання культурно-гігієнічних навичок», «Виховання навичок культури поведінки», «Виховання гуманних почуттів і позитивних взаємин, етичних уявлень» та ін. Діяльність вихователя з формування культури поведінки у дошкільників будується з урахуванням досягнутого їх рівня вихованості і спрямована на те, щоб закріпити і зробити звичними засвоєні позитивні форми поведінки, а також познайомити дітей з новими правилами культури поведінки, розширити «соціальну зону» їх застосування, сформувати нові цінні звички.

Формування культури поведінки дітей дошкільного віку, як і будь-який напрям виховної роботи з дітьми дошкільного віку, передбачає використання системи прийомів, способів, операцій пізнання особливостей їхнього світовідчуття, мислення, поведінки і цілеспрямованого впливу на них. Щодо цього дошкільна педагогіка має у своєму арсеналі універсальні та специфічні методи. Використовують їх залежно від конкретної педагогічної ситуації: віку, рівня розвитку дітей, індивідуальних особливостей. Ця група методів спрямована на вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами:

а) практичне залучення дитини до виконання конкретних правил поведінки. Привчати дітей дотримуватися режиму сну, харчування, активної діяльності, правил спілкування і колективного співжиття. У використанні вимог, а також на постійному підтриманні її поведінки згідно з цими вимогами. При цьому потрібно використовувати різноманітні засоби, щоб дитина в реальному житті пересвідчилась у

правильності, доцільності для неї такої поведінки, зрозуміла, що порушення правил спричинює небажані наслідки для неї і близьких їй людей;

б) показ і пояснення. Ними активно послуговуються у вихованні культури поведінки, навичок колективних взаємин тощо. Дітей систематично в різних життєвих ситуаціях привчають до певних способів поведінки: вітатися, ввічливо просити про послугу, дякувати, бережно ставитися до іграшок;

в) приклад поведінки дорослих й однолітків. Організуючи різноманітну діяльність дітей, потрібно установлювати чіткі правила, пояснювати їх дітям, переконувати, що дотримання певних правил є важливою умовою їхнього успіху. Старші дошкільники можуть самостійно встановлювати правила спільної діяльності й контролювати їх виконання, мотивуючи це доцільністю для всього колективу;

г) оволодіння моральними нормами у спільній діяльності. Особливість цього методу полягає в тому, що діти оволодівають певними моральними нормами начебто спонтанно, без ініціативи вихователя, а у спільній діяльності з ним. Вони самі доходять висновку, що дотримання певних норм є передумовою успішної діяльності, досягнення позитивного результату та хороших взаємин;

г) вправління у моральній поведінці. Суть методу полягає у створенні спеціальних умов для вправління дітей у дотриманні моральних норм. Для цього слід потурбуватися про те, щоб створені ситуації не були штучними, а наближалися до життєвих, звичних для дитини. З цією метою використовують різноманітні доручення, ускладнюючи їх відповідно до віку дітей;

д) створення ситуацій морального вибору. Цей метод передбачає використання особливих вправ, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей дошкільного віку. Такі вправи можуть бути запрограмовані вихователем або обрані дітьми самостійно. Наприклад, можна запропонувати дітям дивитися новий діафільм або допомагати двірнику прокладати доріжки в снігу. Якщо діти відкладають приємну для них справу, щоб виконати обов'язок,

необхідний з погляду моральних норм, то вони повинні мати змогу здійснити його без зволікань. Такий їхній вчинок обов'язково має бути схвалений.

Використання методів стимулювання почуттів і мотивів поведінки передбачає спрямування дитини на дотримання моральних норм, застереження від їх порушень. З цією метою використовуються:

а) приклад інших. Ефективність його ґрунтується на здатності дошкільника до наслідування людей, які оточують його, героїв літературних творів, кінофільмів, спектаклів. Безперечно, це мають бути популярні серед дітей особистості;

б) педагогічна оцінка поведінки, вчинків дитини. Педагогічна оцінка має орієнтуючу (уточнює уявлення дітей про моральні вимоги) і стимулюючу (заохочує до моральної поведінки) функції. Важливо, щоб вона була об'єктивною, своєчасною, а її вимогливість, принциповість поєднувалися з добрим ставленням до дитини, зацікавленістю в її успіхах;

в) колективна оцінка поведінки, вчинків дитини. Будь-які дії дитини мають у своїй основі певну мету, моральну спрямованість, а їх наслідки породжують почуття задоволення, впевненості у собі або сорому, невдоволення. При цьому слід враховувати, що дошкільникам притаманна висока емоційність, тому в оцінці їхніх вчинків необхідно виходити з того, які почуття намагаємося збудити. Схвалені вихователем, однолітками моральні вчинки зумовлюють позитивні переживання дитини. Ще сильніше переживає дитина свої неправильні дії, невдачі, які отримали публічну оцінку. Це означає, що інструментом колективної оцінки слід послуговуватися обережно.

г) схвалення моральних вчинків дитини. Схвальна оцінка заохочує моральні вчинки, дає приклад для наслідування іншим дітям, забезпечує їхнє доброзичливе ставлення, формує основи колективної думки. Заслуговує на підтримку прагнення дітей не лише самим добре поводитись, а й вимагати відповідної поведінки від однолітків. Далеко не всі діти однаково здатні до альтруїстичних учинків. За добру справу потрібно дякувати, не боятися виділяти дитину серед товаришів, а надто тоді, коли вона виявляє стійку гуманістичну спрямованість.

Особливо актуальна усталеність моральних мотивів, яка є передумовою налаштованості дитини на добрі вчинки не лише тоді, коли її бачить і оцінює вихователь, а й за відсутності педагогічного контролю, і не тільки в дитячому садку;

г) заохочення дитини до моральних вчинків. Дитину треба підвести до усвідомлення, що така поведінка важлива, необхідна і корисна для неї, приємна для інших. Чим старші діти, тим важливіше стимулювати самостійність їхнього морального вибору;

д) осуд недостойних вчинків дитини. З огляду на особливості психічного розвитку дитини цей метод використовують рідко, оскільки він може заподіяти їй моральної шкоди, викликати негативне ставлення до особистості педагога. Дошкільник повинен знати, що певний тип його поведінки засмучує дорослого, а переживання має стимулювати виправлення помилки [13].

Досліджуючи діагностику вихованості культури поведінки дітей дошкільного віку М. В.Заячківська стверджує, що «діти ознайомлені з основними правилами культури поведінки, ввічливими звертаннями, елементами мовного етикету, однак не завжди правильно оцінюють проблемні ситуації та можливі шляхи їх вирішення, простежується недостатньо сформоване мотиваційно-ціннісне ставлення до дотримання моральних і культурних норм, зацікавленість дітей у спільній діяльності, наявні труднощі в дотриманні правил культури поведінки, повсякденному практичному застосуванні набутих знань і вмінь» [7, с. 74].

З метою вивчення та діагностики рівнів сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку нами була розроблена програма констатуючого експерименту. Програма розрахована для занять із дітьми від 3 до 6 років. В основу тематичного плану роботи з дошкільниками взята програма «Абетка спілкування» Шипіціної Л.М [19]. У даній програмі передбачаються наступні напрямки виховної роботи: культура діяльності; культура спілкування; культурно-гігієнічні навички.

При реалізації програми дуже важливо враховувати наступне:

При вихованні в дітей дошкільного віку позитивних навичок і звичок необхідно дотримуватися наступних принципів єдності й цілісності виховного процесу, тобто взаємозв'язку завдань, методів і засобів виховання: послідовності, систематичності у вихованні; повторності вправ у формуванні навичок і звичок при раціональному розподілі цих вправ у часі. Позитивні результати у вихованні культури поведінки можливі в сполученні вимогливості з повагою й довірою до дітей.

Механізм виховання міститься в моральному становленні особистості. У дитини повинне з'явитися бажання опанувати моральною якістю, тобто важливо, щоб виникли мотиви для набуття відповідної моральної якості. Для попередження поганої поведінки важливе значення має профілактичне навчання. Займаючись профілактичним навчанням з маленькими дітьми необхідно перетворювати це в гру. Таке навчання припускає наступні етапи:

Спочатку треба обговорити з дитиною, що ми хочемо від неї, пояснити на конкретній ситуації. Далі — треба пояснити, чому вона повинна так робити, постаратися придумати довід, близький і зрозумілий дитині. А потім повинна бути практика — гра.

Коли дитина навчилася правильно поводитися, важливо підтримувати гарну поведінку. Діючим способом підтримувати й зміцнювати нову поведінку, поки вона не стане звичною, є похвала й розбір результатів, які принесли цю гарну поведінку.

Для ефективності та результативності роботи щодо формування культури поведінки дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти ми керувалися певними позитивними умовами, а саме:

1. *Авторитет вихователя.* Стиль спілкування вихователя з дітьми – найголовніше у формуванні культури поведінки. Допомога, довіра, любов, порада, ласка, щирий інтерес до дитячих починань складають фундамент доброзичливих відносин з дитиною. Дії вихователя повинні бути направлені на досягнення головної мети – створення для розвитку особистості дитини творчої, дружньої обстановки.

2. *Позитивний настрій.* Атмосфера доброзичливості, активна змістовна діяльність виховують в дітях потяг до зайнятості, бажання пізнавати нове і використовувати ці знання в житті.

3. *Зв'язок із сім'єю.* Дозволяє зберегти єдність вимог і наступність у вихованні. Педагог повідомляє про досягнення та проблеми дитини, консультує батьків і знайомить їх з методами морального виховання в сім'ї.

4. *Дотримання точного режиму.* Є гарантом урівноваженого стану дітей, запобігає перевтомленню та статичності у діяльності, дозволяє сформувати стереотип поведінки.

5. *Правильно організована обстановка.* Цікава, пізнавальна наочність, дидактично-методичні матеріали, іграшки дозволяють дітям знаходити заняття за інтересом і тим самим запобігають зриву у поведінці.

Проведена діагностика рівнів сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку дозволяє виділити критерії результативності програми.

Критерії результативності програми

Вік	Культура спілкування	Культура діяльності	Культурно-гігієнічні навички
3-4 р.	Користуватися словами ввічливого звертання. Бути привітним і ввічливим з усіма дорослими.	Дотримувати чистоту й порядок у своєму ігровому куточку, за своїм столом. Скрізь і завжди дбайливо ставитися до речей, іграшок.	Утримувати в чистоті обличчя, руки, одяг, взуття. Користуватися серветкою під час їжі. За столом сидіти прямо, не класти лікті на стіл. Після прогулянки ретельно витирати ноги.

4-5р.	<p>Не перебивати дорослих, не втручатися в їхню розмову. Подати стілець або поступитися місцем дорослому, якій увійшов. Підняти й чемно подати загублений кимось предмет. Слухати старших уважно, стояти спокійно, дивитися в обличчя співрозмовникові .</p>	<p>Доводити розпочату справу до кінця. Виконувати роботу тільки добре. Якщо щось не зрозумів, перепитати старших або товаришів. Бути наполегливим у досягненні мети.</p>	<p>Вставати ранком завжди в один і той же час. Робити ранкову гімнастику. Ретельно вмиватися, чистити зуби, акуратно зачісуватися. Правильно користуватися столовими приладами. Їсти не кваплячись, акуратно, безшумно, ретельно пережовувати їжу.</p>
5-6 р.	<p>Хлопчикам пропускати вперед дівчат. Допомогати маляті або одноліткові застебнути, надягти пальто, пов'язати шарф. У громадських місцях говорити спокійно, неголосно. З повагою ставитися до праці старших, не заважати дорослим.</p>	<p>Не сидіти без справи. Ніколи не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні. Любити природу, піклуватися про тварин. Користуватися книгами за столом, беручи її чистими руками, не загинаючи кути сторінок.</p>	<p>Закінчивши їжу класти прилад у тарілку, а не на скатертину. Увечері перш ніж лягти спати, упорядкувати свій одяг і взуття. Чистити своє взуття, акуратно вішати свій одяг. Спускатися по сходам, тримаючи спину прямо, триматися за поручень.</p>

Робота з дітьми, під час констатуючого експерименту включала декілька напрямів: казкотерапію, ігротерапію та застосування методів ігрової терапії при взаємодії з дітьми. Застосування казкотерапії сприяло тому, що діти на вербальному та емоційному рівні мали змогу усвідомити, що означає «добро» і «зло», приміряти ролі того, хто ображає та кого ображають, сильного та слабого, турботливого та байдужого, побувати в ролі одного із батьків та об'єктивно оцінити свій вчинок, а також по-новому подивитись на довкілля та близьких людей. Ігротерапія використовувалася як своєрідна сфера, в якій відбувалося налагодження взаємин дитини з близькими людьми та довкіллям.

Програма складалася із трьох блоків. I блок: об'єднання дітей у підгрупи, створення доброзичливої атмосфери взаєморозуміння, підтримки, бажання допомогти у вирішенні проблем. Заняття передбачало розважальні, рухливі та предметні ігри; II блок – основний – виявлення неконструктивних форм спілкування та негативних особистісних рис. Заняття включало читання казок, розповідей, художньої творчості, обговорення та розігрування різних ситуацій; III блок мав на меті закріплення сформованих навичок конструктивного спілкування у спільних іграх. Прийоми, що застосовувалися на цьому етапі, дали змогу перевірити наявність умінь попереджати конфліктні ситуації, сприяли взаєморозумінню, рефлексії та контролю власної поведінки. [9, 245].

Протягом констатуючого етапу дослідження було проаналізовано результати отриманих даних згідно трьох використовуваних психодіагностичних методик. Співставлення результатів дало змогу зробити висновки, що у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти недостатньо сформована культура поведінки.

Подальша система роботи, в контексті нашого дослідження, з формування культури поведінки дітей дошкільного віку здійснювалася у різних напрямках, за різних форм організації досліджуваних (групової, підгрупової та індивідуальної). У ході дослідження апробовано форми, методи і засоби, що сприяють

оптимізації процесу формування культури поведінки дітей дошкільного віку. Зокрема, запропоновані теми («Вітання і прощання», «Звернення», «Слово чемне кожному приємне», «Уміння поступатися», «Давайте знайомитись») давали можливість познайомити дітей з мовними та немовними способами вітання і прощання; з формами звернення до дорослих та однолітків, знайомих і незнайомих людей; передбачали вивчення та закріплення слів подяки та вибачення; виховувати в дошкільників і молодших школярів поважне ставлення до співрозмовника та вміння поступатися, ознайомлення дітей з моделями поведінки в ситуаціях знайомства, оволодіння основами проведення їх аналізу та закріплення.

Зважаючи на вікові особливості дітей дошкільного віку і розроблену нами тематику виховних годин, основними методами роботи обрали: – наочні (відеоролики; мультфільми; малюнки, фотографії, плакати); – словесні (бесіди – етична, вступна, підсумкова); читання (слухання) творів художньої літератури – оповідання, казки, вірші; обговорення прислів'їв і приказок; вивчення скоромовок; – практичні (ігри; ігрові вправи; розв'язання проблемних ситуацій; малювання; співи; інсценування; моделювання та програвання ситуацій спілкування; розповіді дітей; складання казок; створення колажів).

Спираючись на дослідження В.М. Кушнір [10, с. 170], у дітей дошкільного віку накопичено певний запас моральних уявлень, проте інтерес до моральних якостей та норм має ситуативний і нестійкий характер. Вихованці не завжди розуміють значення моральних якостей та їх прояв при взаєминах із людьми, але керівництвом дорослого роблять спроби обґрунтувати та охарактеризувати ознаки моральних якостей («добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «чесність», «порядність» – «підлість») та зіставити їх із поведінкою мультиплікаційних героїв і власним досвідом.

Для роз'яснення дітям тих чи інших правил, пов'язаних з культурою поведінки, використовували бесіди. Враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку, бесіди були короткими й

обов'язково супроводжувалися відеоматеріалом або наочністю (плакати, малюнки, фотографії). Теми для бесід обов'язково пов'язувалися з життям, досвідом, враженнями дітей. Це давало змогу зробити матеріал доступним, а заняття й виховні години цікавими. Зважаючи на вік дітей, при проведенні занять широко використовували принцип наочності, адже дошкільники набагато краще запам'ятовують те, що бачать, ніж те, що чують. З цією метою нами були підготовлені тематичні відеоролики, які демонструвалися у процесі бесід. Прислуговувалися відеоролики і під час ознайомлення дітей з проблемними ситуаціями, різними емоціями, способами вербального й невербального спілкування.

Важливою складовою кожного заняття або виховної години визначили художнє слово – читання оповідань, віршів, казок, адже читання – це «віконце, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе, а художня література дає образи і малюнки, уяви і розуміння з приводу щоденних взаємовідносин людей, пробуджує, поширює й ушляхетнює уяву і почуття, виховує признання того, що в цих взаємовідносинах є гарного і негожого, морального і непутящого, закидає в душу його ідеальні поривання» [18, с. 159].

Читання художніх творів обов'язково супроводжувалося аналізом та обговоренням почутого. Використання цього прийому давало змогу виявити розуміння дітьми тих чи інших правил, з'ясувати, які з них їм добре відомі, а з якими вони малознайомі чи незнайомі зовсім. Під час обговорення звертали увагу не лише на добрі та гарні вчинки та правильні слова персонажів, а й підводили дітей до усвідомлення наслідків помилкових висловлювань чи дій. У такий спосіб дошкільники краще навчалися розрізняти позитивне й негативне, прийнятне та неприйнятне для культурної поведінки. У житті дітей дошкільного віку важливе місце займає казка, адже, занурюючись у світ казкових персонажів, діти навчаються поважати людей, товаришувати й співчувати, допомагати іншим, захищати слабких, бути щедрими й великодушними, добрими й відповідальними. У казках зло завжди покарано, а добро перемагає [17].

Поведінка та відносини казкових персонажів стають мірилом власної поведінки дитини й мірилом поведінки її товаришів. Дитина приміряє казкових персонажів до себе та пізнає завдяки цьому «моральні основи життя, соціальних взаємовідносин» [11].

Серед наочних методів вагоме місце відводилося перегляду й аналізу мультфільмів. Адже, як справедливо відзначає О. Мелкозьорова, мультиплікація є видом сучасного мистецтва і, як і будь-який вид мистецтва, сприяє формуванню культури особистості та засвоєнню культурної спадщини. Мультфільми справляють великий вплив на дітей, яким ще бракує життєвого досвіду й знань, і які пізнають світ крізь зорові образи та відчуття [12].

У контексті нашого дослідження перегляд мультфільмів супроводжувався обговоренням побаченого за спеціально розробленими запитаннями. Це, з одного боку, сприяло кращому усвідомленню дітьми змісту ситуацій, а з іншого, – допомагало виявити наявні в них недоліки в плані різних аспектів культури спілкування. Обговорення зазвичай відбувалося після завершення перегляду мультиплікаційного фільму. Хоча, в деяких випадках, обговорення вводили в процес самого перегляду, роблячи для цього короткі паузи. Оскільки характерною властивістю дітей дошкільного віку є наслідування, в тому числі й наслідування героїв мультфільму, обговорення давали змогу попередити негативні прояви й підсилити вагу позитивних прикладів. Більшість тем програми передбачала роботу над змістом прислів'їв і приказок. Прислів'я і приказки – це своєрідний кодекс моральної поведінки. Метою прислів'я з давніх часів було виховання. Як відзначав К. Ушинський, пояснення прислів'я – це завжди розв'язування розумової задачі. Пояснюючи прислів'я, діти прилучаються до народної мудрості та вчаться жити в суспільстві, дотримуючись певних правил [11].

У процесі проведення нашого експерименту ми визначили проміжні зрізи, кількісні показники яких були значно кращими за показники, які ми отримали до початку дослідно-експериментальної роботи на констатуючому етапі. Так, визначено рівні сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку, що визначалися за такими

критеріями: позитивне емоційне сприйняття себе, оточуючих, довкілля; повнота уявлень і знань дитини про себе, про правила культурної поведінки; орієнтація на соціально схвалювані норми поведінки; відповідність дій і вчинків встановленим соціальним еталонам. На основі результатів експерименту визначено і проаналізовано три рівні сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку: високий, середній і низький.

Високий рівень (17,5% респондентів КГ, 18,5% респондентів ЕГ) визначається тим, що діти демонструють знання основних правил поведінки, усвідомлюють доцільність їх дотримання. У них сформовані чіткі оцінні еталони, розуміють багато моральних понять, можуть їх вербалізувати. Дошкільники самостійно, або за незначної допомоги дорослого можуть сформулювати моральну проблему і знайти варіант поведінки, адекватний для певної ситуації. Характерною є поява внутрішньої мотивації поведінки. У ситуації вибору виявляють суспільні мотиви поведінки (бажання приносити радість, уболівання за успіх спільної справи). Мотиви обов'язку активні та стійкі (інколи недостатньо стійкі). Виявляють стійке, позитивне ставлення до ровесників, інтерес до взаємодії з ними. Дошкільники усвідомлюють почуття, емоційні стани оточуючих, враховують їх у власній поведінці. Здатність до емпатії у них яскраво виражена, виявляється у ставленні до дітей різних рівнів прихильності. Діти володіють навичками соціальної поведінки, вміють їх застосовувати у типових і незнайомих ситуаціях. Характеризуються сформованими звичками культурної поведінки. Поведінка стабільна незалежно від присутності авторитетного дорослого.

Середній рівень сформованості культури поведінки дітей (28,5% респондентів КГ, 29% респондентів ЕГ) вирізняється знаннями про себе, про правила поведінки як розмитими, позбавленими чіткості. Діти частково розуміють доцільність виконання норм поведінки. Знають деякі моральні поняття, проте не завжди можуть їх адекватно вербалізувати. Для дошкільників із середнім рівнем розвитку культури поведінки характерною є зовнішня організація мотиваційного процесу, інтроспективна мотивація виявляється епізодично. У ситуації

вибору мають місце мотиви егоїстичного характеру, хоча у сумісній діяльності виявляють суспільні мотиви поведінки. Мотиви обов'язку пасивні, нестійкі. Позитивне ставлення до ровесників проявляється стосовно невеликої кількості дітей. Здатність до емпатії розвинута недостатньо, проявляється у ставленні до референтної групи однолітків. Дошкільники володіють уміннями і навичками соціальної поведінки, проте поведінка нестабільна, визначається вказівками дорослого, його контролем. Характерною є сформованість деяких звичок поведінки. Діти недостатньо володіють навичками емоційної саморегуляції поведінки, виправдовують власні агресивні прояви як засіб вирішення конфлікту.

Діти з низьким рівнем (6% респондентів КГ, 3,5% респондентів ЕГ) мають інтуїтивні, приблизні знання про правила поведінки. Вони майже не знають моральних понять, оцінні еталони нечіткі, розмиті. Ці діти не усвідомлюють причини виникнення конфліктної ситуації тому не можуть сформулювати моральну проблему навіть із допомогою дорослого. Мотиви поведінки у ситуації вибору – егоїстичні (орієнтація на власні інтереси). В умовах виконання спільної діяльності суспільні мотиви поведінки виявляються ситуативно і залежать від попередньої установки дорослого. Нерозвинутими є мотиви обов'язку. Хоча дошкільники і демонструють позитивне ставлення до ровесників, проте воно є короткочасним, нестійким. Діти не усвідомлюють емоційних станів однолітків, не враховують їх у власній поведінці. Здатність до емпатії є нерозвинутою: на емоційно-почуттєві прояви однолітків реагують неадекватно (насмішка, байдужість). Дошкільники володіють деякими уміннями і навичками культурної поведінки, проте поведінка є нестабільною, визначається присутністю дорослого. Поведінкові звички майже не сформовані. Діти дотримуються правил поведінки з групою однолітків, якщо це не суперечить власним інтересам. В іншому випадку – порушують правила поведінки.

Отже, проведена експериментально-дослідна робота дає можливість зробити наступні висновки: серед форм організації виховного процесу ефективними виявилися такі: щоденна бесіда з

елементами гри “Ранкове вітання”, “Від казки до позитивних життєвих вчинків”, “Азбука етикету”, читання та складання казок, індивідуальна робота, проведення тематичних днів та тижнів, організація свят та розваг, включення у різні види ігрової та трудової діяльності. Серед методів виховання доцільними були у використанні бесіда, групова дискусія, роз’яснення, показ, вправи, нагадування, привчання, вправляння, створення виховуючих ситуацій та ситуацій морально-етичних переживань, контроль, оцінка, етичні бесіди, колективне читання художніх творів, перегляд мультфільмів та фільмів, лялькових спектаклів, інсценізацій з моральним підтекстом, позитивний приклад, введення правил культурної поведінки, екскурсії, ігри-вправи, танцювально-рухові ігри, сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, психогімнастичні та пантомімічні вправи, участь у добродійній діяльності. Серед засобів виховання широко використовували усну народну творчість, казку, музичне мистецтво, зображувальне мистецтво, художню та трудову працю, мультиплікаційні фільми. Таким чином, розроблений нами зміст занять та виховних годин для дошкільників, форми та методи його реалізації довели свою ефективність. Дотримання принципу наступності, який покладався в основу розроблених нами програм, дав змогу не тільки сформувати необхідні для культури поведінки знання, вміння й навички в дітей, а й забезпечив їх закріплення та розширення.

Реалізація вищезазначеного відбувалася на основі неперервного, систематичного психолого-педагогічного супроводу процесу формування культури поведінки дітей дошкільного віку, що ґрунтувався на співпраці й міжособистісній взаємодії дитини, закладу дошкільної освіти та сім’ї. Ця вимога передбачала планування і здійснення освітнього процесу в такий спосіб, щоб виховання культури поведінки домінувало невидимо й ненав’язливо, дохідливо і переконливо, з дотриманням міри було присутнє в усіх моментах дитячого життя, бо тільки так можна сформувати справжню культурну особистість.

Результати експериментальної роботи дають змогу констатувати, що використовуючи інноваційні технології та методи виховання

відбулися суттєві позитивні зрушення в культурі поведінки дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 201 с.
2. Гарбар С.В. Виховання основ культури поведінки дітей старшого дошкільного віку як педагогічна проблема. *Науковий часопис: зб. наук. пр. Національного пед.універ. ім. М.П.Драгоманова*. Вип. 75. Т. 1. Київ: Видавничий дім: «Гельветика», 2020. С.37-38.
3. Гуменникова Т. Р. Українські національні традиції як засіб формування першооснов моральної культури. *Початкова школа*. 2003. № 1. С. 38 –40.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К : Академвидав, 2004. 352 с.
5. Эрнст М. «Я» в развитии ребёнка. *Развитие личности*. 1999. №2.
6. Желан А.В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 20-24.
7. Заячківська М. В. Діагностика вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку у різновікових групах. *Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. праць*. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, 2010. С. 68 –74.
8. Иванов В. Культура и развитие человека: очерк философско-методологических проблем. К.: Наук. Думка, 1989. 320 с.
9. Косарева О.І. Особливості міжособистісних конфліктів дітей дошкільного віку з батьками. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць*. Кн.1. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. С. 241-245.
10. Кушнір В. М. Формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів. *Наука і освіта*. 2017. №10. С.170-175.

dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6513

11. Методика роботи з виховання культури поведінки [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.teacher.at.ua

12. Мелкозёрова Е. Возможности мультипликации как вида современного искусства при обучении и воспитании дошкольников [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.oneframe.ru.

13. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 456 с.

14. Петерина С.В. Воспитание культуры поведения у детей дошкольного возраста. М., 2003.

15. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років: Дитина. О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець, О. В. Проскура, Л.П. Кочина, В. У. Кузьменко. 3-є вид., доопр. та доп. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

16. Скрипник Н. І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаєностосунків у дітей старшого дошкільного віку: монографія. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 153 с.

17. Сапронова М. Культура поведінки - категорія моральна. *Дошкільне виховання*. 2003. №10. С. 8–9.

18. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. К.: Академвидав, 2004. 280 с.

19. Шипицина Л.М., Защиринская О.В. Азбука общения. 2003. С.11.

20. Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей. *Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии акад. пед. наук СССР*. М.: Педагогика, 1984. 144 с.

21. <https://vseosvita.ua/library/kursova-robot-formuvanna-kulturi-povedinki-u-ditej-doskilnogo-viku-288018.html>

РОЗДІЛ 3. СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВИХ УМОВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ДИТИНИ, ЇЇ БАЗОВИХ ЯКОСТЕЙ

Залізняк Алла

РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Оновлення усіх сфер життя суспільства, модернізація системи освіти в Україні передбачає появу нових моделей освіти, що потребують розгляду дефініцій. На сучасному етапі досить гостро стоїть питання розвитку особистості дошкільника в середовищі закладу дошкільної освіти, що забезпечує підготовку дитини до навчання в школі, сприяє її розвитку, набуттю дитиною дошкільної зрілості.

Забезпечити повноцінне дитинство – означає надати кожній дитині особисту територію відповідно до її віку здібностей, нахилів та прагнень, створити умови для всебічного розвитку дошкільника. Такою територією виступає розвивальне освітнє середовище – найвпливовіший стихійний засіб виховання і навчання, у якому відбувається соціалізація дитини дошкільного віку. Саме розвивальне освітнє середовище – одна з найважливіших психолого-педагогічних проблем сьогодення.

Питанню сутності освітнього середовища були присвячені дослідження, авторами яких є І. Бех, В. Вербицький, Дж. Гібсон, В. Давидов, І. Єрмаков, Л. Макар, Ю. Мануйлов, В. Орлов, С. Поздняков, В. Панов, В. Рубцов, Н. Різник, С. Сергєєв, В. Ясвін та інші.

Сучасними підходами щодо проблеми створення освітнього середовища дошкільної освіти опікуються А. Богуш, О. Ковшар, Т. Степанова, К. Суятинова.

Особливості проблеми освітньо-виховного середовища знайшли відображення в дослідженнях Ю. Мануйлова, Л. Новикова, Н. Селиванова, І. Якиманської та інших.

Розвивальне середовище було предметом наукового дослідження багатьох вітчизняних учених: Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна.

Розгляду сутності поняття «освітньо-розвивальне середовище» присвячені дослідження, авторами яких є Н. Гонтаровська, І. Карабаєва, К. Крутій, О. Савченко та інші.

Одним із найважливіших завдань закладу дошкільної освіти в умовах національного відродження України постає проблема виховання всебічно розвиненої особистості. У цьому контексті важливого значення набуває проблема створення розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку.

Для виявлення особливостей розвивального освітнього середовища в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти необхідно розглянути поняття «середовище», «освітнє середовище», «розвивальне середовище» та «розвивальне освітнє середовище».

Насамперед розглянемо сутність поняття «середовище».

Вперше означене поняття було введено в психологію та філософію французьким ученим-філософом І. Теном. Відомий вчений підкреслював вплив відповідного оточення на розвиток здібностей дитини. Саме він вказував на те, що розвиток особистості дитини залежить від певного культурного, соціального, духовного, психологічного, етнографічного та природного середовища.

Ідею впливу середовища на особистість також зазначав відомий чеський педагог Я. Коменський у своїй праці «Материнська школа». Вчений звертав увагу на те, що для розвитку усіх здібностей дитини необхідна відповідна система виховання і сприятливе середовище [14].

Ми згодні з думкою вчених про те, що будь-яке середовище чинить певний вплив на людину (позитивний чи негативний). Зазначимо, що у педагогічному контексті цей вплив може бути стихійним і цілеспрямованим.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «середовище» розглядається у таких аспектах:

1) речовина, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера;

2) сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму;

3) соціально-побутові умови життя людини; оточення [6, С. 1116].

Соціологи трактують поняття «середовище» як духовне психічне оточення особистості [3].

У «Словнику української мови» поняття «середовище» трактується в декількох значеннях:

1) сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму;

2) соціально-побутові умови, у яких проходить життя людини; оточення [19].

Словник С. Ожегова трактує «середовище», як заповнене просторово-наочне, природне і соціальне оточення людини, причому вказує, що несприятливе оточення не дає можливості особистості зростати та розвиватися [20].

Значної уваги заслуговує спадщина всесвітньо відомого англійського вченого Джона Локк. Він вважав, що вирішальне значення для особистісного становлення дитини велику роль відіграє саме соціальне середовище [15].

Поняття «середовище» розглядається використовується в гуманітарних науках: психології, педагогіці, соціології, політології. Прийнято вважати, що поняття «середовище» введено у вітчизняну психолого-педагогічну науку на початку ХХ століття.

Так, у дослідженнях психологів зазначається, що саме під впливом середовища у дитини формуються якісно нові психічні утворення [7]. У дослідженнях психологів дане поняття розглядається як умова, процес розвитку особистості дитини.

Педагоги розглядають поняття «середовище» як сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і

особистістю. Вони звертають увагу на те, що середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнє, внутрішнє, пасивнє, активнє, актуальнє, розвивальнє [5, с. 12].

Характеризуючи середовище, педагоги розглядають його з точки зору:

- організації (організоване та неорганізоване середовище);
- змісту (природного, соціального, предметного);
- діяльності, здійснюваної в середовищі (ігрової, навчальної, трудової) [13].

Питання вивченню ролі середовища в становленні та розвитку особистості розкрито у працях відомих вчених: А. Богуш, К. Крутій, Н. Мойсеюк, І. Підласого, А. Хуторського та інших.

Отже, середовище обов'язково передбачає людину, в ньому відбувається взаємовплив та взаємодія оточення і людини.

Зазначимо, що середовище – це реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини. Середовище розвитку дитини – це простір її життєдіяльності. Це ті умови, в яких протікає її життя в закладі дошкільної освіти.

У середовищі дитина соціалізується. В процесі соціалізації дитина виявляє себе як суб'єкт, здатний до вибору, соціальної дії не тільки через пристосування до матеріального і соціального середовища, але також через активну різноманітну діяльність у ньому, через прояв індивідуального творчого відношення до суспільного буття. Тому виправданим і закономірним виглядає прийняте в соціальній психології визначення соціалізації як двостороннього процесу, що включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з іншого, – (що недостатньо підкреслюється в дослідженнях) процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного включення в середовище [1]. При цьому підкреслюється, що людина не просто засвоює соціальний досвід, але і перетворює його у власні цінності, установки, орієнтації. Цей момент перетворення соціального

досвіду фіксує не просто пасивне його прийняття, але припускає творчу активність індивіда в застосуванні такого перетвореного досвіду, коли його результатом є не просто додаток до вже існуючого соціального досвіду, але його відтворення, просування на новий рівень. Розуміння взаємодії людини з суспільством при цьому включає розуміння як суб'єкта розвитку не тільки людини, але і суспільства, пояснює існуючу спадкоємність в такому розвитку. При такій інтерпретації поняття соціалізації досягається розуміння людини одночасно як об'єкта, так і суб'єкта суспільних відносин.

Зазначимо, що середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнім, внутрішнім, пасивним, активним, актуальним, розвивальним» [5, с. 12].

Відома вчена А. Богуш виокремлює такі типи середовища:

- стихійно-нестимульоване середовище,
- стимульоване середовище [5].

На думку вченої, перебуваючи у стихійно-нестимульованому середовищі дитині властива пасивна взаємодія з довір'ям і дорослими. В означеному середовищі дитина відчуває вплив середовища опосередковано у процесі щоденного перебування у природно-предметному та соціальному довір'ї (в сім'ї, у дворі, з друзями, у дошкільному закладі) [5].

У стимульованому середовищі забезпечується максимально активна ініціативна взаємодія дитини з довір'ям та іншими учасниками соціуму; відбувається занурення дитини педагогом в активну пізнавальну і комунікативну діяльність у закладі дошкільної освіти та сім'ї [5].

Розглянувши сутність поняття «середовище», перейдемо до обґрунтування сутності понять: «освітнє середовище» та «розвивальне середовище».

Поняття «освітнє середовище» розглядається у наукових працях Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтесорі, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького, М. Пирогова, Я. Корчака, П. Лесгафта, та інших.

Сучасна дослідниця О. Малихіна розглядає поняття «освітнє середовище» як одне з основних для психолого-педагогічної науки. Вона підкреслює, що саме освітнє середовище сприяє гармонійному розвитку дитини [16].

А. Хуторський розкриває поняття «освітнє середовище» у контексті особистісно-орієнтованої освіти, як характеристику зовнішнього змісту освіти, що містить у собі умови розвитку особистості.

В. Козирєв, І. Шалаєв і А. Веряєв під освітнім середовищем розуміють сукупність установлених в освітньому процесі організаційно-педагогічних умов і факторів, а також міжособистісних відносин, що впливають на формування особистості із заданими якостями. Науковці визначили, що освітнє середовище становить сукупність матеріальних, просторово-предметних факторів, соціальних компонентів і міжособистісних відносин.

В. Ясвін розглядає означене поняття систему впливів й умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Таким чином, сучасне освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де у кожного є можливість відшукати себе.

Середовище закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як місце, де зустрічаються та взаємодіють у системах «вихователь – діти», «вихователь – дитина», «вихователь – батьки», «дитина – дитина», «вихователь – вихователь», «вихователь – дитина – батьки», «вихователь – педагогічний колектив».

Вітчизняні та закордонні науковці й практики трактують освітнє середовище, як: частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку, що формує особистість.

Освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних суб'єктів, які впливають на формування дитини, на її

творчий та особистісний розвиток, що сприяють становленню між суб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечуються умови комфортної життєдіяльності.

Освітнє середовище є важливим для дошкільної освіти та початкової школи. Освітнім середовищем закладу дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні навчальні, виховні та розвивальні завдання.

Зазначимо, що освітнє середовище закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як сукупність всіх можливостей навчання, виховання і розвитку особистості.

М. Урбанська визначає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як створення матеріальних і духовних умов у відкритій педагогічній системі, що сприяє становленню творчої особистості, а також виникнення якісно нового рівня дошкільної освіти.

Сучасна дослідниця В. Маршицька зазначає, що освітнім середовищем закладу дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні завдання: забезпечує розвиток дітей дошкільного віку, охорону та збереження їхнього здоров'я, необхідні умови у випадку інклюзивної освіти; здійснює корекцію недоліків розвитку; враховує особливості розвитку та саморозвитку. Вона вважає, що основною умовою реалізації виховної функції середовища є особистісно-орієнтована взаємодія дитини і педагога. Дослідниця розглядає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як цілісний чинник психологічного та особистісного розвитку дитини, що відіграє визначальну роль у забезпеченні її потенціалу, реалізації вроджених програм, можливостей у самовизначенні та самоактуалізації [17].

Задля того, щоб освітнє середовище виступало як розвивальне, слід дотримуватися принципів дошкільної освіти, які зазначені у Законі України «Про дошкільну освіту» [8]:

- доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;
- рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини;

- єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей;
- єдність виховних впливів сім'ї та закладу дошкільної освіти;
- наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою;
- світський характер дошкільної освіти у державних і комунальних закладах дошкільної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини;
- демократизація та гуманізація педагогічного процесу;
- відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку.

Планування освітнього середовища в різних вікових групах закладу дошкільної освіти має відповідати низці сучасних вимог:

- орієнтуватися на пріоритетні потреби сьогодення у забезпеченні належної якості розвитку, вихованості і навченості дитини дошкільного віку;
- забезпечувати право дитини на реалізацію свого природного потенціалу, її основних життєвих тенденцій до самореалізації, саморозвитку і самозбереження;
- забезпечувати право педагога на свободу вибору під час визначення форми планів, напрямку та змісту власної педагогічної діяльності;
- спиратися на досягнення психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду;
- органічно поєднувати формування базису особистісної культури дошкільника з національною культурою українського народу, культурними надбаннями попередніх поколінь і світової культури;
- здійснюватись на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі; враховувати міжпредметні, інтегративні зв'язки, досягаючи взаємопроникнення і логічного підпорядкування всіх складових плану під час вибору тематики різних форм роботи з дітьми, визначення ускладнень змісту і методики їх проведення.

На сучасному етапі до освітнього середовища висуваються певні вимоги:

- якість;
- розвиваючий характер;
- комфортність.

Поняття «розвивальне середовище» було введено американським вченим Дж. Равеном як простір розвитку компетентності. «У такому середовищі, – за словами Дж. Равена, – люди мають можливість прагнути до цілей, які їх цікавлять, і у процесі їх досягнення розвивати свою компетентність».

Однією з перших в Італії звернула увагу на проблему розвивального середовища вчена М. Монтесорі, яка найважливішою передумовою розкриття дитиною внутрішнього потенціалу вважала вільну самостійну діяльність у створеному педагогом просторово-предметному середовищі. Тому, на її думку, завдання педагога полягало насамперед у наданні дитині засобів саморозвитку й ознайомленні її з правилами користування ними. Збагачене середовище передбачає єдність соціальних і природних засобів забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини. Сюди відносять:

- архітектурно-ландшафтні та природничо-екологічні об'єкти;
- художні студії;
- ігрові та спортивні майданчики;
- конструктори;
- тематичні набори іграшок, посібників;
- аудіовізуальні та інформаційні засоби виховання і навчання.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі. «В цілому розвивальне середовище можна представити у вигляді круга, в центрі якого розташоване «Я» (мій простір, середовище мого внутрішнього життя) і який поділено на сегменти – предметно-ігрове, природне та соціальне середовище», – зазначає О. Кононко.

Сучасні науковці (А. Богуш Алла, Н. Гавриш) звертають увагу на те, що розвивальне середовище створює усі потенційні можливості для

позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на інтелектуальний розвиток дитини і формування цілісної особистості [5].

Такі науковці, як Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, О. Леонтьєв розуміють розвивальне середовище як певним чином організований освітній простір, де здійснюється розвивальне навчання.

Відомі науковці Т. Піроженко і С. Ладивір розглядають поняття «розвивальне середовище» як середовище, у якому дитина пізнає довкілля, розуміє цілісність світу та розвивається як свідомо істота [18].

На думку О. Кононко поняття «розвивальне середовище» – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у навчальному закладі. Вчена зазначає, що саме в центрі розвивального середовища має бути особистий простір дитини.

У своїй науковій праці «Особистість у просторі духовного розвитку» І. Бех трактує сутність означеного поняття як соціокультурне спрямування. Вчений вважав, що середовище є головним стратегічним напрямом в організації й методиці виховання, навчання і розвитку дошкільника [4].

Сучасна дослідниця Т. Куликова зазначає, що розвивальне середовище визначає характер освітнього процесу в цілому [11].

Звернімо увагу, що розвивальне середовище є не тільки умовою життєдіяльності дитини дошкільного віку, але і виступає потенційним засобом впливу на формування та розвиток особистості.

Сучасний фахівець у галузі дошкільного виховання А. Богуш зазначає, що розвивальне середовище створює потенційні можливості для позитивного впливу різних факторів у їх взаємодії на інтелектуальний розвиток дитини та формування цілісної особистості [5].

На нашу думку, розвивальне середовище виконує найважливіші функції:

– активізує діяльність дитини;

– спонукає дитину брати на себе частину відповідальності за створення своєї спільноти.

Поняття «розвивальне середовище» ми розуміємо як сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей та систему матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в закладі дошкільної освіти повноцінного розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей – провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. Адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку.

Підкреслимо, що розвивальне середовище включає: предметно-ігрове, природне, мовленнєве середовище та середовище власного «Я» дитини.

Зазначимо, що важливим компонентом розвивального середовища, сприятливого для виникнення та розвитку самостійної дитячої діяльності, слід вважати також і соціальне оточення, наявне коло спілкування з дітьми та дорослими.

Розвивальне середовище для дитини означає простір дитинства, простір широких можливостей, де створені максимальні умови для розвитку та саморозвитку дитини.

Важливим компонентом розвивального середовища, сприятливого для виникнення та розвитку самостійної дитячої діяльності, слід вважати соціальне оточення, наявне коло спілкування з дітьми та дорослими. Центральною фігурою освітнього процесу є дитина – мовленнєва особистість. У роботі з дошкільниками триває пошук і забезпечення природовідповідних компонентів середовища, які б допомагали повноцінному становленню мовленнєвої особистості.

Основою розвивального середовища для становлення такої особистості є забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на мовленнєву активність, довіру, помилку та доброзичливе ставлення. Дитина може розвиватися як представник людства і як його рівноправний член лише під впливом мовлення людей, які її оточують. Довірливі стосунки, особисті контакти з дорослими мають позитивний вплив на зміст і рівень позитивної

діяльності дошкільників, оскільки так поступово закладаються базові якості особистості (самостійність, відповідальність, креативність, самовладання, справедливість, розсудливість, людяність тощо), необхідні для самовиявлення та самореалізації дитини у її вільному бутті.

В організації розвивального середовища у сфері життєдіяльності «Я сам» особливе місце посідає формування у дитини позитивної самооцінки, усвідомлення самозначущості серед людей – однолітків і дорослих.

Підкреслимо, що обов'язковою умовою забезпечення ефективного розвитку дитини є створення розвивального освітнього середовища в єдності всіх його складників, а саме: природного; предметно-ігрового; соціального; власного «Я» дитини, тобто організоване відповідно до програми розвитку, навчання та виховання дитини дошкільного віку.

Створюючи розвивальне середовище у закладі дошкільної освіти, слід дотримуватися певних принципів, зокрема таких, як:

- безпечність,
- урахування закономірностей розвитку дітей та їхніх вікових особливостей,
- раціональність,
- динамічність,
- активність,
- комфортність кожної дитини,
- позитивне емоційне навантаження;
- взаємодії;
- активності, самостійності й творчості;
- динамічності;
- вільного центрування;
- естетичності;
- зв'язку з реальним життям.

Найголовнішим принципом організації розвивального середовища є його безпечність, адже від цього залежить збереження життя та здоров'я дітей. Під час облаштування розвивального

середовища педагогічним працівникам закладу дошкільної освіти особливу увагу необхідно звертати на якість матеріалів, з яких виготовлено обладнання та його відповідність санітарно-гігієнічним нормам.

Організуючи життєдіяльність дітей, необхідно враховувати психологічні закономірності їхнього розвитку, їхні індивідуальні особливості, а також особистий життєвий досвід. Принцип урахування вікових особливостей дітей полягає в тому, що добирання матеріалів і розміщення їх у куточках розвивального середовища здійснюється залежно від віку вихованців.

Для того щоб забезпечити дотримання принципу раціональності, потрібно також враховувати особливості архітектури та дизайну групового приміщення закладу дошкільної освіти. У групових приміщеннях доцільно передбачити місце для створення постійних та змінних осередків, де діти могли б самотійно чи невеличкими групами за власним бажанням займатися різними видами діяльності.

Облаштовуючи розвивальне середовище, педагогам необхідно періодично змінювати його матеріальне наповнення, враховувати настрій дітей, освітні завдання тощо. Варто періодично змінювати кольоровий і звуковий фон у групових приміщеннях, варіювати використання обладнання. Раз у два місяці частину ігрових матеріалів необхідно оновлювати, а також змінювати їх розміщення.

Для забезпечення динамічності розвивального середовища варто використовувати модульні столи, пересувні ящики, ширми тощо.

Дотримання принципу активності передбачає, що у розвивальному середовищі у дітей має бути можливість діяти за власним вибором, змінювати ситуацію, перетворювати простір, обстежувати його, раціоналізувати. Усі предмети мають бути доступними дітям, щоб їх можна було сміливо брати, використовувати тощо.

Принцип комфортності кожної дитини передбачає надавати їй «особистий простір» — місце, де дитина може побути наодинці. З цією метою у груповому приміщенні варто створювати «куточок усамітнення» чи «куточок роздумів» з м'яким диванчиком, подушками

тощо. Проте кожна дитина має комфортно почуватись і в інших осередках групового приміщення.

Принцип позитивно-емоційного навантаження передбачає:

–використання в оформленні приміщень теплої пастельної гама кольорів та якісного текстилю і фурнітури;

–розміщення меблів, яке не створюватиме відчуття захаращеності під час перебування у приміщенні;

–забезпечення достатнього освітлення;

–забезпечення повноцінного режиму провітрювання;

–створення зелених куточків тощо.

Принцип взаємодії означає, що провідною умовою впровадження особистісно орієнтованої моделі взаємодії дорослого з дітьми, є встановлення між ними позитивних стосунків. Задля реалізації цього принципу доцільно створити в групі дітей доброзичливу психологічну атмосферу та обладнати групові кімнати меблями різної висоти, щоб і вихователь, і дитина мали можливість наближатися до позицій одне одного.

Принцип активності, самостійності й творчості полягає в тому, що діти, діючи в організованому середовищі, мають змогу розвивати власні інтереси, певні риси характеру, емоції та почуття. Під час практичної діяльності дошкільники вправляються у виконанні завдань різного ступеня складності, вчать ся досягати бажаного результату, проявляючи наполегливість, ініціативність, вносять елементи новизни. Таким чином, діти активно пізнають навколишню дійсність, у них розвиваються інтелектуальні, вольові та емоційні здібності.

Принцип динамічності полягає в тому, що розвивальне середовище, яке оточує дитину, змінюється залежно від її віку, індивідуальних особливостей, пори року, тем, які вивчаються. Завдання ж вихователя – зберегти цілісність розвивального середовища, не перевантажувати дітей зайвою кількістю іграшок та атрибутів, сприяти раціональному їх використанню. У розвивальному середовищі повинні бути закладені можливості для змін у відповідності зі смаками і настроями дітей, з урахуванням різних педагогічних завдань.

Принцип вільного центрування передбачає створення певних куточків залежно від програми навчання і виховання дітей. Це дає їм змогу займатися одночасно різними видами діяльності за власними бажаннями та інтересами (розглядати ілюстрації, гратися, виконувати вправи тощо), не заважаючи одне одному. Вони також мають змогу за власним вибором переходити від одного центру діяльності до іншого, від спокійних занять до активних. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом стабільності та динамічності. Життєвий простір у закладі дошкільної освіти повинен бути організований таким чином, щоб діти під час організації різних видів самостійної діяльності не заважали один одному, тобто, щоб їх сфери активності не пересікалися. Допомогати в цьому можуть підвісне обладнання, ширми, екрани, вітрини, вбудовані та пристроєні шафи тощо.

Принцип емоційного комфорту передбачає створення в групі домашнього затишку – атмосфери, в якій дитина почувається психологічно врівноважено. Це досягається оформленням предметно-ігрового середовища репродукціями картин, живими та штучними квітами, ікебанами, настінними керамічними тарілками, декоративними виробами тощо. Середовище повинно пробуджувати у дітей активність, давати їм можливість здійснювати різноманітні види діяльності. Разом з тим, навколишнє середовище повинно при необхідності гасити надзвичайну активність, давати можливість відпочити. Тому розвивальне середовище передбачає наявність зон для релаксації (розслаблення). Це може бути і «куточок усамітнення» і затишна кімната (куточок) з м'якими меблями і іншими елементами, які сприяють відпочинку

Принцип естетичності полягає у правильному доборі обладнання за кольором, формою, розмірами та в оптимальному розміщенні предметів у предметно-ігровому середовищі. Це сприятиме формуванню в дітей художнього смаку, естетичних почуттів.

Принцип зв'язку з реальним життям передбачає відповідність розвивального середовища сучасним вимогам, тобто соціокультурним особливостям суспільства, в якому діти живуть. Йдеться про забезпечення середовища сучасною технікою (її іграшковими

аналогами), сучасними художніми засобами; про врахування належності дітей до певного етносу, культури і побуту рідного народу. Саме тому розвивальне середовище в закладах дошкільної освіти різних регіонів має свою специфіку.

Отже, для створення оптимального розвивального середовища необхідно підібрати різне обладнання (ігрове, навчальне, спортивне тощо), продумати його оптимальне розміщення та визначити кількість. Важливо пам'ятати, що розвивальний простір створюють не для зручності педагога, а для того, щоб дитина могла вільно, відповідно до своїх смаків і настрою, обирати той чи інший осередок. Треба піклуватися не лише про кількісне наповнення групової кімнати ігровими атрибутами і при цьому забувати про те, що їх достатня кількість не завжди забезпечує повноцінний розвиток дітей.

Розвивальне середовище групового приміщення передбачає створення спеціальних осередків. У групових приміщеннях закладу дошкільної освіти доцільно створити такі осередки:

- природознавчий;
- дитячого експериментування;
- ігрової діяльності;
- образотворчої діяльності;
- музичний;
- художнього слова;
- народознавства;
- розвивального навчання;
- спортивний;
- трудової діяльності;
- відпочинку та усамітнення;
- самопізнання;
- співпраці з батьками.

Облаштування ігрових осередків є місцем для ігор дітей й стимулом, спонуканням до певних самостійних занять.

Облаштування спортивних куточків та спортивної зали сприяє повноцінному і гармонійному розвитку фізичних якостей дитини.

Облаштування осередків театралізованої діяльності дозволяє розширити уяву дітей, творчі здібності, сприяє кращому оволодінню комунікативними навичками.

Забезпечення дидактичними посібниками та іграми допомагає виховувати інтерес у дітей до навчальної діяльності, що в свою чергу сприяє кращому засвоєнню програмного матеріалу дошкільниками.

Своєрідною візитною карткою закладу дошкільної освіти є, звичайно ж, його територія, важлива складова освітнього середовища дошкільного дитинства. Тому доцільно також виділити на території закладу дошкільної освіти такі тематичні зони:

- екологічну (сад, город), де б діти могли займатися різними видами сільськогосподарської праці;
- архітектурно-ландшафтну;
- спортивно-ігрову;
- ігрову для моторних, дидактичних, конструктивних, сюжетно-рольових ігор тощо.

Облаштування території закладу дошкільної освіти сприяє:

- формуванню екологічної та комунікативної компетентності в процесі спостережень, розваг, трудової діяльності,
- організації ігор на свіжому повітрі.

Зазначимо, що розвивальне середовище має відповідати віковим особливостям дітей. Загалом, воно визначається взаємозв'язком таких складових:

1) продукти діяльності фахівців — художників, проєктувальників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки);

2) результати діяльності персоналу закладу дошкільної освіти та батьків з організації та оформлення побуту (облаштування зон, виставок, виготовлення посібників та іграшок-саморобок, декоративне оформлення кімнат до свят тощо);

3) результати участі дітей у створенні інтер'єру під керівництвом вихователя.

Отже, правильно організоване розвивальне середовище дає дитині змогу відчувати психологічну захищеність, сприяє розвитку її особистісних якостей, здібностей, допомагає оволодіти різними способами діяльності. Таке середовище спрямоване на формування у дітей активного пізнавального ставлення до навколишнього світу предметів, людей, природи.

Розвивальне середовище виступає в ролі стимулятора, рушійної сили в цілісному процесі становлення особистості дитини. Саме таке середовище збагачує розвиток всіх потенційних індивідуальних можливостей кожної дитини, сприяє ранньому прояву різнобічних здібностей.

Звернімо увагу на те, що усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати та стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, емоційними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що розвивальне середовище для дитини – простір дитинства – простір широких можливостей, де створені максимальні умови для розвитку та саморозвитку дитини. Таке середовище створює потенційний позитивний вплив на інтелектуальний розвиток дитини та формування цілісної особистості [2].

Отже, розвивальне середовище – динамічний і змінений простір, який забезпечує рухові та пізнавальні потреби кожного вихованця закладу дошкільної освіти. Формування повноцінного розвивального середовища сприяє соціалізації дитини та впливає на всі аспекти її розвитку.

Необхідно пам'ятати, що середовище має виконувати різні функції: освітню, розвиваючу, виховну, стимулюючу, організовану, комунікативну. Але найголовніше – вона орієнтована на безпеку і повинна працювати на розвиток самостійності й самодіяльності дитини, тому при її створенні враховуємо закономірності психічного розвитку вихованців, показники їх здоров'я, психофізіологічні та

комунікативні особливості, рівень загального і мовленнєвого розвитку, а також показники емоційно-потребнісної сфери.

Розглянувши вищезазначені поняття, перейдемо до трактування сутності поняття «розвивальне освітнє середовище».

Сучасна дослідниця К. Крутій розглядає розвивальне освітнє середовище як «спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку й дорослішання особистості» [12, с. 2].

Сучасна дослідниця Карабаєва І. І. зазначає, що розвивальне освітнє середовище – комплексне утворення. Такий комплекс включає три структурні компоненти:

– просторово-предметний (приміщення для занять, наявність сучасних мультимедійних засобів, продукції освітньо-розвивального спрямування);

– соціальний (характер взаємодії дітей і педагогів – суб'єкт-суб'єктний, врахування індивідуальних можливостей дітей, орієнтація на формування духовно-моральних цінностей в поведінці та діяльності);

– психодидактичний (зміст і методи навчання, обумовлені метою й завданням навчального процесу) [10].

Вчена виокремлює й такі компоненти розвивального освітнього середовища:

- 1) соціально-психологічний;
- 2) інформаційний;
- 3) соціокультурний;
- 4) матеріально-технічний [10].

Карабаєва І. І. зазначає, що організація розвивального освітнього середовища загалом містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтації на більш підготовлених суб'єктів навчання; надання можливості дітям самостійно працювати. Розвивальне освітнє середовище у своєму розвитку проходить три етапи: становлення, функціонування, удосконалювання. Етап становлення характеризується розробкою відповідної концепції й програми розвитку, формуванням необхідної документації, створенням органів

управління, визначенням фінансових і матеріальних можливостей, пошуком додаткових джерел фінансування. Другий етап характеризується створенням необхідних умов для плідного функціонування позначеного середовища, залученням до роботи найбільш підготовлених і творчих кадрів, батьків, які розуміють і підтримують концепцію розвитку цього середовища. Етапу вдосконалення освітнього середовища відповідає постійний пошук ефективних засобів його розвитку, проведення інноваційної дослідницької роботи, поширення додаткових освітніх послуг відповідно до потреб учасників педагогічного процесу [10].

Розвивальне освітнє середовище, як зазначає Карабаєва І.І., передбачає спрямованість принципів, методів, форм організації освіти й навчання на досягнення найбільшої ефективності розвитку пізнавальних можливостей дітей. Також сучасна дослідниця зазначає, що однією з основних умов створення в закладах дошкільних освіти будь-якого типу розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку є опора на особистісно орієнтовану модель взаємодії між педагогом та дітьми [9].

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні підкреслено, що пріоритетною метою виховання дитини є формування гармонійної і всебічно розвиненої особистості. У даному державному документі зазначено, що завдання педагога полягає в забезпеченні інтересів дитини, в задоволенні її природних нахилів та потреб і дорослий у своїй педагогічній діяльності має керуватися положенням: «Не поруч, не над, а разом» [2].

В. Давидова, В. Лебедева, В. Орлова, В. Панова розглядаючи поняття «розвивальне освітнє середовище», підкреслили його характеристики:

- кожному віку дитини мають відповідати певні психологічні новоутворення;
- навчання дітей має відбуватися на основі провідної діяльності;
- реалізація взаємозв'язків з іншими видами діяльності.

На нашу думку, у створенні та розвитку розвивального освітнього середовища в закладі дошкільної освіти важливим є врахування:

- вікових особливостей дітей раннього та дошкільного віку,
- психологічного індивідуального розвитку;
- низки форм організації навчальної та виховної роботи з діяльнісно-комунікативним наповненням (самостійна, індивідуальна, парна, групова, колективна).

Необхідними умовами формування розвивального освітнього середовища закладу дошкільної освіти є:

- використання в освітньому процесі діяльнісно-комунікативного наповнення,
- створення відповідних психолого-педагогічних умов,
- підбір спеціальних форм, методів, прийомів навчання та виховання.

Для цього важливим є те, щоб у процесі будь-якої діяльності між педагогом та дитиною розвивалася суб'єкт-суб'єктна взаємодія.

Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти (природне, предметне, соціальне) слід організовувати так, щоб дитина мала можливість діяти (обстежувати, досліджувати, експериментувати, раціоналізувати) і створювати (робити щось по-своєму), брати на себе відповідальність. Правильно організоване розвивальне середовище дає також дитині можливість поступово, крок за кроком звільнитися від опіки дорослого, ставати незалежним, що є надзвичайно важливим саме в умовах закладу дошкільної освіти.

Таким чином, розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти – система умов і впливів, які сприяють активному розвитку, навчанню, вихованню особистості дитини, її здатності до самостійної діяльності, умінню пристосовуватися до змін.

Список використаних джерел:

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Аспект Пресс, 2006. 236 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyiosviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>.

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. 309 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: у 2 т. /Вибрані наукові праці. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 2: Виховання особистості. С. 255-480.
5. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. гол. ред. В. Г. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
7. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. 480 с.
8. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ: Ред. журналу «Дошкільне виховання», 2001. 55 с.
9. Карабаєва І. І. Понятійно-термінологічне забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. URL:<http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/15.pdf>
10. Карабаєва І. І., Терещенко Л. А. Розвивальне освітнє середовище ЗДО: основні компоненти, етапи формування та критерії його оцінювання URL:<http://www.appspsychology.org.ua/data/jrn/v4/i16/9.pdf>.
11. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2000. 416 с.
12. Крутій К. Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини. URL: <http://www.ukrdeti.com/nauka.php?Ar=1>.
13. Кулюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*. 2001, С. 11-15.
14. Коменский Я. А. Материнская школа. Москва: Гос. Учебно-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1947. 104 с.
15. Локк Дж. Сочинения в трёх томах. Москва: Мысль, 1988. Т.103. 668 с.

16. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність. *Рідна школа*. Київ, 2002. № 10, С. 15-16.

17. Маршицька В.В. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: Сутність поняття.

URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/275581553.pdf>

18. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.

19. Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1980. 435 с.

20. Толковый словарь русского языка / редкол.: С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. Москва: Азбуковник, 1997. 944 с.

Семчук Богдан

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ– ДОШКІЛЬНИКА

Сучасний етап розвитку системи дошкільної освіти позначений освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого й водночас на модернізацію відповідно до новітніх надбань науки. Характерною особливістю розвитку дошкільної освіти є пошук нового змісту, форм, методів, засобів розвитку навчання й виховання дитини, концепцій управління навчально-виховним процесом, провадження експериментальної діяльності, спрямованої на розроблення й утілення освітніх інновацій, зокрема, інформаційно-комунікаційних технологій.

Результатом інформатизації суспільства став той факт, що із засобами ІКТ дитина сьогодні зустрічається значно раніше, ніж починається системне вивчення курсу «Інформатика» у школі. Комп'ютер усе більше входить до найближчого інтелектуального оточення дитини, впливає на формування навчального середовища, на

процеси інтеріоризації та екстеріоризації, навчальної діяльності дитини в цілому. Усе це вказує на те, що цілеспрямований процес формування у дитини елементарних уявлень та навичок роботи з комп'ютерною технікою повинен розпочинатися раніше, ніж це передбачено існуючими навчальними планами загальноосвітньої школи.

Інформаційно-комунікаційні технології (медіа-технології) — частина світу або зовнішнього середовища, у якому відбувається розвиток особистості. Кожна дитина від свого народження стає частиною надскладної системи світів, що перетинаються між собою, надбудовуються чи співіснують у сусідстві один із одним, вступають у різноманітну взаємодію. Особистість будує свій життєвий світ, поєднуючи зовнішні та внутрішні психологічні простори та часові виміри. Для того щоб навчитися жити й успішно діяти у складному інформаційно-комунікаційному середовищі, дитина, що тільки-но входить у життя, має усвідомити багатовимірний всесвіт, що розгортається перед нею, як осягнену розумом цілісність, стосовно якої можна самовизначитися, віднайти своє місце і прокласти власний шлях [14, с. 50].

Інформаційно-комунікаційні технології посідають важливе місце в методиці медіа-освіти, оскільки застосування будь-якої технології має великий вплив на результат освіти. Медіа-освіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [14, с. 58].

На початкових етапах впровадження комп'ютера в навчально-виховний процес основні переваги використання ІКТ пов'язувалися з розширеними можливостями індивідуалізації та диференціації навчання (За своєю спрямованістю діти дошкільного віку індивідуалісти. Лише поступово, під впливом виховання, у них

починає будуватись колективна спрямованість). З поширенням комп'ютерних технологій у системі освіти стало можливим навчати кожну дитину окремо, індивідуально добираючи обсяг, складність навчальних завдань і послідовність вивчення матеріалу, здійснювати оперативний та об'єктивний контроль за результатами навчально-ігрової діяльності.

Сучасний стан вивчення проблеми становлення особистості дошкільника та впливу інформаційно-комунікаційних технологій на цей процес досліджують науковці І. Бех, Г. Васянович, Н. Волкова, О. Козлюк, Л. Кулагіна, О. Невмержицька та ін. [31]; вплив медіа на особистість дитини розглядають учені А. Гриценко, В. Клименко, Л. Кулагіна, О. Петрунько, М. Романова, М. Семенюк, В. Скотний, Л. Чорна [12, с. 90].

Перш ніж перейти до аналізу теоретичних поглядів щодо проблеми взаємодії дітей дошкільного віку із медіа-простором, розкриємо основні функції медіа-засобів:

- релаксаційна (відпочинок із медіа-засобами);
- компенсаторна (медіа створюють можливість компенсації дефіциту спілкування);
- просвітня (джерело інформації та просвіти);
- світоглядна (засвоєння широкого спектру соціальних норм і формування ціннісних орієнтацій особистості) [14, с. 58].

Зарубіжні дослідники мають власне розуміння однозначної дефініції мультимедіа. Так, на думку Д. Гаєскі, мультимедіа – це такі інтерактивні комунікаційні системи, що запускаються комп'ютером і здатні створювати, зберігати, передавати і відтворювати відео- (текстову, графічну) та аудіо інформацію [27, с. 12].

Р. Гуревич дає таке трактування цього терміна: «Мультимедіа є новою інформаційною технологією, тобто сукупністю прийомів, методів, способів продукування, обробки, зберігання, передавання аудіовізуальної інформації, заснованої на використанні компакт-дисків» [9, с. 67].

Відтак, мультимедіа є одним із видів креативних технологій і розглядається як інформаційна система, заснована на використанні

різних форм інформації – текстів, графіки, звуку, відеоінформації [9, с. 67].

Н. Полька вважає, що, працюючи на комп'ютері, дитина п'ятого року життя діє із наочними екранними образами, яким надає ігрового значення, переходить від звичайних практичних дій із предметами до дії з ними в образному плані (уявному, модельному, символічному). Освоєння комп'ютерних засобів навчання формує в дітей передумови теоретичного мислення, здатність свідомо обирати способи діяльності, спрямовані на розв'язання завдання, а також особистісні якості, здатність працювати в індивідуальному темпі. Дитина, яка оволоділа елементарною інформаційною технологією, краще за інших здатна розмірковувати, розв'язувати задачі у внутрішньому плані, почуватися компетентною. Працюючи за комп'ютером, дитина шостого року життя діє з наочними екранними образами, переходить від звичних практичних дій із предметами до дії з ними в образному плані (модельному і символічному) [22, с. 8].

Є. Машбиць зауважує, що робота дитини з комп'ютером – це специфічна форма спілкування «особистість–комп'ютер», у межах якого формується інтелект дитини, тому всі навчально-розвивальні комп'ютерні програми повинні задовольняти основні психолого-педагогічні вимоги, які ставляться до організації процесу спілкування та діалогу: доброзичливість, об'єктивність, дотримання соціальної дистанції, педагогічна спрямованість на досягнення загальних цілей навчально-виховного процесу. Науковець виділяє три рівні педагогічного діалогу в контексті впливу ІКТ на особистість: фактичний (псевдодіалог), у якому відповідь будується на основі формального перетворення повідомлення; «діловий», якому притаманна спрямованість на розв'язання поставлених завдань без урахування цілей навчання; «педагогічний», який будується на основі моделі суб'єкта навчання. У зв'язку з цим виникають питання, які необхідно розв'язувати: розуміння та інтерпретація відповідей дітей; фіксація та встановлення причини труднощів, визначення необхідної допомоги для їх подолання; фіксація терміну виконання завдання; надійність навчальної програми; зведення до мінімуму зусиль дитини

з уведенням відповідей; розміщення і кількість інформації на екрані монітора; темп її зміни; урахування психологічних особливостей сприйняття кольору під час підбору гами графічних зображень; визначення ступеня узагальнення, абстрактності, співвідношення ілюстративного і теоретичного матеріалу та ін. [13, с. 115].

Дослідження зарубіжних і вітчизняних учених (Н. Булгакова, Е. Глушкова, Ю. Горвиць, Б. Хантер та ін.) засвідчують, що використання комп'ютера в дошкільному віці можливе і необхідне, воно сприяє підвищенню інтересу до навчання, його ефективності, розвиває дитину всебічно [5].

Практика використання ІКТ у закладі дошкільної освіти показує, що у дитини, яка оволоділа елементарною комп'ютерною грамотою, добре розвинуті уява, пам'ять, мислення [30, с. 6].

Робота дитини з комп'ютером – це специфічна форма спілкування «людина-комп'ютер», у рамках якого формується інтелект дитини, тому всі навчально-розвиваючі комп'ютерні програми повинні задовольняти основні психолого-педагогічні вимоги, які пред'являються до організації процесу спілкування та діалогу : доброзичливість, об'єктивність, дотримання соціальної дистанції, педагогічна спрямованість на досягнення загальних цілей навчально-виховного процесу. Виділяють три рівні педагогічного діалогу залежно від його педагогічного спрямування: фактичний (псеводіалог), у якому відповідь будується на основі формального перетворення повідомлення; «діловий», якому притаманна спрямованість на розв'язання поставленої задачі без урахування цілей навчання; «педагогічний», який будується на основі моделі суб'єкта навчання. Отже, повна реалізація цілей навчально-виховного процесу можлива лише за умов здійснення діалогу третього рівня – «педагогічного».

Так, Ю. Горвиць зазначає, що у світі спостерігається тенденція до більш широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій для навчання та розвитку дітей дошкільного віку. При цьому велику увагу слід приділяти проектуванню інтерфейсів, створенню інтегрованого розвивального предметного середовища, де

ІКТ найбільш природно поєднуються з іншими дидактичними засобами та методами. Науковець виділяє особливості розробки дитячих програм та зазначає про існуючі відмінності у комп'ютерних програмах, комп'ютерних іграх та описують із яких елементів повинна складатися комп'ютерна програма [8, с. 64–65].

Зауважимо, що в зарубіжній психологічній науці поширена здебільшого інша точка зору, згідно якої будь-яке втручання у діяльність дитини з боку дорослого чи вихователя тільки заважає творчій активності. Тому найбільш розповсюджений орієнтир на широке «поле самостійності» дітей, тобто надання їм відносної свободи дій – можливості робити помилки й самостійно помічати і виправляти їх, вільно користуватися різними знаковими системами, гратися з невідомими об'єктами, «відкриваючи» їхні властивості тощо. Важливе значення для дітей дошкільного віку мають ігрові форми організації навчальної діяльності.

Учені (Ю. Горвиць та В. Луначек) зазначають, що використання інформаційно-комунікаційних технологій значно підвищує зацікавленість дитини у навчанні, робить процес засвоєння нових знань та уявлень про довкілля більш швидким та різнобічним, сприяє вдосконаленню та закріпленню старого матеріалу, розвиває логічне мислення, покращує пізнавальну активність, сприяє розвитку багатьох психічних процесів [8].

Загальновідомо, що спілкування дітей дошкільного віку з комп'ютером починається із комп'ютерних ігор, ретельно підібраних з урахуванням віку й навчальної спрямованості. Гра є основним видом діяльності дошкільника, займає важливе місце в його житті. Ігрові елементи активізують навчальну діяльність дітей, сприяють розвиткові самостійності, ініціативності та логічному пошуку [16].

Доведено, що через гру знання дітей не тільки уточнюються і розширюються, разом з тим, у силу їх неодноразового відтворення, якісно змінюються, набувають осмисленого та узагальненого характеру. У результаті цього процесу діти непомітно для себе засвоюють закладений у грі навчальний матеріал. Крім того, формується культура виховання людських цінностей, а також є

можливість підготовки до роботи з комп'ютерною технікою. Важливо підкреслити, що комп'ютерні навчальні та ігрові програми повинні носити розвивальний характер, реалізовувати прагнення дитини до творчих дій. Тобто, комп'ютерні ігри є цінним методологічним інструментом, який потребує обміркованого та обережного застосування. «В процесі навчання гра призначена виконувати ряд функцій, найбільш важливі з яких – евристична, навчаюча, виховна, репрезентативна, комунікативна, естетична і трудова».

Комп'ютерна гра – програмний засіб, що надає можливість спрямувати діяльність дитини на досягнення певної дидактичної мети в ігровій формі. Вони не ізольовані від педагогічного процесу дошкільного навчального закладу; пропонуються поряд із традиційними іграми і навчанням, що не замінюють звичайних ігор і занять, а доповнюють їх, уходячи в їх структуру, збагачуючи педагогічний процес новими можливостями. В комп'ютерних іграх пропонуються ті елементи знань, які у звичайних умовах і за допомогою традиційних засобів дидактики зрозуміти або засвоїти важко чи неможливо. Діти в процесі комп'ютерних ігор здебільшого оперують символами і знаками, отож особливе значення має психологічна та фізична готовність дітей. Передувати комп'ютерним іграм мають ігри зі звичайними іграшками і предметами-замінниками. Поетапне формування різних видів традиційних ігор створює базу для залучення дітей до комп'ютерних ігор. Отож, іграм на комп'ютері з будь-яким змістом передує діяльність дітей з опорою на реальний предмет чи реальні дії [16, с. 35].

Використанню комп'ютерних ігор у навчальному процесі повинна передувати їх чітка систематизація: за віковими особливостями дітей; за складністю управління грою; за швидкістю подання ігрового матеріалу; за відповідністю меті та завданням. Добираючи до заняття програмне забезпечення, треба враховувати, що воно повинно відповідати певним вимогам, а саме: бути цікавим і викликати позитивні емоції; активізувати пізнавальну та розумову діяльність; викликати в дитини бажання навчитися працювати

самостійно; відповідати валеологічним вимогам; розвивати творчі здібності дитини; носити навчально-контролюючий характер.

Особливістю комп'ютерних ігор є те, що в ролі одного із гравців виступає комп'ютерна програма. Мета навчальної комп'ютерної гри має подвійний зміст: ігровий – одержання дитиною винагороди; навчальний – придбання знань, умінь і навичок за допомогою діяльності за заданими правилами [24, с. 10].

Комп'ютерні ігри в дошкільному дитинстві мають особливу спрямованість, вважає С. Новосьолова. Вони не лише стимулюють індивідуальну діяльність дитини, її творчий потенціал, а є тим важливим засобом, що об'єднує дітей у цікавих колективних іграх, коли за одним комп'ютером грає двоє-троє вихованців [18; 19].

Т. Осипова стверджує, що використання комп'ютера в дошкільній освіті не мета, а засіб виховання і розвитку творчих здібностей дитини, формування її особистості, збагачення інтелектуальної сфери в дошкільному віці. Комп'ютери в ЗДО використовуються, насамперед, як засіб гри, як нова складна і керована самою дитиною іграшка, за допомогою якої вона розв'язує різноманітні ігрові завдання [20, с. 151].

Останнім часом з'явилося нове покоління комп'ютерних ігор, які розроблені у співпраці: програмістів, педагогів і психологів. У комп'ютерних іграх обов'язково враховують вікові особливості дітей, закономірності їхнього розвитку, виховання і навчання [6].

Н. Голота зауважує, що комп'ютерні ігри дозволяють дитини дошкільного віку побачити витвір своєї уяви; відтворити процес і динаміку творчості; реалізувати власні можливості; впливати на мотиваційну сферу комплексно; активно й самостійно керувати грою [7, с. 250].

Існує декілька основних жанрів комп'ютерних ігор, однак у кожному з них є свої різновиди. Символічно всі комп'ютерні ігри можна класифікувати на: адвентурні, стратегії, аркадні, рольові, 3D-Action, логічні, симулятори (імітатори) [16, с. 35].

О. Кореганова пропонує таку класифікацію комп'ютерних ігор, які використовуються в роботі з дітьми дошкільного віку й умовно поділила на такі підгрупи:

- розвивальні комп'ютерні (формування загальних розумових здібностей, пам'яті, мислення, уваги);
- навчальні комп'ютерні (ознайомлення з математичними поняттями, дидактичними уявленнями, основами систематизації, класифікації, синтезу, аналізу понять, навчання грамоти, читання);
- квести (за правила приховані, слід підібрати ключ для розв'язання завдання);
- забави (розважального характеру);
- комп'ютерні діагностуючі (виявляють рівень знань, розвитку, здібностей або відхилень) [11, с. 40].

У комп'ютерних іграх діти виконують дослідницьку роботу. Тому майбутнім фахівцям дошкільної освіти потрібно підтримувати такі навички дослідження у дітей, як уміння отримувати інформацію; правильно аналізувати та інтерпретувати її; формулювати висновки та припущення; уміти будувати перевірний експеримент; коригувати свої подальші дії [10].

Учені (Б. Гершунський, С. Майорова-Щеглова, М. Мітченко, В. Моторин, В. Чудінова) вказують на те, що комп'ютерні ігри-заняття звичайно складаються із пояснення гри (визначення установки на гру) на комп'ютері (основна частина), аналізу гри, оцінки самих результатів і способів їхнього досягнення, зняття напруги (заклучна частина). Згідно з ергономічними вимогами, тривалість завдань комп'ютерних ігор не повинна перебільшувати 10–15 хвилин, – це максимальний час, протягом якого діти можуть концентрувати увагу. Як показують педагогічні спостереження, при збільшенні тривалості гри можуть виявлятися ознаки втоми, у результаті чого діти починають робити помилки, яких не було на початку гри [6].

Використання комп'ютера на різних заняттях дозволяє розвивати у дітей дошкільного віку вміння орієнтуватися в інформаційних потоках довкілля; оволодівати практичними способами роботи із інформацією; розвивати уміння, що дозволяють обмінюватися

інформацією за допомогою сучасних технічних засобів; активізувати пізнавальну діяльність. Тому, майбутньому фахівцеві дошкільної освіти необхідно переходити від пояснювально-ілюстрованого способу навчання до діяльнісного, при якому дитина стає активним суб'єктом навчальної діяльності. Це сприяє усвідомленому засвоєнню знань дітьми [15].

Впровадження ІКТ в навчально-виховний процес закладу дошкільної освіти повинно здійснюватися при умові наявності в навчальному закладі комп'ютерно-ігрового комплексу, достатньої кількості навчально-методичної літератури, необхідного рівня програмно-технічного забезпечення та інших компонентів, обраного навчально-методичного комплексу. Також досить важливою умовою є професійна підготовка вихователя та його творчий потенціал (інтенсивність використання творчих методик, доповнення та вдосконалення навчальних планів, використання інноваційних методик, варіативність індивідуалізованих і диференційованих навчальних завдань). Аналіз теоретико-методологічних засад формування у дошкільників навичок роботи з ІКТ дозволив виявити педагогічні умови, врахування яких у навчальному процесі відкриває додаткові можливості підвищення рівня пізнавальної активності. До таких умов належать:

- організація роботи на персональному комп'ютері відповідно до вікових особливостей і можливостей дітей дошкільного віку;

- здійснення управління процесом пізнавально-ігрової діяльності вихователем, який має необхідну підготовку щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в своїй професійній діяльності, володіє певними знаннями, вміннями й навичками предметної галузі «Інформатика», знає особливості впровадження програмних засобів навчального призначення в ЗДО;

- використання інтегрованих завдань міжпредметного змісту; поєднання репродуктивної і продуктивної діяльності з поступовим зростанням частки самостійної і творчої роботи;

- раціональне використання інформаційно-комунікаційних технологій та спеціальних програмних засобів у системі дошкільної освіти.

На основі вище зазначеного, вважаємо за необхідне виділити позитивні особливості впливу інформаційних технологій на дітей дошкільного віку:

- суттєво засвоюється матеріал, виявляються прогалини у знаннях та створюється можливість для їх усунення;

- розвиваються позитивні емоційні реакції, що сприяють корекції і розвитку психічних процесів;

- формується пізнавальна діяльність і прагнення досягати поставленої мети [25].

Слід зауважити, що дитина, граючись, потрапляє в різні уявні ситуації, однак її емоції – реальні. Далеко не всі комп'ютерні ігри спроможні розв'язувати освітні завдання [25].

О. Шелудько зазначає, що під час роботи за комп'ютером мислення дітей дошкільного віку активізується, у них з'являється прагнення до набуття нових знань, формуються уявлення про комп'ютер як сучасний технічний засіб, що розширює інформаційні обрії та допомагає орієнтуватися в умовах високої технологізації життя. Елементарні навички роботи з ним дадуть дитині змогу почуватися компетентною в умовах розвитку інформаційного суспільства [26, с. 51–52].

Водночас, існують альтернативні думки щодо використання комп'ютера в дошкільному віці. Учені наголошують на шкоді, якої завдає комп'ютер інтелекту дитини, оскільки в основі комп'ютерних ігор – моторні реакції, а не свідомо психічна діяльність. У маленьких комп'ютерних гравців, на відміну від тих, хто малює, ліпить, моделює з натуральних предметів, значно гірше розвиваються лобові частини мозку, які регулюють самоконтроль, удосконалюють пам'ять, сприяють накопиченню знань, тобто відповідають за інтелектуальний розвиток. Попри все, слід враховувати, що комп'ютер шкодить фізичному розвитку дитини, оскільки є джерелом електромагнітних коливань [1, с. 2].

У процесі використання комп'ютера у психіці дітей дошкільного віку виникає низка змін як позитивного, так і негативного характеру [4; 516].

З приводу цього Н. Полька стверджує, що систематичне навчання дітей дошкільного віку з використанням комп'ютера не доцільне. Саме через невідповідність морфологічних і функціональних можливостей організму дитини, яка зростає, факторним і навчальним навантаженням при роботі на комп'ютері, і систематичне перевищення їх за інтенсивністю і тривалістю призводить до зриву адаптаційних можливостей організму дошкільника й створює передумови для формування патологій [22, с. 8].

О. Белінська наголошує на очевидності й науковому підтвердженні наслідків інформатизації нашого життя. Серед них найбільш істотними для дітей дошкільного віку є адинамія, порушення спілкування, формалізація знань [3, с. 27].

Багаторазове споглядання сцен насильства та агресії зумовлює виникнення ефекту збайдужіння у дітей. Систематичні контакти з віртуальною агресією знижують рівень вразливості щодо ситуацій такого типу. Внаслідок цього виникає функція захисту, що оберігає від прикрих емоцій. Молоде покоління може виявляти байдужість до реальних жертв насильства чи починає спокійно сприймати прояви агресії, вважаючи їх невід'ємним елементом життя в сучасному світі [29].

Тому робота з комп'ютером, з одного боку, сприяє розширенню контактів, можливості обміну соціокультурними цінностями, набуттю символічного досвіду, розвитку процесів навіювання. Але з іншого – може призвести до «синдрому залежності» від комп'ютерних мереж, який сприяє звуженню інтересів, відлученню від реальності, залежності від комп'ютерних ігор, соціальній ізольованості, ослабленню емоційних реакцій та багатьох негативних наслідків [25].

Учені (О. Петрунко та О. Белінська) стверджують, що найбільш акцентованими проблемами перебування дітей у медіа-просторі є «згорання» пізнавальних інтересів, зниження тону і якості інтелектуальної діяльності, «лінивість» психіки (уваги, пам'яті, уяви);

наслідування дітьми асоціальної поведінки віртуальних героїв; «віртуалізація» життєвого світу дітей (руйнування соціальних зв'язків, відволікання від дитячих обов'язків у межах своєї родини, і як найважчий вияв цього – Інтернет-залежність); захоплення іграми з медіа-насильством («ігроманія»); порушення соматичного і психічного здоров'я [3; 21].

О. Арестова відзначає, що комп'ютерна ігроманія – це патологічна пристрасть дитини до постійного проведення часу за комп'ютером, з метою зміни свого психічного стану шляхом надмірної фіксації на певних видах комп'ютерних ігор. Основні мотиви комп'ютерної гри: азарт досягнення мети; психічне розвантаження або прагнення гострих відчуттів, пошук глибоких емоцій; «проходження» гри або набір балів для самоствердження, бажання обіграти комп'ютер, довести свою владу над машиною; розвага, структурування вільного часу; цікавість; прагнення слідкувати за модою; корисні цілі; навчання [2, с. 28–29].

Учені (О. Арестова, Л. Бабанин, А. Войскунский, В. Бондаровська, Л. Лещенко, М. Ростоцький) стверджують, що існує небезпека для дитини–гравця, тому що може виникнути «комп'ютерна залежність», яка характеризується такими ознаками: ейфорія; наростання агресивності; втрата часу, відмова від виконання своїх обов'язків; дискомфорт, невпевненість, приступи депресії, якщо протягом певного часу не отримує «порцію задоволення» від гри; нездатність досягти позитивних емоцій та задоволення поза грою, постійне бажання «втекти» від реального світу у віртуальний для отримання необхідного відчуття повноти існування; порушення режиму сну, виникнення хронічної втоми, підвищеної дратівливості, конфліктності гравця внаслідок перенесення часу перебування за комп'ютером; фізіологічні зміни (порушення кровообігу, перепади тиску, головний біль, зниження зору, захворювання опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту) [2].

На основі вищезазначеного визначимо негативні особливості впливу інформаційних технологій на становлення особистості дитини-дошкільника: гірше розвиваються лобові частини мозку, які

регулюють самоконтроль, удосконалюють пам'ять, сприяють накопиченню знань; систематичне використання комп'ютера призводить до адинамії, порушення спілкування, формалізації знань; веде до зриву адаптаційних можливостей організму дитини і створює передумови для формування патологій; виникає синдром «Інтернет-залежності» [25].

Інтерес до комп'ютера у дітей старшого дошкільного віку проявляється в стійкому позитивному ставленні до нього, у бажанні і прагненні діяти з ним, у перевазі цього виду діяльності іншим видам. Розвиток дітей в умовах взаємодії з комп'ютером ґрунтується на створенні в них відповідних мотиваційних установок, на зміні (при необхідності) характеру і обсягу завдань, на забезпеченні активності в роботі з комп'ютером, в ході якої діти поступово стають суб'єктами діяльності. А все це веде до усвідомлення дитиною своїх можливостей, свого росту, збільшення самостійності в спілкуванні з комп'ютером і, як наслідок – до вирішення основного завдання – розвитку особистості, адаптованої до «комп'ютерної діяльності».

Основна форма організації навчання – заняття. Воно проводиться у вигляді бесіди педагога (який має відповідну підготовку) та практичної діяльності на комп'ютері. Для практичних занять слід використовувати навчально-розвивальні та ігрові комп'ютерні програми, спеціально розроблені для дошкільнят, зміст та оформлення яких відповідає віковим психофізіологічним особливостям дітей. Інше програмне забезпечення не використовується.

Тривалість заняття – не більше 12 хв. Заняття за комп'ютером проводяться не за рахунок сну, прогулянки, оздоровчих заходів. Забороняється одночасно користуватися одним комп'ютером двом або більше дітей. Ефективність організації життєдіяльності старшого дошкільника як користувача комп'ютера засвідчується певним обсягом знань, умінь та навичок, набутих ним у ході засвоєння різних тем.

Навчання дошкільнят комп'ютерної грамотності передбачає такі форми роботи:

- бесіди про комп'ютер та його значення в житті сучасної людини, про сучасні інформаційні технології, про будову та основні складники комп'ютера;

- практичні завдання, спрямованні на засвоєння дошкільником елементарних прийомів «спілкування» з комп'ютером розвиток його здібностей, розширення та поглиблення уявлень про навколишній світ за допомогою спеціальних комп'ютерних програм.

Щоб старший дошкільник міг вільно користуватися комп'ютером як засобом ігрової, образотворчої, пізнавальної діяльності, він має набути елементарної комп'ютерної грамотності.

В ході індивідуальних бесід педагог пояснює дитині необхідність засвоєння правил дій з робочими пристроями комп'ютера, а в ході занять практичного спрямування навчає користуватися ними. Пояснює значення комп'ютера в сучасній Україні та світі, розповідає, як він використовується у різних сферах життя. Звертає увагу на те, що комп'ютер – складний технічний пристрій, робота з яким вимагає дотримання правил безпечної поведінки.

Не слід боятися вживати в спілкуванні з дошкільниками такі терміни як миша, клавіатура, екран (дисплей), програма, дискета, компакт-диск, вказівник, курсор, клавіша тощо. Зазвичай, діти шостого-сьомого років життя швидко засвоюють ці слова і самі вживають їх у відповідній ситуації. Педагог пояснює, як користуватися клавіатурою для керування положення курсору, навчає робити це; ознайомлює з правилами роботи з «мишею», навчає користуватися її лівою кнопкою. Педагог подає загальні елементарні відомості про сучасні інформаційні та комунікаційні технології, електронну пошту, комп'ютерні мережі та Інтернет. Він розповідає про застосування обчислювальної техніки в науці, техніці, побуті, охороні здоров'я тощо; узагальнює та збагачує уявлення дітей про використання сучасної обчислювальної техніки та її роль у житті суспільства.

Педагог формує у старших дошкільників елементарне уявлення про використання телефонних ліній для зв'язку між комп'ютерами, загальні відомості про електронну пошту, розповідає про важливість зв'язку на відстані в сучасних умовах життя.

Добираючи до заняття програмне забезпечення, треба враховувати, що воно повинно відповідати певним вимогам, а саме:

- бути цікавим і викликати позитивні емоції;
- активізувати пізнавальну та розумову діяльність;
- викликати в дитини бажання навчитися працювати самостійно;
- відповідати валеологічним вимогам;
- розвивати творчі здібності дитини;
- носити навчально-контролюючий характер.

Заняття з комп'ютером в закладі дошкільної освіти проводяться з дітьми старше 5 років:

- максимальна одноразова тривалість роботи на комп'ютері складає:

- для дітей 6 років I-II групи здоров'я 15 хвилин на день;
- для дітей III групи здоров'я – 10 хвилин на день;
- для дітей 5 років I-II групи здоров'я – 10 хвилин на день;
- для дітей 5 років III групи здоров'я – 7 хвилин на день; - для дітей 5 – 6 років, що відносяться до групи ризику по зору – відповідно 10 і 7 хвилин на день;
- заняття дітей з комп'ютером організуються 2 рази на тиждень.

Максимальна кратність роботи впродовж тижня для дітей 5 і 6 років – 3 рази;

- дні тижня, в які можна працювати з комп'ютером: вівторок, середа, четвер – оптимальні, понеділок – можливо, п'ятниця – недопустимо;

- рекомендований час дня для занять: перша половина дня – оптимальний, друга половина дня – допустимо;

- місце роботи з комп'ютером в 30-хвилинному розвивальному занятті – середина заняття, між ввідною (підготовчою) і заключною 20 частинами;

- стиль поведінки педагога: небажане емоційне збудження дітей - під час роботи дітей дошкільного віку обов'язковою є профілактика загальної втоми і зорового втомлення.

Гімнастику для очей, тривалістю 1,5 - хвилини потрібно проводити відразу ж після роботи за комп'ютером.

Після кожного заняття приміщення провітрюється.

Як зазначалося вище, для організації занять дошкільнят з комп'ютером, крім комп'ютерної зали має бути зала релаксації.

Зала релаксації використовується перед роботою дітей за комп'ютером та після роботи дітей за комп'ютером для релаксації, відпочинку дітей та педагога, фізкультурної реабілітації, емоційного розвантаження. В цій залі діти виконують гімнастику для втомлених очей. Релаксаційний простір може також використовуватися для ігор і занять відповідно до розпорядку дня. Для проведення відповідної роботи з дітьми підбирається затишна зала з усіма необхідними умовами. Приміщення обладнується дитячими меблями, килимом або килимовим покриттям. Затишок створюють кімнатні рослини, акваріуми з рибками, клітки з декоративними птахами.

Для організації освітньо-виховної роботи повинні бути різноманітні іграшки, дидактичні ігри, роздатковий матеріал на кожну дитину, магнітофон для проведення фізкультурних хвилин і релаксацій та ін.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій активізує пізнавальну активність та розвиває самостійність, створює умови для продуктивної діяльності дитини, сприяє розвитку наочно-образного мислення дитини старшого дошкільного віку.

Як показали дослідження, особливо успішно формуються за допомогою комп'ютерних технологій спеціальні якості мислення - динамічні просторові уявлення, що розвивають символічні функції наочно-образного мислення. Практика використання комп'ютера в дошкільному навчальному закладі показує, що у дитини, яка оволоділа елементарною комп'ютерною грамотою добре розвинуті уява, пам'ять, мислення.

Результати комплексних міждисциплінарних досліджень стали науковою основою для створення Асоціацією «Комп'ютер і дитинство» (КІД), (зараз центр «Дошкільного дитинства» імені О. Запорожця) понад 200 комп'ютерних програм, які умовно можна розділити на три групи:

1) навчальні програми, що сприяють засвоєнню дітьми букв, розвивають навички читання, елементарні математичні уявлення тощо;

2) розвивальні програми, що сприяють пізнавальному розвитку дошкільників і спонукають дітей до самостійних творчих ігор;

3) діагностичні ігри, що застосовують для виявлення рівня розвитку в дітей розумових здібностей, пам'яті, уваги та ін. Вони загалом використовуються фахівцями для розв'язання специфічних завдань, і зокрема в дошкільній корекційній педагогіці [8, с. 70].

Ю. Горвиць вважає, що кожна комп'ютерна програма, незалежно від її змістового наповнення й типології, повинна відповідати певним вимогам, а саме: оптимальному забезпеченню взаємодії оператора з комп'ютером; досягненню мети і функцій навчання; адаптації до індивідуальних особливостей суб'єктів навчання; проблемному поданню матеріалу (завдань); спрямованості на інтенсивне керування процесом пізнання [8, с. 68].

Однак, окрім ігор, дошкільники, наслідуючи батьків, намагаються на комп'ютері ще й працювати: вони друкують, малюють, пробують користуватися різними пристроями та програмами. Використання комп'ютера поліпшує дитячі моторні навички і мовні здібності, допомагає розпізнавати цифри та літери [25].

Сьогодні все більшого поширення набувають мультимедійні програми, або мультимедійні навчальні комплекси (МНК). Комп'ютерні навчальні програми розробляються за допомогою технології мультимедіа, що виникла на початку 90-х рр. ХХ ст. на стику багатьох галузей знань [28].

Розглянемо мультимедійні програми, що впливають на становлення особистості дитини-дошкільника. Вони відрізняються між собою: за змістом, структурою побудови; включають як віртуальний світ, у якому є місце дитині з різноманітними сюжетними схемами поведінки, так і простий набір завдань або тестів. Мультимедійні програми поділяються за типом: ігрові, навчальні і тестові. Для того щоб визначити, які із запропонованих торгівельною

мережею мультимедійні навчальні комплекси доцільно використовувати в процесі розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку, слід взяти до уваги низку критеріїв [28].

На нашу думку, комп'ютерні програми слід використовувати комплексно. Для цього необхідна співпраця вихователя і батьків. Часто батьки дітей дошкільного віку вдома використовують комп'ютерні ігри, які не відповідають віку дітей: вони є агресивними, з негативними героями (зомбі, привиди, мисливці), включають сцени насильства і використання зброї. Тому необхідно вчасно провести бесіду з батьками дітей про використання комп'ютерних ігор вдома. Їх потрібно познайомити з програмами, які використовуються в дошкільному навчальному закладі, які планується використати в майбутньому та обговорити можливі варіанти використання комп'ютерних розвивальних ігор в домашніх умовах.

Комп'ютерні програми повинні враховувати вікові особливості дітей. Навчальні програми повинні зберігати елементи гри. Діагностуючі комп'ютерні програми краще використовувати у старшій групі. Граючись у комп'ютерні ігри, дитина краще розвивається, може набагато легше опанувати літературу, українську та іноземні мови, навчитися розв'язувати задачі. Як стверджують, комп'ютерні ігри допомагають реалізувати дитячі мрії про реалістичні світи. Комп'ютерні програми і ігри допомагають дошкільнятам стати активними суб'єктами навчально-виховного процесу. За допомогою комп'ютерних програм діти дошкільного віку вчаться розпізнавати, розрізняти, називати форму, розмір, колір предметів, ознайомлюються з кількісними співвідношеннями, числом, цифрою, з просторовими поняттями, а також розширюють і уточнюють уявлення дитини про навколишній світ, розвивають мислення, уяву, мовлення, збагачують словниковий запас тощо. Комп'ютерні ігри не повинні замінювати традиційні форми ігор, а доповнювати їх. Потрібний ретельний добір цих ігор і дотримання гігієнічних норм роботи за комп'ютером. За таких умов комп'ютерні ігри будуть ефективним засобом розвитку дитини дошкільного віку.

Аналіз комп'ютерних навчально-розвивальних програм для дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз комп'ютерних навчально-розвивальних програм для дітей старшого дошкільного віку:

1. Пізнайко

Жанр: Розвиваючі ігри для дітей від 2 до 6 років

Опис: Розвиваючі ігри для дітей віком 2-6 років українською мовою.

Додаток до журналу "Пізнайко від 2 до 6". Розроблений відповідно до навчальних програм провідними педагогами України. На дисках – захоплюючі пригоди (5 розвиваючих завдань), казка на ніч, розмальовка та пісенька.

Всі завдання озвучені та керуються мишкою, тож дитина може бавитись самостійно.

№1. Розвиток уяви.

№2 Вивчення букв.

№3 Розвиток мислення.

№4 Розвиток дрібної моторики рук.

№5 Орієнтування.

№6 Етикет.

№7-8 Розвиток мовлення.

№9 Вчимося рахувати.

№10 Розвиток уваги.

№11 Геометричні фігури.

№12 Читаємо по складах

2. Снігова королева

Це різнобарвна, надзвичайно смішна і розважальна гра для самих маленьких. Діти зможуть проявити свою спостережливість і гарну пам'ять під час гри в крижане озеро, похвалитися своїми математичними знаннями під час подорожі з Гердою. А також перевірити швидкість реакції в закритому палаці Снігової Королеви. Однак найбільше задоволення чекає маленьких геніїв, які завдяки

своїй фантазії зможуть спробувати себе в ролі модельєра, спеціаліста з вирощування чарівних рослин, кінорежисера, поета і художника.

Ігри:

- Примірювальна «Чотири пори року».
- Таємниці крижаного озера.
- Велика подорож Герди.
- Незвичайні розповіді незвичайних квітів.
- Закритий Палац.
- Чарівне вирощування зачарованих рослин.

3. Як дружили Вовк та Засць

Подорожуючи казками дитина зможе розмальовувати малюнки, складати пазли, шукати відмінності, а також слухати казки, відгадувати загадки, слухати та вивчати віршики про героїв казок. Проста і зрозуміла в освоєнні програма допоможе розвинути у дитини посидючість, зорову пам'ять, увагу, логічне мислення, збільшить словниковий запас і кругозір.

Перше знайомство з комп'ютером варто починати саме з таких програм! Диск призначений для дітей віком від 2-х років.

3. Правила дорожнього руху для самих менших.

Опис: Цей мультимедійний диск розповість дітям про правила дорожнього руху в захоплюючій і веселій формі. Тут вони знайдуть відповіді на дуже важливі питання: як переходити дорогу, що показує регулювальник, як потрібно вести себе в транспорті і що робити, якщо ти загубився.

В ігровому розділі дитині належить закріпити на практиці отримані знання: їй пропонується знайти вихід з різноманітних дорожніх ситуацій, зображених на барвистих картинках. Ця ігрова програма допоможе вашій дитині стати грамотним пішоходом! Як безпечно переходити вулицю: пішохідний перехід, «острівець безпеки», регулювальник.

Гра для дітей: 47 дорожніх ситуацій з картинками, запитаннями та відповідями:

- правила поведінки в транспорті і на вулиці;

- що робити малюкові, якщо він загубився;
- найважливіші номери телефонів, які повинен знати кожна дитина - Головні дорожні знаки для маленьких пішоходів.

Учені (Джозеф Хоффман і Девід Лайенс) виділили основні критерії, які майбутній педагог повинен взяти до уваги при виборі мультимедійного навчального комплексу (МНК):

- мета використання на заняттях в освітній установі; використання для презентації розвивально-ігрового матеріалу, виконання вправ, тестування тощо; відповідність змісту навчання та виховання в освітній установі;

- забезпечення всіма видами інформації, що впливає на становлення особистості дитини; відповідність мультимедійної програми віковій категорії дітей;

- можливість здійснювати регулювання зовнішнього вигляду екрана, меню, гучності та розміру тексту; вільний перехід від одного розділу програми до іншого, різновидність коментарів до кожного ігрового завдання;

- можливість здійснення перевірки засвоєного матеріалу дітьми. Проте з погляду зарубіжних фахівців (Джозефа Хоффмана і Девіда Лайенса), кількість критеріїв, що детермінують якість МНК, не обмежується вищезазначеними [28, с. 53].

Тому на основі вищеописаних критеріїв можна сформулювати дидактичні вимоги до МНК, що впливають на становлення особистості дитини-дошкільника: відповідність основним дидактичним принципам – усвідомленню, систематичності, індивідуалізації, доступності та наочності; відповідність програми віковим та психофізіологічним особливостям дитини-дошкільника; спрямованість програми на формування вмінь самостійно здобувати інформацію та працювати з нею; наявність систем підказок, допомоги та навчальних елементів при виконанні завдань; організація постійного зворотного зв'язку з дитиною у процесі виконання ігрових завдань – реагування програми на відповіді дитини; різновид програми за відповідними показниками (ігрова, навчальна, навчально-ігрова, тестова та ін.); наявність системи контролю знань [28, с. 55].

Учені (С. Новосьолова, Г. Реуцька, Ю. Горвиць) стверджують, що використання мультимедійних технологій у підготовці дитини до шкільного навчання передбачає оцінку якості програми з позиції педагога, та виділяють показники першого критерію ЕКП (ефективність комп'ютерної підтримки): економія часу вихователя; зрозумілість запитань програми, наявність зворотного зв'язку; модернізація змісту навчання (занять). Показники другого критерію МВ (методичні властивості): інтуїтивно-зрозумілий «дружній» інтерфейс; простота освоєння можливостей програми у навчальній взаємодії з нею; вправи на методику викладання [17, с. 92].

Інтерфейс програми впливає на дидактичні можливості комп'ютерних ігор, тому доцільно означити третій показник ЕД (екранний дизайн), і все що з ним пов'язано: привабливість для дітей дошкільного віку; відображення оптимальної кількості інформації на екрані; обґрунтованість підбору кольорів [17, с. 93].

Створення і використання в освітньому процесі ЗДО навчальних комп'ютерних програм, які впливають на становлення особистості, – першочергова проблема сьогодення. Універсальність комп'ютерних засобів визначає те, що вони можуть бути застосовані не тільки як практичний посібник на заняттях, а й як засіб розширення можливостей педагогічного процесу освітніх закладів від дошкільного навчального закладу до вищого навчального закладу [23, с. 402].

Для діяльності закладу дошкільної освіти комп'ютеризація педагогічного процесу є викликом часу, що потребує розв'язання низки завдань, зокрема:

- підвищення комп'ютерної грамотності педагогів;
- створення безпечного комп'ютерно-ігрового середовища в умовах закладу дошкільної освіти;
- вивчення перспективного досвіду застосування комп'ютерних технологій в роботі з дошкільниками;
- систематизація, поповнення наявного банку мультимедійних презентацій (фото-,відео-), розвивальних ігор та розроблення нових презентацій, ігор для оптимізації освітнього процесу;

- розроблення системи використання комп'ютерних ігор, презентацій тощо.

Комплекс комп'ютерно-орієнтованих засобів розвитку дитини включає:

а) периферійний комп'ютерний пристрій, який полегшує управління комп'ютерною грою;

б) спеціальні дитячі комп'ютерні меблі;

в) багатофункціональне ігрове обладнання.

Ці та інші компоненти становлять розвиваюче середовище комп'ютерно-ігрового комплексу (КІК). Сюди входять: комп'ютерна зала, ігрова зала, спортивний комплекс, кімната релаксації (психологічного розвантаження). Усі приміщення знаходяться поряд одне з одним, ізольовані від інших зал з підвищеним рівнем шуму (гімнастичної, музичної).

Використання у закладі дошкільної освіти комп'ютерної техніки в поєднанні із традиційними засобами навчання і виховання сприяє підвищенню загальної якості педагогічного процесу загалом, й успішної соціалізації особистості дитини зокрема. Визначальними компонентами щодо цього є інформаційно-комунікативна компетентність майбутнього фахівця дошкільної освіти й розвивальний зміст комп'ютерних програм.

Отже, організовуючи ознайомлення дітей дошкільного віку з інформаційно-комунікаційними технологіями, майбутній фахівець дошкільної освіти має орієнтуватися на особистість дитини, дбати про її гармонійний розвиток. Використання ІКТ у ЗДО слід розглядати як потужний дидактичний засіб, який залучає дітей до активної праці, підвищує їхній інтерес до навчання, сприяє кращому засвоєнню матеріалу і підвищує ефективність учіння.

Список використаних джерел:

1. Апостолова Г. В. Про наслідки використання електронної техніки для розвитку здібностей дитини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 9–10. С. 1– 3.

2. Арестова О. Н., Бабанин Л. Н., Войскунский А. Е. Мотивация пользователей Интернета. *Гуманитарные исследования в Интернете*. М. : Terra–Можайск, 2000. С. 11–39.
3. Белінська О. Дитина і комп'ютер. *Психолог*. 2006. № 46 (238). С. 27–29.
4. Беспалов П. В. Компьютерная компетентность педагога в контексте личностно-ориентированного обучения. *Педагогика*. 2003. № 4. С. 41–50.
5. Булгакова Н. Н. Знакомство с компьютером в детском саду. *Информатика*. 2001. № 18. С. 16–17.
6. Гершунский Б. С. Комп'ютеризація в сфері навчання: проблеми і перспективи. М. : Педагогіка, 1997. 280 с.
7. Голота Н. *Підготовка вихователів до застосування комп'ютерних технологій у сучасному ДНЗ. Сучасне дошкілля : реалії та перспективи*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Нац. пед. університету ім. М. П. Драгоманова (16 жовт. 2008 р.). К. : Вид-во НПУ., 2008. С. 249–252.
8. Горвиц Ю. М. Зачем нужны компьютеры в дошкольных учреждениях? *Информатика и образование*, 1994. № 3. С. 63–73.
9. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посібн. для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти. К.: «Освіта України», 2006. 390 с.
10. Іванова С. М. *Вплив комп'ютерних ігор на формування елементів логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку*. – Режим доступу:<http://www.nbu.gov.ua/eournals/ITZN/em2/>.
11. Кореганова О. І. Комп'ютер у дошкільному закладі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 2000. № 3. С. 40–41.
12. Матвеева Л. В., Аникеева Т. Я., Мочалова Ю. В. Психология телевизионной коммуникации. М. : РИП-холдинг, 2002. 316 с.
13. Машбиц Е. И., Бабенко Л. П., Верник Л. В. Основы компьютерной грамотности /под ред. Стогния А. А./ К. : Вища школа, 1988. 215 с.

14. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк [за наук. ред. В. В. Різуна]. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

15. Мітченко М. М., Туранов Т. В. Формування єдиного інформаційного простору: концептуальна основа і досвіду реалізації. *Інформатика та освіта*, 2005. № 11. С. 12–13.

16. Новик І. М. *Проектування навчальних комп'ютерних ігор в освітньому процесі дошкільного навчального закладу*. Зб. наук. праць «Вісник психології і соціальної педагогіки». Вип. 4. Київського університету імені Бориса Грінченка, 2010. С. 34–36.

17. Новосёлова С. Л., Горвиц Ю. М., Реуцкая Г. А., Приглашаем к сотрудничеству. *Информатика и образование*, 1990. № 2. С. 92–93.

18. Новосёлова С. Л. Проблема информатизации дошкольного образования. *Информатика и образование*, 1990. № 2. С. 93–96.

19. Новоселова С. Л. *Психолого-педагогические аспекты обоснования использования компьютерно-игрового комплекса в системе дошкольного воспитания*. Проблемы компьютеризации дошкольного воспитания: Материалы научно-технического семинара. Сер. 9. Экономика и системы управления. Вып. 2 (229) М. : ЦНИИ «Электроника», 1989. С. 8–11.

20. Осипова Т. Г. «Компьютерные программы для детей дошкольного возраста». *Детский сад от А до Я: научно-методический журнал для педагогов и родителей*, 2003. № 1. С. 149–161.

21. Петрунько О. Сучасна дитина в медіапросторі. Педагогічна газета, 2009. № 7 (180). С. 6–7.

22. Полька Н. Комп'ютер: санітарні вимоги. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 8.

23. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : «Академвидав», 2006. 456 с.

24. Семчук С. І. *Комп'ютерні ігри та їх використання в педагогічному процесі ДНЗ*. Сборник научных докладов. «Педагогика Актуальные научные исследования. Теория, практика». (30.03.2015 –

31.03.2015). Варшава : Изд-во: Sp.z.o.o. «Diamond trading tour», 2015. С. 6–13.

25. Семчук С. *Особливості впливу сучасного інформаційного суспільства на дитину-дошкільника* / С. Семчук // Проблемы современного педагогического образования. Сер. : Педагогика и психология. Ялта : РИО КГУ, 2014. Вып. 46. Ч. 7. С. 179–166.

26. Шелудько О. Подорожуємо «Комп'ютерними сходинками». *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2013. № 2. С. 50–57.

27. Gayeski Diane. *Multimedia for Learning: Development, application and evaluation*. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Pub, 1993. 12 p.

28. Hoffman Joseph., Lyons David. *Evaluating instructional software. Learning and Leading with Technology*. 1997. 25 (2). P. 52–56.

29. Kuryś K. *Ekran i widz. Wokół problemu zachowań negatywnych* / Red. M. Hendrykowska, M. Hendrykowski / Poznań, 2001. S. 246.

30. [kts-osvita.org.ua / files /](http://kts-osvita.org.ua/files/) Методичні рекомендації і поради щодо організації навчання комп'ютерної грамоти дітей в дошкільному навчальному закладі / [comp_in_dnz_12.d.](http://comp_in_dnz_12.dz), С. 5.

31. [http: //slovnyk.net/index.php](http://slovnyk.net/index.php).

Дудник Наталія, Кривда Валентина

ЦІННІСТЬ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У ПАРТНЕРСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ З ЗАКЛАДОМ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Оновлення та підтримка інституту родинного виховання є пріоритетним напрямом Української держави, важливим транслятором соціальних взаємин, набутого міжпоколінного досвіду, відношення до людей, моральних принципів, що закладає фундамент розвитку успішної особистості дитини.

Сучасна освіта має відповідати викликам сьогодення, гармонійному поєднанню традиційно сильної бази української дошкільної освіти з вимогами часу та потребує: «оновити, осучаснити, але не втратити ті досягнення, які вже є в нашій системі дошкільної освіти», орієнтований на запит українського суспільства щодо якісного дошкільця та ґрунтуватися на ціннісні орієнтири.

У Конституції України родинне виховання займає одне із перших місць. Правові основи сімейного виховання ґрунтуються на відповідних статтях Конституції і Закону України «Про освіту». У статті 51 Конституції зазначено, що «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою» та батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Згідно статті 52 вони повинні пам'ятати, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом» [16].

Іншими правовими документами, у яких акцентовано увагу на необхідності удосконалення процесу сімейного виховання в Україні, є Національна програма «Діти України», Програма родинно-національного виховання «Сім'я і діти», концепція «Сім'я і родинне виховання» та Програма «Українська родина»

Державною національною програмою «Освіта (Україна ХХІ століття)» одним із пріоритетних напрямів реформування освіти визнано родинне виховання. Саме в сім'ї закладаються основи

формування особистості, вона є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства [10].

Так, у ст. 59 Закону України «Про освіту» зазначається:

1) «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості»;

2) «Батьки і особи, які їх замінюють, зобов'язані: постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу...» [34].

Ціннісні орієнтири, на яких ґрунтується Базовий компонент дошкільної освіти – Державний стандарт, орієнтований на запит українського суспільства, знайшли своє відображення цінності родинного виховання та родинного благополуччя для розвитку дитини. Так, у стандарті зазначено: «Епоха глобалізації перетворює сім'ю на важливу збалансовану інституцію розвитку особистості дитини. Сім'я виступає дієвим, генетичним, моделюючим, соціальним, комунікативним, культурним інститутом виховання, навчання і самореалізації особистості. Зазначена тенденція збільшує роль партнерської взаємодії психолого-педагогічних працівників закладів освіти з членами родини вихованців. Підвищення культури відповідального батьківства посилює необхідність педагогічного просвітництва та соціально-психологічного супроводу сімей, які опинились перед численними політичними, соціальними, екологічними, духовними викликами сьогодення». [3]

Родина постійно є матрицею історичних віх розвитку громади, відображає її економічні, моральні й духовні протиріччя. Тому сьогоденні економічні трансформації, глобальні демографічні труднощі, загострення в політиці, культурі – все це відкладається на життєдіяльності сучасної родини, при цьому поглиблюється її розлад.

З давніх-давен українці розглядали сім'ю і рід як святиню, а виховання дітей – як святий обов'язок батьків: завдяки вихованню в родині народ продовжував себе в своїх дітях, генерував свій

національний дух, характер, менталітет, традиційну родинно-побутову культуру [41, с. 52].

Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, його природним і найбільш стійким елементом. Ця істина підтверджується усім ходом розвитку людської цивілізації. У сім'ї найповніше зберігаються перші ознаки давніх етносів та відображаються усі етапи історичного розвитку кожного народу. Разом з тим вона не є чимось абсолютно сталим, незмінним. Сім'я акумулює в собі всі найважливіші ознаки суспільних процесів, економічного та культурного розвитку і одночасно ніби випромінює їх у суспільство та взаємодіє з ним [21, с. 22].

Безумовно, можна стверджувати, що дослідження родини, родинного виховання, розвитку особистості дитини, її успішності на часі актуальності.

Вищезазначене актуалізує звернення до ідей і теоретичних положень, що розкривають позитивний вплив родини, яка допомагає зберегти самоцінність дошкільного дитинства, її відповідальність за розвиток дитини, взаємодія закладів дошкільної освіти з родинами дітей як учасниками освітнього процесу. Набуття дитиною родинного досвіду благополуччя – це ключовий шлях розвитку особистості дитини, що є необхідною умовою «запитів українського суспільства на соціальну підтримку сім'ї та родинних стосунків» [3].

Теоретичні дослідження принципів родинного виховання дітей, проблеми особистісного розвитку дітей дошкільного віку висвітлюються у працях: А. Адлера, Ф. Арієса, В. Білоусової, Ш. Бюлера, Л. Виготського, О. Вишневського, Т. Гордона, Л. Демоза, Ю. Дзеровича, Х. Джайнотта, Р. Дрейкуса, О. Духновича, Д. Ельконіна, Е. Еріксона, О. Запорожця, П. Каптерева, І. Кона, Г. Костюка, П. Куліша, М. Лісіної, О. Леонтєва, А. Макаренка, А. Маслоу, М. Міда, Я. Неверовича, К. Обухівського, Г. Оллпорта, М. Пирогова, С. Рубінштейна, Е. Савонько, І. Сікорського, В. Століна, В. Сухомлинського, Л. Українки, К. Ушинського, І. Франка, В. Франкла, П. Чамати, Я. Чепіги, І. Чеснокова, Т. Шевченка, В. Шутя та ін.

Аналіз психолого-педагогічних джерел переконує у тому, що цінності родинного виховання і, як результат, реалізація їх впливу на розвиток дитини у взаємодії з закладом дошкільної освіти передбачає потребу комплексного вирішення, зокрема в аспекті розкриття особливостей сім'ї, родини, цінностей родинного виховання та організації цілеспрямованої взаємодії педагогічних колективів закладів дошкільної освіти із родинами вихованців, направленою на розвиток дитини.

Мета та першочергові функції держави полягають, насамперед, у забезпеченні національної безпеки та процвітання суспільства. Збереження та захист традиційних сімейних цінностей – невід'ємна складова та передумова соціального процвітання. Так, основними напрямками державної сімейної політики в Україні є формування у свідомості людей розуміння важливості ролі сім'ї в житті суспільства; сприяння відродженню традиційно міцної, працьовитої, економічно спроможної сім'ї; пропагування і забезпечення наступності поколінь [16].

Сучасне суспільство усвідомлює, як ніколи, соціальну цінність сім'ї, її визначальну роль у формуванні та розвитку особистості дитини і зацікавлене в міцній, духовно й морально здоровій сім'ї, адже здоров'я підростаючого покоління – це здоров'я нації. Сім'я, сімейні цінності визначають здоров'я і соціальне благополуччя сучасного суспільства. Від змісту сімейних цінностей багато в чому залежить благополуччя людини, її комфорт, психічне здоров'я. Тому посилення виховного впливу на дитину є дуже важливим і нагальним питанням.

Значення сім'ї досить важливе. Від підтримки державою сім'ї, материнства, батьківства, дитинства вирішальною мірою залежить не тільки особисте благополуччя окремої людини, а й життєва міць народу, України.

Так, у статті 51 Конституція України твердить, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Держава зобов'язується захищати сім'ю та сімейні цінності [16].

Законом України «Про охорону дитинства» визначено, що «сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного,

інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього» [33, с. 11]. Цим же законом передбачено, що «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки, або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці» [33, с. 12].

Сім'я є багатоаспектним соціальним утворенням, що поєднує в собі якості соціального інституту, соціальної організації, соціальної структури та малої соціальної групи. Вона знаходиться на перетині структур при вивченні соціуму з тієї чи іншої позиції, на перетині макро- і мікроаналізу.

Отже, родина, виконуючи ролі посередника між суспільством і особистістю, подолання протиріччя між особистістю і державою через інтереси сім'ї як автономного цілісного соціального інституту.

Видатні педагоги Г. Ващенко, Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова, М. Стельмахович та ін. досліджували родину як основний виховний інститут, що несе відповідальність за виховання дитини як члена суспільства. При цьому виняткового значення науковці надавали ролі матері, яка є природною вихователем своїх дітей. Сім'я, родина – найвища цінність на Землі, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Але батьки мають усвідомити, що вони виконують важливу соціальну роль, адже кожна повноцінна родина є фундаментом здорового суспільства.

М. Стельмахович розглядав родину як перше соціальне й емоційне мікросередовище, у якому розвивається і виховується людина з моменту її народження. Виховний феномен, як і саму сім'ю, нічим замінити не можна. В. Сухомлинський писав: «У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростає пагін, і гілки, і квітки,

і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави».

С. Русова стверджувала: «Мати – це справді велична постать в історії культури: довгий час без усякої освіти, одним своїм шляхетним інстинктом вона обгортала свою дитину, свого сина такою чарівною сферою ласки й змагання до краси, до правди, до гуманного добра, з якої виходили велетні людської культури...» [37, с.78].

Етимологічно слово «сім'я» походить від слова «сьемь», що означає «робітник, служник, домочадець». «Сім'я – це група людей, які знаходяться у близькій спорідненості» [19, с. 374].

Сучасне розуміння поняття «сім'я» є більш складним і неоднозначним; сім'ю трактують як динамічну малу групу людей, котрі разом проживають, пов'язані родинними стосунками (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування і задоволення соціально-економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю [14].

Слід відзначити, що сім'я завжди посідала важливе місце як особливий, значимий мікросоціум функціонування кожного, персональне середовище життя та розвитку дітей, інститут соціалізації підростаючих поколінь. Набутий дитиною досвід рольової поведінки та спілкування, підтримка, схвалення або засудження сім'ї відбивається в соціальних очікуваннях дитини, допомагає або заважає адаптації до мінливих соціальних умов.

Сім'я як унікальний соціальний інститут виступає посередником між індивідом і державою, суспільством.

Сім'я як «первинна клітинка суспільства» має найбільший вплив на психологічне, а часто і фізичне здоров'я, щастя та благополуччя її членів, виховання дітей, які у сім'ї отримують перші і найстійкіші уявлення про всі аспекти приватного та суспільного життя, моральні цінності, моделі поведінки, тощо.

Сім'я при цьому є першоосновою суспільства, тим соціумом, в якому найбільшою мірою виявляються індивідуальні особливості кожного із батьків, їхніх дітей, інших членів родини, реалізуються потреби, формується поведінка і розвиток особистості, тобто

відбувається самопізнання, самоактуалізація та соціалізація її членів. Саме ці чинники істотно впливають на зміст розвитку особистості дитини, педагогічну культуру батьків, визначають певні його тенденції.

Сім'я також визначається як соціально-педагогічний інститут та особлива соціальна система, яка є підсистемою суспільства. Це дозволяє виокремлювати такі її ознаки, як: шлюбні, міжпоколінні, кровні, встановлені зв'язки між членами сім'ї; родинні почуття, почуття безпеки, захищеності, любові, поваги; спільний побут і проживання членів сім'ї; наявність певних функцій у суспільстві й прав членів сім'ї в родині, обов'язків членів сім'ї стосовно одне одного, та відповідальність перед суспільством за своїх членів [44 с.4].

Сім'я – це місце та умова постійної реалізації власного досвіду, знань, без яких неможлива наступність поколінь, і, як наслідок, гармонійне існування й розвиток людської спільноти. Сім'я зіштовхується з унікальними ситуаціями, труднощами і суперечностями, що виникають, як правило, в обмеженому життєвому просторі, стійкий первинний вплив якого на дитину історично відзначався певною замкнутістю, географічною близькістю родичів, відсутністю в сім'ї міграційних процесів, які б негативно впливали на рівень родинного інтимно-особистісного спілкування. Певна соціальна ізоляваність сім'ї як групи, з одного боку, посилювала її родинні традиції, дисциплінованість, відповідальність, а з іншого – обмежувала адміністративне, педагогічне та інші втручання до неї, навіть у випадках внутрішньої односторонньої або взаємної жорстокості [18 с. 5].

Л. Капська зазначає, що протягом усього життєвого шляху особистості сім'я є тим найближчим мікро соціальним оточенням, яке опосередковує, визначає своєрідність її життєдіяльності, тому загально прийнято вважати сім'ю провідним мікрофактором соціалізації особистості.

Серед основних соціалізаційних функцій сім'ї науковці виокремлюють такі: забезпечення фізичного та емоційного розвитку індивіда; формування статевої ідентифікації дитини; розумовий

розвиток та розвиток здібностей і потенційних можливостей; забезпечення дитині почуття захищеності; формування ціннісних орієнтацій особистості; оволодіння дитиною основними соціальними нормами [14].

Під функціями сім'ї розуміється спосіб прояву активності, життєдіяльності сім'ї та її членів. Можна виділити функції сім'ї стосовно суспільства, функції суспільства щодо сім'ї, сім'ї стосовно особи й особи стосовно сім'ї. У зв'язку з цим функції сім'ї можна розглядати як соціальні (стосовно суспільства) й індивідуальні (стосовно особи). Функції сім'ї тісно пов'язані з потребами суспільства в інституті сім'ї і з потребами особистості в належності до сімейної групи. Функції сім'ї глибоко історичні, тісно пов'язані із соціально-економічними умовами життєдіяльності суспільства, тому з часом змінюються як характер, так і їх ієрархія.

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній соціологічній літературі відсутня єдина типологія функцій сім'ї. Залежно від сфер життєдіяльності В. М. Піча, О. М. Семашко [40] та інші виділяють такі основні функції сучасної сім'ї:

Функції сучасної сім'ї

а) суспільні функції	б) індивідуальні функції
Репродуктивна сфера	
- біологічне відтворення суспільства;	- прагнення мати дітей;
Виховна сфера	
- соціалізація молодого покоління. Підтримка культурної безперервності суспільства;	- задоволення потреби в батьківстві, контактах з дітьми, їх виховання, самореалізації в дітя;
Господарсько-побутова сфера	
- підтримка фізичного здоров'я членів суспільства, догляд за дітьми;	- одержання господарсько-побутових послуг одним членом сім'ї від інших;
Економічна сфера	
- економічна підтримка неповнолітніх і непрацевдатних членів суспільства;	- одержання матеріальних засобів одними членами сім'ї від інших (у випадку непрацевдатності або в обмін за послуги);
Сфера первинного соціального контролю	
- моральна регламентація поведінки членів сім'ї в різних сферах життєдіяльності, а також відповідальність і зобов'язання у відносинах між подружжям, батьками і дітьми, представниками старшого і середнього поколінь;	- формування і підтримка правових і моральних санкцій за негативну поведінку та порушення моральних норм взаємовідносин між членами сім'ї;
Сфера духовного спілкування	

- розвиток особистості членів сім'ї;	- духовне взаємозбагачення членів сім'ї Зміцнення дружніх основ шлюбного союзу;
Соціально-статева сфера	
- надання певного соціального статусу членам сім'ї Відтворення соціальної структури;	- задоволення потреб у соціальному просуванні;
Дозвільна сфера	
- організація раціонального дозвілля Соціальний контроль у сфері дозвілля;	- задоволення потреб у сумісному проведенні дозвілля, взаємозбагачення дозвільних інтерес;
Емоційна сфера	
- емоційна стабілізація індивідів та їх психологічна терапія;	- одержання індивідами психічного захисту, емоційна підтримка в сім'ї. Задоволення потреб у особистісному щасті і любові;
Сексуальна сфера	
- сексуальний контроль;	- задоволення сексуальних потреб.

Слід зауважити, що виховна функція сім'ї – це здійснення соціалізації дитини і виховання дітей аж до досягнення ними соціальної зрілості. Під вихованням розуміється система цілеспрямованого впливу на особистість з метою прищеплення їй певних моральних норм і зразків поведінки, а також певних морально-психологічних і фізичних якостей.

Методи сімейного виховання різноманітні, але вони несуть в собі яскраве відображення особистості батьків і невіддільні від них. Скільки батьків – скільки різновидів методів. Методи виховання дуже залежать від встановлених батьками виховних пріоритетів: одні хочуть

виховати в дітей рису слухняність, інші вважають більш важливим бачити як дитина самостійно мислить, вчать виявляти ініціативу і, звичайно, знаходять для цього відповідні методи. Вибір і застосування методів сімейного виховання спирається на ряд загальних умов: знання батьками своїх дітей; особистий досвід батьків; спільна діяльність; педагогічна культура батьків; вміння спілкуватися, частота, обсяг, мова, тема спілкування, інтереси. Різноманітними є засоби вирішення виховних завдань в сім'ї. Серед поширених засобів є: слово, фольклор, домашній побут, духовний і моральний клімат сім'ї, символи, атрибути, реліквії, традиції – родинні, народні, релігійні, державні тощо.

Принципово потребує виділення головних переваг визначення «цінностей» нами проаналізовано наукові уточнення цього поняття.

Історично є проблема цінностей, іншими словами вона завжди не досліджується. Це узгоджується з тим, що певні цінності незмінні, вони відносяться до глибинної природи людства, а певні – перетворюються з розвитком суспільства. Цінності та ціннісні орієнтації були і зостаються предметом численних досліджень.

Учені зосереджують увагу на широкому колі розуміння – від дефініції понять «цінності», «ціннісні орієнтації» та визначення їх функцій (М. Лалін, Д. Леонтьєв, В. Оссовський) до динаміки ціннісних орієнтацій (Г. Бал, І. Бех, І. Кон) та дослідження різних аспектів ціннісних орієнтацій у представників різних вікових та соціальних груп (А. Антонова, Т. Власова, Л. Зубова, А. Мудрик, М. Шевчук та інші).

Багато авторів стверджують, що саме цінності визначають особливості і характер відносин особистості з середовищем, з сім'єю і це, в свою чергу, детермінує особливості її поведінки (І. Бех, М. Боришевський, А. Здравомислов, В. Мясіщев).

Звернемо увагу на сутність родинних цінностей та їх місця у структурі загальнолюдських цінностей. У вітчизняній науці категорія цінності стала предметом філософського осмислення, починаючи з 60-х років XIX століття, коли зріс інтерес до суб'єктивного фактору, проблем людини, моралі, гуманізму. З філософської точки зору

поняття «цінність» відіграє провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій; є важливим у забезпеченні основи для поєднання людей у нації, цивілізації, чи навіть людства, оскільки це передбачає наявність деяких базових спільних цінностей. Я ідеальний образ, в якому фіксуються значимі, бажані для людини, групи людей властивості явища чи предмета. Цінність – масштаб, критерій, на основі якого оцінюється дійсність, виділяються і відбираються ті чи інші властивості. [25].

А. Ручка під цінністю розуміє матеріальний або ідеальний предмет, життєво значущий для соціального суб'єкта. Він вважає, що в суспільстві функціонують ідейно-духовні цінності, а також предметні і ідеальні цінності, які належать сфері суспільного буття [38, с.128-132, 154].

Визначними для аналізу вагомої сутності поняття цінність у контексті нашого дослідження є праці О. Дробницького, А. Здравомислова, І. Попової, В. Тугарінова. Так, В. Тугарінов зауважує, що цінність несуть ті явища (сторони, властивості явищ) природи та суспільства, які корисні, потрібні людям історично визначеного суспільства чи класу в якості дійсності, цілі, ідеалу.

А. Здравомислов у свою чергу, підкреслює, що тільки духовні прагнення, ідеали, принципи, норми моралі і є сферою цінностей. Цінності в його концепції виступають як особливі продукти духовної діяльності людини, у ході яких певним чином перетворюються та демонструються соціальні властивості речей [12, с. 65]. Отже, як ключовий компонент свідомості, система цінностей є провідним чинником поведінки особистості, початок її мотивації й стандартом самооцінки.

Науковий інтерес до родинних цінностей обумовлений і тим, що основною функцією сім'ї є народження і виховання і розвиток дитини. Від успішного виконання репродуктивної та соціалізуючої функцій сім'ї залежить не тільки демографічна ситуація в нашому суспільстві, але і його розвиток у цілому. Саме тому дослідження цінностей сучасної родини дають змогу будувати державну політику в такий спосіб, щоб вона найбільшою мірою відповідала потребам

української сім'ї. Родинні цінності досліджувались у сфері психології, педагогіки, соціології. Так, проблемою формування родинних цінностей займалися А. Антонов, Т. Афанасьева, І. Бестужев-Лада, А. Вишневський, А. Волков, Ю. Гаспарян, Г. Герасимович, М. Губанов, Т. Гурко, С. Дармодехін, В. Єлізаров, О. Здравомислова, Г. Клімантова, І. Кон, В. Лісовський, В. Медков, Д. Медкова, Б. Псавко, Б. Рассел, Н. Рімашевська, Ю. Рюриків, В. Сисенко, П. Старожицька, Г. Царегородцев, А. Шмельов та ін.

Дослідниця Д. Медкова розглядає сімейні цінності як «позитивні і негативні показники значущості об'єктів, які належать до заснованої на єдиній спільній діяльності людей, пов'язаних узами шлюбу – батьківства – споріднення, у зв'язку із залученням цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними відносинами» [24, с.55-67].

У вікіпедії «родинні цінності» трактуються як культурні або традиційні цінності, що стосуються структури, функції, ролі, поглядів та ідеалів сім'ї [4].

Акцентуємо, що родинні цінності – це підтверджений суспільством сукупність життєвих розумінь про сім'ю, заснованих на традиційному уявленні інституту сім'ї, шлюбних та родинно-дитячих взаємин у ній, що активує принципи сімейних цілей, способів організації активності родини та взаємодії її членів і зберігає культурне та демографічне відтворення українського суспільства. Родинні цінності, як модульна основа всієї культури людства, в досконалості мають продукувати відповідно до загальнолюдських цінностей і цінностей суспільства, в якому живе родина.

Під звичайними родинними цінностями ми розуміємо класичні історичні уявлення про родину, розвиток та виховання дитини у сім'ї обох батьків.

Родинні цінності є маркером для людини. Кожна родина сповідує свої, особливі цінності, які у сукупності визначають культурний код нації.

Враховуючи, вищезазначене та у межах нашого вивчення, розуміння таких цінностей, як любов, турбота, взаєморозуміння,

терпіння, вірність, повага, співчуття, взаємопідтримка, щирість, довіра та ін. є підґрунтям і значущими для потужної життєдіяльності родини.

Дійсність доводить, що родинні цінності базуються на принципах гуманістичної педагогіки таких як: креативність, гуманізм, демократизм, громадянськість, виховання на традиціях народної педагогіки, пріоритетність вселюдських моральних норм і цінностей.

Усвідомлення ролі родини, цінність родини у розвитку особистості дитини повинно призвести до зростання важливості родинного виховання, родинного благополуччя, тому що саме в родині в дитини формуються ідеали майбутнього життя, які залежать від батьків та інших рідних.

Дитина з самого дитинства поглинає цінності родинного виховання, те середовище, в якому вона росте, та передає їх на свою власну родину, в майбутньому, і на суспільство в цілому.

Отже, найцінніше, що може дати родина – любов батьків, родинне благополуччя, які передаються тільки через родину.

Так, важливим питанням, на думку В. Сухомлинського, є становлення та розвиток сім'ї як суспільного інституту. Сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій як у фокусі, відображається все життя нашої країни [43].

Відстоював сімейні цінності і видатний мислитель і педагог ХІХ століття К. Ушинський, який відзначав важливість доброзичливих взаємин між батьками й дітьми, дружби, любові, взаємної поваги між ними. Також учений вказував на те, що батьки мають бути взірцем для своїх дітей, адже саме вони закладають перші паростки їхніх майбутніх успіхів і невдач [45].

Взаємоповагу у сім'ї, пошану та любов до батьків, материнську любов, відданість дітям, самопожертву, увагу до старших вважав моральними домінантами для української родини Т. Шевченко.

Цінність жінки-матері, відповідального батьківства звеличують у своїх творах О. Кобилянська («Земля», «Меланхолійний вальс», «Людина», «Царівна»), Л. Українка («Лісова пісня», «Бояриня»), І. Франко («Перехресні стежки»).

Погляди українських науковців М. Боришевського, І. Підласого, на нашу думку, є спорідненими до сингулярності цінностей, визначених письменниками, поетами, філософами і просвітителами різних історичних періодів розвитку України, існують стандартами виховних методів українського суспільства, що визначає такі цінності, як любов, доброту, здоров'я, справедливість, пізнання, родину.

У працях О. Вишневського, І. Підласого цінності сімейного життя, як складові духовно-моральних цінностей, розглядаються як такі, що становлять основу внутрішнього світу особистості та дають їй можливість існувати і діяти вільно, свідомо і цілеспрямовано.

О. Особа зауважує, що під традиційними сімейними цінностями розуміють «класичні історичні уявлення про родину, важливість оформлення шлюбу та сталості шлюбних стосунків, народження та виховання дітей у сім'ї, що передбачає обох батьків, традиційні ролі чоловіка та жінки, вірність, взаємоповагу всіх членів родини та стійкий пріоритет збереження шлюбу над розлученням» [29, 127].

Л. Повалій, розділяє таку позицію учених щодо розуміння сутності сімейних цінностей і, яка розглядає сімейні цінності як визнану в суспільстві сукупність уявлень про сім'ю, що впливає на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії; принципів взаємин між подружжям, між батьками і дітьми, які охоплюють любов, турботу, взаєморозуміння, терпіння, вірність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, щирість, довіру та ін. При цьому вчена наголошує, що названі цінності є не тільки важливими для ефективної життєдіяльності сім'ї», вони складають її підґрунтя [32].

«Як засіб єднання і передачі соціального досвіду від покоління до покоління, як систему, у якій виявляються і переплітаються результати духовної діяльності всіх членів родини», визначає сімейні цінності Л. Панкова і виділяє у ній такі цінності: «любов, діти, здоров'я, спільно проведений вільний час» [30, с.77-78].

Першорядним значенням та засобом досягнення цінностей родинного виховання є традиції, які передаються з покоління в покоління, змалку розвиваючи у дитини необхідні якості та звички. Основою родинного виховання є праця. Існує родинна традиція, за

якою кожний член сім'ї, в тому числі й дитина, обов'язково трудиться, бере на себе частину загальних турбот та обов'язків. Величезний вплив на дитину справляють домашня обстановка, побут у сім'ї, тому існують естетичні традиції, які привчають дитину любити та берегти красу, шанувати рідний дім та батьків.

Родинна обрядовість, яка виступає засобом саморегуляції людського життя. Родинні обряди охороняли цінність сім'ї, зберігали святість людських стосунків.

Родинне виховання служить для наслідування у всіх прийдешніх поколіннях. Українська родина, як виховна організація володіє великим педагогічним потенціалом, який має бути плідно використаний у сучасному вихованні. Народні традиції та обряди мають бути використані у навчанні, побудованому на етнопедагогічній основі. Новий підхід у вивченні народознавства – актуальна потреба сучасної дидактики, органічна потреба духовного відродження української нації.

Наші предки славили силу і міць, велич і красу своєї родини, оспівували її високі моральні якості в піснях, прислів'ях, приказках: «Свого роду не цурайся», «Нема краще в світі, як рідня», «Від родини йде життя людини», «Без сім'ї нема щастя на землі».

Українці розглядали сім'ю, як святиню, а виховання дітей, як святий обов'язок батьків.

Століттями склалися традиції сімейного виховання, вироблялися основні його принципи, серед яких народна педагогіка головну роль відводила трудовому вихованню, як першооснові життя суспільства. («У праці – краса людини»). У народі застерігали: неробство веде до нещастя. Потреба і вміння працювати – це те найкраще і найцінніше, що можуть залишити батьки своїм дітям. Трудове виховання становить основу народної педагогіки. («Без труда нема плода»). Навіть народження дитини народною свідомістю сприймалося як прихід на світ нового трудівника чи трудівниці. Тому найперші магічні дії, коли дитина побачила світ, були спрямовані на те, щоб прищепити їй працелюбність. Зав'язуючи пуповину хлопцеві,

баба-повитуха бажала, щоб той «книжку читав і дрова рубав», а дівчинці – «аби хліб жала, на сорочку пряла».

Узагальнюючи, можна констатувати, що українці за довгі віки сформували такі родинні цінності, якими, поза всяким сумнівом, можна пишатися: подружня вірність; піклування про дітей та батьків; пошана до предків; взаємна любові повага між батьками; злагода та довір'я між членами родини; відповідальність кожного за інших членів сім'ї; здоровий спосіб життя; дотримання прадавніх народних звичаїв, збереження традицій; гостинність; багатодітність тощо [2].

Тому у своєму розумінні сутності цінностей родинного виховання ми поділяємо точку зору Н. Зелевської, яка до таких цінностей відносить: сім'ю, побудовану на демократичних засадах; любов; свободу дитини і недоторканність її особистості; дисципліну; нормальні гігієнічні умови життя; позитивний приклад батьків; гарну загальноосвітню і педагогічну підготовку батьків; єдність, свідомість і систематичність їхнього виховного впливу; спільну працю; спільне дозвілля; природу; гру; традиції; усну народну творчість; мистецтво; національну культуру [13].

Цінність родинного виховання посідає важливу роль у процесі розвитку дитини.

Дослідження вчених (А. Русецької, Є. Узденової та ін.) засвідчують, що вагомим є також підходи до класифікації і змістового наповнення категорії сімейних, родинних цінностей, які, на відміну від вищенаведених класифікацій, вже виокремлюють сімейні цінності в окрему самостійну групу. Так, Є. Узденова пропонує таку їх класифікацію: сімейні функції як цінність (репродуктивна, соціальна, екзистенційна), батьківство, діти, спорідненість, сімейні взаємини, почуття любові і взаємна повага в сім'ї, виховання дитини, фізіологічна потреба, матеріальний добробут, моральна культура міжстатевих відносин, загальнолюдські норми моралі, традиційна етнічна культура, духовна культура [36].

Відтак, родинне виховання є найвищою організаційною, суспільною, моральною і духовною цінністю для всіх людей. Разом з тим кожен етап соціально-економічного, суспільного, політичного,

морального і духовного розвитку сім'ї безпосередньо впливає на формування життєвих цінностей дитини.

Родинне благополуччя – найвища цінність на Землі, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на розвиток особистості дитини [9]. Розглянемо їх.

1. Наявність усіх форм життя діяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї. У результаті сім'я формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства чи окремих його соціальних верств. Таким чином, на думку А. Карлсона, сім'я – це суспільство в мініатюрі, з якого вибудовується соціальна взаємодія загалом.

2. Включеність дитини в сім'ю з дня народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи. Фактично сім'я є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління генетичний код, певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї.

3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричиняються до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім – людей поза сім'єю.

4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких не усвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне відображення. При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою і оточенням [6].

На всіх етапах розвитку дитини в сім'ї на батьків чинять постійний вплив різні фактори соціального середовища. Але приклад батьків є тим першим найбільшим досвідом, який засвоюють діти протягом свого життя. Це – спілкування специфічне, неповторне, бо

воно ґрунтується на почуттях взаємної любові, прихильності батьків і дітей. Основу такого спілкування завжди складають гуманістичні цінності [9]. Виховання гуманістичних цінностей дошкільників, має такі змістові напрями:

- по-перше, цілісне формування особистості неможливе без усвідомлення дошкільником понять і відомостей про гуманістичні цінності, ідей національного виховання у вихованні гуманної людини;
- по-друге, формування ставлення до людини як до найвищої цінності, виховання особистості в дусі доброзичливості, гуманності, щирості, чуйності, небайдужості, готовності прийти на допомогу;
- по-третє, це має бути практика, коли молодші школярі втілюють гуманістичні ідеї у процесі свого життя і діяльності

Сучасні діти завантажені максимально. Батьки роблять все, щоб виховати всебічно розвинену особистість. Прагнучи дати дитині найкраще виховання й освіту, не можна забувати про цінності родинного виховання. Саме правильні родинні цінності є запорукою розвитку дитини, яка успішно реалізує себе, виросте гідним членом суспільства, буде жити в злагоді з собою та оточенням, знайде застосування своїм умінням, а значить, і своє місце в житті.

Усвідомлення цінностей у дитини приходить у дошкільному віці через беззастережну батьківську любов, повне прийняття й увагу. Способами вираження такої любові є зорові й тактильні контакти, мовні й мімічні сигнали. Звісно, найчастіше обіймаючи свою дитину, розмовляючи з нею, беручи на руки, садячи на коліна, посміхаючись їй, і є справжніми родинними цінностями виховання. Без сформованого почуття прихильності до батьків немає подальшого розвитку дитини.

Таким чином, родина закладає фундамент розвитку дитини, який визначається особливою міццю, бо будується на ґрунті цінностей родинного виховання. Виростаючи в атмосфері родинного благополуччя: добра, моральних чеснот, дитина формується як гармонійно розвинена особистість. У контексті сказаного, наголосимо, що родинне виховання має на меті – сформувати справжню людину, наділену найкращими людськими якостями: високоморальну, здорову тілом і душею, сильну розумом. Родина та родинні цінності відіграють

основну роль у вихованні і становленні дитини. До сімейних цінностей в першу чергу відносяться любов, взаєморозуміння, підтримка та повага один до одного. Завдання батьків – створити навколо малюка атмосферу любові і тепла, закласти в основу його майбутнього життя максимум корисного, світлого і доброго.

Важлива роль у розв’язанні цього завдання належить ефективній партнерській взаємодії психолого-педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з членами родини вихованців, яка закладає фундамент розвитку особистості дитини та впливає на цінності родинного виховання.

Заклад дошкільної освіти – друга після родини інституція, яка допомагає батькам у розвитку дитини, залучає батьків і сімей до освітнього процесу закладу дошкільної освіти, утверджує позиції про те, що кожен з батьків дитини є відповідальним за її виховання, розвиток і навчання, за збереження її життя, зміцнення здоров’я, формування почуття людської гідності та усвідомленого ставлення дитини до здорового способу життя.

В. Сухомлинський у праці «Серце віддаю дітям» зазначає, що батьки, педагог і дитина мають виховуватися одночасно. Це переконання має стати ключовим в діяльності закладу дошкільної освіти і у свідомості психолого-педагогічного колективу.

Нормативно-правові освітні документи акцентують увагу на тому, що ефективна партнерська взаємодія родини та закладу дошкільної освіти у розвитку дитини забезпечується єдністю виховних впливів, взаємним збагаченням суспільного і родинного виховання.

Зауважимо, що в програмі «Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 р.» проблемі взаємодії ЗДО з батьками вихованців присвячено розділ «Сім’я і дитячий садок» та розглянуто методологічний інструментарій для організації та здійснення партнерської взаємодії між родинами вихованців та закладу дошкільної освіти [1]. Теоретико-методологічні аспекти стисло представлено в таблиці 2.

Потребу у взаємодії щодо виховання дітей відчувають сьогодні й педагоги, і батьки. Однак на практиці переважають рестриктивна

(обмежена), рідше деструктивна (та, яка не підтримує) і розвивальна взаємодія між батьками і педагогами.

Таблиця 2

Теоретико-методологічні аспекти взаємодії ЗДО з батьками

Теоретико-методологічні аспекти	Взаємодія ЗДО з батьками вихованців
1. Функції взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> – інформаційна; – входження сім'ї в освітній простір; – активна педагогічна позиція сім'ї
2. Завдання взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> – формування у батьків уявлень про необхідність взаємодії з педагогічним колективом; – моделювання взаємодії педагогів і батьків на засадах індивідуального підходу до кожної сім'ї; – розширення уявлень батьків про власну дитину, її потенційні можливості й перспективи; – популяризація ефективних педагогічних концепцій сімейного виховання дітей дошкільного віку; – об'єднання батьків за інтересами, створення сімейних клубів
3. Принципи взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> – індивідуальний підхід до кожної сім'ї; – поєднання педагогічної просвіти батьків і педагогічної самоосвіти вихователів; – використання традиційних і нових форм взаємодії; – врахування позитивного досвіду сімейного виховання

У методичних рекомендаціях щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців зазначено, що співпраця

педагогічного колективу з батьками покликана «створити сприятливі умови для виховання здорової, соціально адаптованої, всебічно розвиненої дитини» і здійснюється за напрямками:

- створення інформаційно-просвітницького простору для батьків та інших членів родини, що займаються вихованням;
- підвищення фахової майстерності педагогів через ознайомлення з родинним досвідом виховання;
- сприяння інтеграції родинного виховання в суспільне;
- заохочення батьків брати активну участь в освітньому процесі;
- узгодження понять, цінностей педагогічної позиції, досягнення єдності педагогічних впливів на дитину в родині та закладі дошкільної освіти;
- формування у педагогічних працівників та батьків позитивного ставлення до взаємодії, спонукання їх до дій і моделей поведінки, орієнтованих на взаєморозуміння та взаємоповагу».

Зокрема, запропоновано орієнтовний перелік індивідуальних та групових форм і методів роботи педагогічного колективу з батьками та родинами вихованців. Наголошено на «раціональному поєднанні різних форм роботи, розробленні власних або використанні перевірених на практиці технологій», необхідності надання педагогічної допомоги батькам у подоланні проблем виховання й навчання дітей.

Закцентовано на широкому використанні інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з батьками, сайту закладу, електронного листування, онлайн-спілкування у закритих групах у соціальних мережах. Вміщено рекомендації щодо залучення представників батьківських комітетів, груп батьківської ініціативи, творчих груп педагогів і батьків до планування роботи ЗДО. Звернуто увагу на важливість співпраці з батьками майбутніх вихованців.

Метою такої діяльності є ознайомлення батьків з принципами та організацією роботи ЗДО, його освітніми завданнями, традиціями, досвідом. Важливим є уточнення відомостей про психологічні та фізичні особливості вихованців, їхні інтереси, особистісні якості у доборі «змісту, методів і способів навчально-виховних дій із дітьми»,

створення оптимальних умов перебування дитини в ЗДО. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців [22].

Щоб нормалізувати партнерські стосунки щодо родинних цінностей та впливу їх на розвиток дитини, важливо насамперед зацікавити, мотивувати їх, показати результативність і доцільність діяльності закладу дошкільної освіти через посилення необхідності педагогічного просвітництва та соціально-психологічного супроводу сімей, які опинились перед численними політичними, соціальними, екологічними, духовними викликами сьогодення.

Педагогам важливо перетворити об'єкт - суб'єктні відносини, тобто усвідомити і переконати членів родини, що вони є суб'єктами освітнього процесу. Це визначає, що батьки та інші члени родини не повинні бути пасивними об'єктами впливу педагогів, а мають розпочати ефективну взаємодію з педагогами та дітьми на засадах партнерства з правом починання, активної дії, самодисципліни.

Проблематика ефективності взаємодії закладу дошкільної освіти і родини знаходиться в полі зору сучасних дослідників: як теоретиків, так і практиків. Результативність цієї роботи забезпечується налагодженням партнерства соціальних інститутів з родиною. Особливості взаємодії з батьками висвітлено в працях І. Гребеннікової, Т. Касимової, Т. Кирієнко, С. Ладивір, Л. Міронової, Л. Островської, Т. Піроженко, Л. Соловйової, Л. Тищук, О. Хартман та ін.

Взаємодія є взаємною підтримкою, узгодженням дій при виконанні спільної задачі. Взаємодія батьків і педагогів у освітньому процесі дозволяє виявляти, усвідомлювати і вирішувати проблеми цінностей родинного виховання, а також забезпечує необхідні глибинні зв'язки між дорослими – агентами родинного благополуччя в контексті розвитку дитини.

Подолання проблеми можливе за умови партнерської взаємодії його учасників (включаючи найближчий соціум). Відносини, взаємодію з батьками необхідно будувати, враховуючи конкретні обставини й умови родинного виховання. З одного боку, необхідно

враховувати цінності, орієнтири і виховні стратегії батьків, їх ставлення до дошкільного закладу (мотивація вибору дошкільного закладу, задоволення батьків розвитком і вихованням дитини у закладі, ставлення вихователів до дитини, ступінь готовності батьків до підтримки і надання допомоги педагогам); з іншого – ставлення педагогів до членів сім'ї (зміст, інтенсивність спілкування, психологічна готовність до взаємин з батьками вихованців).

Здійснений науковий пошук показав, що взаємодія з родиною вихованців у контексті дослідження охоплює всі рівні в закладі дошкільної освіти, до яких зараховують: директор, вихователь-методист, практичний психолог, соціальний педагог, вихователь. Розкриємо функції кожного з цих фахівців закладу дошкільної освіти щодо їхньої ролі в організації взаємодії.

Заклад дошкільної освіти очолює директор – фахівець, який представляє заклад, несе юридично-правову, моральну і професійну відповідальність за забезпечення ефективної взаємодії і співпраці з органами місцевого самоврядування, організаціями, громадою і батьками.

Вихователь-методист мобілізує педагогів на вирішення завдань взаємодії з сім'ями вихованців, залучає до вирішення різних питань, ініціює та поширює різні форми просвітницької роботи для родин здобувачів, взаємодії з ними.

Практичний психолог створює психологічно безпечні умови для суб'єктів освітнього процесу: дітей та їхніх батьків, а також педагогів. Він допомагає вихователям, батькам, педагогічному колективу вирішувати конкретні проблеми родинного виховання; складає психолого-педагогічні висновки за матеріалами діагностики з метою орієнтації педагогічного колективу, а також батьків у проблемах розвитку дітей, впливу родинних цінностей; формує психологічну культуру вихованців, педагогів, батьків, у тому числі цінностей родинного виховання, консулює працівників закладу з питань розвитку дитини, практичного застосування психології, орієнтованої на підвищення рівня цінностей дошкільного та родинного виховання.

Соціальний педагог, який допомагає теж у вирішенні проблем взаємодії та покликаний вирішувати соціальні проблеми виховання. Основними напрямками соціально-педагогічної роботи такого фахівця є: налагодження і підтримка партнерських стосунків з батьками з метою спільного вирішення проблем виховання і розвитку особистості дитини; взаємодія з вихователями, батьками, спеціалістами соціальних служб та інших громадських об'єднаннях у наданні допомоги дітям, які опинилися в складній ситуації, які потребують соціальної підтримки та допомоги. Соціальний педагог вивчає особливості особистості дитини та її родинного середовища, а також умови життєдіяльності; виявляє інтереси і потреби, труднощі і проблеми, конфліктні ситуації, відхилення у поведінці дітей у родинному вихованні та своєчасно надає їм допомогу і підтримку; виступає посередником між здобувачами і закладом, сім'єю і середовищем, спеціалістами різних громадських об'єднань, відомств і адміністративних органів; взаємодіє з педагогами, батьками, спеціалістами різних соціальних служб, з метою надання допомоги батькам у розвитку та вихованні дітей. Слід звернути увагу на важливість педагога, вихователя та потребу їх в сучасній дошкільній освіті.

Так, сучасна дошкільна освіта потребує педагога, орієнтованого на гуманістичне спілкування, діалог та імпровізацію. Мова йде про потребу сьогодення у педагогові - фасилітаторові, який на відміну від консервативного педагога, відрізняється відкритістю у спілкуванні, прийняттям себе та інших, емпатійним розумінням, здатністю до саморозкриття, професійною розкутістю [15, с.69].

Педагог нової генерації має також вміти трансформувати негативні проблеми, настрої, прагнення дітей у позитивний рух. Це педагог, який багато чого вміє, по суті, це практичний психолог [31, с.11]. На думку О. Кононко, сучасний вихователь – це педагог - новатор, який відчуває нові життєві тенденції, тримає руку на пульсі часу, добре орієнтується у пріоритетах сучасності, спрямований на майбутнє, творчо ставиться до своєї професійної діяльності. Саме такий вихователь «...дивиться на освіту як на процес розширення

можливостей компетентного вибору дитиною змісту, місця, тривалості, партнерів, матеріалів для своїх занять; створення умов для її саморозвитку, прояву сутнісних сил; пошук педагогічних технологій побудови розвивального способу життя дошкільника; формування в нього основ особистісної культури; створення виховного середовища» [24, с.11].

Вихователь закладу дошкільної освіти, як нова генерація дошкільної освіти, готова до побудови освітнього простору в закладі дошкільної освіти більше, ніж інші фахівці, контактує з родиною, організовує процес впливу цінностей родинного виховання на розвиток дитини. Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і вихователів – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, можливості порозуміння щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій до запланованого кінцевого результату.

Зміни, що відбуваються сьогодні у сфері дошкільної освіти, спрямовані насамперед на поліпшення її якості. Вона, в свою чергу, багато в чому залежить від узгодженості дій сім'ї і закладів дошкільної освіти. Існуючий в роботі дошкільних закладів підхід до взаємодії з сім'ями вихованців, який виражається в дистанціюванні батьків від дошкільного закладу та прийнятті педагогами на себе проблем освіти дітей, не може забезпечити підвищення ефективності процесу виховання. Відмова від використання у педагогічному процесі закладу унікального досвіду сімейного виховання, відторгнення сім'ї і, як наслідок, пасивність батьків призводить до збіднення змісту освіти.

На наш погляд, розвивальна продуктивна взаємодія з вихователями та інших фахівців закладу покликана попереджувати виникнення проблем виховання «батьків і дітей», допомагати батькам реалізовувати цінності родинного виховання.

Сьогодні мета партнерської взаємодії закладу і батьків полягає у розвитку дитини, необхідності узгодити позиції педагогів і батьків, гуманізувати взаємодію, налаштуватися на потребу професійного та особистісного самовдосконалення. Для цього потрібно ознайомити членів родини з ефективними методами і прийомами формування у

дітей різних форм активності; розкрити важливість цінності ролі родини у вихованні дітей; формувати готовність розмовляти з дитиною на теми, які її цікавлять: про народження, сенс людського життя, любов, довіру, правду тощо; надати родинам допомогу у вихованні почуття впевненості у собі; переорієнтувати батьків із дорослої на дитячу модель буття дитини в сім'ї, пропагувати родинні та соціальні цінності, родинне благополуччя.

Отже, одним із завдань педагогічних працівників закладів дошкільної освіти є – не перетворити батьків на вчителів, які мають вдома продовжувати освітній процес, а зробити домівку місцем затишку, радості, відчуття комфорту і захищеності. Важливо показати дорослим членам родини, як у домашніх умовах цікаво організувати художньо-творчу, продуктивну діяльність, забезпечити оптимальний руховий режим та створити розвивальне середовище в дитячій кімнаті [35, с.13].

Так з точки зору оновленого документа Державного стандарту з'явився розділ щодо ролі батьків та родини у вихованні та підготовці дитини до школи. Сюди закладені партнерство вихователя й батьків, спільне створення умов для розвитку дитини. У документі прописані рекомендації та план роботи, які мають здійснювати батьки у вихованні своєї дитини, які компетентності вони мають допомогти їй опанувати. Більш чітко прописана роль батьків в отриманні кінцевого результату.

Наприклад, для розвитку предметно-практичної компетентності дитини батьки можуть:

- організувати вдома відповідний простір.
- наповнити його відповідними матеріалами (на власний розсуд чи за рекомендацією педагогів). Це можуть бути настільні ігри, конструктори, матеріали для малювання, клеєння тощо.
- пропонувати дитині допомагати з хатніми справами.
- спілкуватись про призначення та застосування різних предметів, безпеку під час користування ними тощо.

Робота із сім'єю передбачає врахування сучасних тенденцій розвитку стосунків між батьками і дітьми, їхніх технологій, ціннісних

орієнтирів, особистісних якостей батьків і дітей, особливостей впливу сім'ї на становлення особистості дитини. Зміст цієї роботи забезпечується: вивченням родинних традицій; спрямованістю на індивідуальні та міжособистісні зміни; вдосконаленням виховної функції сім'ї та функції первинної соціалізації дитини; залученням родини до активного соціального життя [35, с.14]. Батьки й педагоги мають об'єднатися у виборі й дотриманні цінностей, цінностей родинного виховання: у розумній любові до дитини, бажання розуміти її, разом осягати майстерність родинного виховання любов'ю, а не жорсткою дисципліною та авторитаризмом; засвоєння авторитету в житті дитини. І як результат – виховання та використання цінностей родини.

Створення системного підходу до технології впливу партнерства робить співробітництво з батьками захоплюючим, творчим процесом, що передбачає спільну участь у формуванні особистості дошкільника й взаємно збагачує педагогів і батьків. Різноманітні сучасні форми роботи з родинами з урахуванням їх особливостей надають педагогічному процесу оновленого світського спрямування, де батьків поважають, враховують їхню думку; дитину люблять і підтримують за будь-яких обставин, дбайливо і з розумінням ставляться до її інтересів; а вихователь почувається комфортно на робочому місці, відчуває свою значимість і прагне професійного вдосконалення, відкритий для сучасних технологій у роботі з дітьми та батьками [23, с.254].

Цінність родинного виховання та його вплив на розвиток дітей на засадах організації взаємодії двох соціальних інституцій має забезпечити емоційно позитивний, партнерський взаємозв'язок батьків закладом дошкільної освіти та їхню ефективну співпрацю. Міцність такої взаємодії є гарантом створення сприятливих умов для родинного виховання дітей на етапі дошкільного дитинства, розвитку їхнього потенціалу та адаптації до життя в сучасному соціумі.

Аналіз результативності використання традиційних форм взаємодії з батьками вихованців засвідчив необхідність застосування нового формату, нових підходів. Серед яких ми обираємо, зокрема, такі:

– організація інтерактивного стенду “Дайджест новин” (батьки обмінюються цікавою інформацією та досвідом виховання й розвитку дітей, готуючи матеріали та розміщуючи їх на стенді у батьківському куточку);

– створення сторінки відкритого форуму для батьків на сайті закладу дошкільної освіти «Запрошуємо до дискусії», «Родинні наради», «Вечірній обмін думками щодо минулого дня» – специфічні катедри для обміну думками щодо родинного виховання та розвитку дітей;

– урізноманітнення й наповнення новим змістом родинних традицій: спільне проведення родинних свят, тематичні вечери по вихідних, поїздки на відпочинок всією сім’єю, читання казок дітям перед сном або спів колискових;

– організація заходів партнерського спілкування за участю батьків та педагогів;

– здійснення опосередкованого впливу на батьків за допомогою завдань родинної тематики, що передбачають партнерську взаємодію дітей і дорослих;

– впровадження спільної проектної діяльності дітей, батьків і педагогів для розв’язання актуальних завдань, зміцнення дружніх і родинних стосунків.

– удосконалення індивідуальної роботи із сім’ями;

– максимальне використання ранкових і вечірніх годин зустрічі з батьками дошкільнят для плідного спілкування.

Для ефективності партнерської взаємодії родини та закладу з виховання та розвитку дитини основа буде побудовано на наступних принципах, що визначають її зміст та організацію:

1. Систематичності та послідовності. Ефективність родинного виховання залежить від послідовності та безперервності педагогічної роботи з дітьми із формування цінностей родинного виховання впродовж усього періоду перебування дитини закладі.

2. Індивідуального підходу до кожної дитини, а відповідно і до кожної родини, що спрямує на створення у кожної дитини та її сім’ї інтересу до аспектів родинного виховання з урахуванням цінностей.

3. Взаємодовіри і взаємодопомоги партнерської взаємодії психолого-педагогічних працівників закладів освіти з членами родини вихованців на основі доброзичливої співпраці.

Приведемо приклад роботи педагогічного просвітництва по залученню батьків до виховання та розвитку дітей задля формування їхнього первинного родинного досвіду, яку можна провести в двох напрямках: наочно-інформаційному та практичному.

Так, на першому – *наочно-інформаційному* – напрямку партнерської роботи родини та закладу дошкільної освіти можна використати такі форми роботи: «дайджест новини»; педагогічні читання; колекція цифрових ресурсів; форум на сайті дошкільного навчального закладу; фото-презентації. Така робота з батьками дасть можливість зробити процес пізнання цінностей родинного виховання дітей дошкільного віку цікавим та доступним, що забезпечить вільний доступ усіх батьків до інформації щодо актуальності, значення, особливості та супроводу родин дітей на етапі дошкільного дитинства, специфіки та форм роботи із ними.

Цікавою та доступною формою роботи з батьками є створення на офіційному сайті закладу форуму для батьків, на яких будуть підніматися питання актуальності родинного виховання дітей та пропонувалися різноманітні форми роботи. Зокрема, читання казок дітям перед сном або спів колискових, таких як «Казка про двох цапків», «Івасик та Тарасик», «Різдвяна казка», «Зайчикова хатка», «Півник і двоє мишенят», «Телесик», «Калиточка» тощо, задля закріплення цінностей родинного виховання, сенсу родинного благополуччя. Також батькам запропонувати ігри на тематику виховання в родині, які сприяють розвитку родинного потенціалу кожної дитини та можливість адаптувати її до цінностей родинного життя в сучасному просторі.

Метою створення відкритої сторінки – форуму для батьків «Запрошуємо до дискусії», «Родинні наради», «Вечірній обмін думками щодо минулого дня» дасть можливість обмінюватися думками з питань родинного виховання дітей дошкільного віку та дасть можливість розвивати особистість дитини як суб'єкта родинної

соціалізації, цінностей родинного виховання. На форумі має висвітлюватися інформація щодо родинного виховання дітей дошкільного віку, батькам потрібно пропонувати ознайомитися із здобутками їхніх дітей, зокрема була розміщена інформація про те, що вивчали та що будуть вивчати діти, а відтак батьки мали змогу отримувати інформацію якими уявленнями та завданнями мають володіти їхні діти та які форми і методи можна використовувати зі своїми дітьми в умовах родинного виховання.

Окрім того, в інформаційних куточках закладу були створені «Дайджест новини», в яких батькам будуть представлені матеріали засідань педагогічної ради, як опорного закладу по вивченню та впровадженню сучасних підходів до роботи з сім'ями з родинного виховання дошкільників. Також для проведення організації заходів партнерського спілкування за участю батьків та педагогів (засідань за круглим столом, дебатів, дискусій тощо) на тематику «Співпраця з батьками – запорука успіху вихованості дошкільників», на яких батькам презентують рекомендації щодо родинного виховання дітей. Так, батькам було запропоновані наступні методичні рекомендації:

1. Особливості сімейного виховання дітей на сучасних українських традиціях.

2. Родинне виховання є запорукою формування основ ставлення до родини.

3. Спілкуйтеся з дитиною в проекції родинного виховання, а також використовуйте художні твори виховного родинного змісту.

4. Пояснюйте дитині важливість родинного виховання та визначення життєвих пріоритетів та орієнтирів.

5. Включайте дитину в спільну хатню діяльність, що сформує подальші якості об'єднання родини – взаємодопомоги, завжди бути поруч з родиною.

6. Подорожуйте всією родиною та організуйте спільні поїздки на відпочинок. Вони сприяють розвитку фізичних здібностей дитини та батьків. Під час такої прогулянки необхідно спілкуватися, можна розглядати визначні місця, насолоджуватися красивими краєвидами.

Головне, відвідувати нові місця і країни всім разом, щоб відволіктися від рутини і побуту, розширити свої горизонти.

7. Відвідайте кіно, театри, музеї, виставки, бажано всією сім'єю, з метою прищеплення духовних родинних цінностей. Такі походи здатні розширити кругозір і підвищити культурний рівень сім'ї в цілому.

8. Здійснюйте з дитиною спільні покупки, пояснюйте їх потребу та значимість.

9. Сімейні наради та вечірнє обговорення минулого дня. Варто звернути увагу на ці важливі моменти, адже під час обговорень кожен має можливість поділитися з рідними своїми успіхами, невдачами, отримати корисну пораду або напутнє слово.

10. Проводьте родинні свята разом, що дасть можливість поділитися щастям і радістю зі своїми близькими, стимулювати до нових успіхів.

По завершенню заходів партнерського спілкування працівники закладу можуть провести з батьками вправу «Плюс», Мінус», «Цікаво». Мета вправи – підвищити рівень освіти батьків щодо родинного виховання дітей дошкільного віку; сприяти розвитку інтересу батьків до навчання дошкільників. Батьки висловлюють свою думку і розміщують фішки у відповідних колонках.

– «Плюс» – сказати, що вони взяли для себе щодо розвитку дітей в умовах родинного виховання дітей;

– «Мінус» – що не сподобалося, що залишилося не зрозумілим;

– «Цікаво» – назвати цікаві для себе факти щодо розвитку дітей ціннісним поняттям родини. Наприкінці вправи ведучий підводить підсумки та підраховує кількість плюсів, мінусів.

У куточках для батьків, на інформаційних стендах можна розмістити сторінку, де постійно оновлюється рубрика для батьків «Цікавинки для родини» та створити електронну сторінку «Колекція цифрових ресурсів», завданням яких було формування родинних цінностей батьків. Електронна «Колекція цифрових ресурсів» складається із дидактичних матеріалів з родинного виховання, які використовують в роботі з дітьми у закладі, ознайомившись із якими,

батьки мали змогу закріплювати знання і навички дітей щодо ціннісних понять та формувати навички доцільної родинної поведінки і, як наслідок, формувати первинний родинний досвід цінностей та вплив їх на розвиток дитини.

Окрім того, представляти фото-презентації робіт дітей в закладі в процесі ознайомлення та вивчення родинних цінностей, що стимулює до тісної партнерської взаємодії із працівниками дошкільного закладу. Такі форми роботи з батьками сприяють створенню збагаченого розвивального середовища з виховання в умовах родини. Таким чином, перший напрям партнерської взаємодії родин та закладу дошкільної освіти сприяв налагодженню ефективної взаємодії «педагогів-дітей-батьків» із питання цінностей родинного виховання та його впливу на розвиток дитини, адже батьків не лише інформували про завдання та зміст родинного виховання дітей у закладі та в сім'ї, а й активно залучали до партнерської діяльності.

Другий напрямок спільної роботи батьків та дошкільного закладу – *практичний* – спрямований на оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями і навичками, опанування різноманітними формами і методами організації та здійснення процесу виховання у сім'ї. Практичний напрямок може реалізовуватися протягом «Тижня родини».

Завданнями даного тематичного тижня стали:

- розширення родинного світогляду дітей дошкільного віку;
- активізація батьків до співпраці з питань цінностей родинного виховання та його впливу на розвиток дитини;
- підвищення знань батьків щодо родинного виховання дітей;
- створення атмосфери творчого пошуку в підборі найбільш ефективних форм і методів роботи з дітьми. Організацією та проведенням «Тижня родини» займається творча група вихователів закладу дошкільної освіти. Членами творчої групи складається план проведення Тижня, розроблені методичні рекомендації для педагогів щодо його проведення, підібрані розробки заходів з сім'єю щодо родинного виховання та розвитку дітей. Під час «Тижня родини» усі заплановані заходи здійснюються у трьох напрямках:

- робота з дітьми;
- робота з педагогами;
- співпраця з родинami вихованців.

Із метою підвищення педагогічної майстерності вихователів протягом «Тижня родини» проводять відкриті перегляди занять з елементами цінностей родинного виховання з дітьми, консультації для вихователів. У рамках «Тижня родини» велика увага приділялася роботі з родинami вихованців, а саме:

1. Понеділок: проведення батьківських зборів «Виховання дитини в сім'ї», де підкреслюється роль батьків щодо цінностей родинного виховання та впливу його на розвиток дитини.

2. Вівторок: спільний з вихователями та батьками «Родинний марафон», в ході якого педагоги та батьки займалися пошуком найбільш ефективних шляхів вирішення деяких проблем родинного виховання, виконували різні завдання на тематику виховання дітей в родині.

3. Середа: проведення майстер-класу «Родина для дитини», в ході якого були представлені ігри, інтерактивні завдання, що допомогли розширити уявлення батьків про методи та прийоми родинного виховання у домашніх умовах.

4. Четвер: розвага для дітей з участю сімей «Мій дідусь самий кращий». Дідусі та діти діляться власним досвідом з даного питання, саме дідусі мають допомогти дітям проявити знання та знайти правильні рішення у різних родинних ситуаціях.

5. П'ятниця: організована родинна акція «Друге життя старим речам»: батьки разом з дітьми творчо підійшли до виготовлення різних виробів, продемонстрували цінності родинного виховання.

Протягом тижня у батьківських куточках розміщується інформація з даної теми, де висвітлені різні аспекти цінностей. Слід зазначити, що протягом тижня складають поради щодо родинного виховання дітей на сайті закладу, слід провести онлайн-консультацію «Розвиток дітей дошкільного віку та вплив цінностей родинного виховання». Під час «Тижня родини» вихователі можуть провести анкетування «Розвиток дошкільника в умовах родини» та отримати

результати про зацікавленість батьків проблемою розвитку дітей і чи вважають вони дошкільний вік сприятливим для виховання цінностей. Слід відмітити те, що батьки з великим інтересом відвідують протягом тижня відкриті заняття, які проводять вихователі з дітьми. Це дасть змогу батькам оцінити своїх дітей. Підсумками проведення «Тижня родини» є: розширення знань дітей; активна участь батьків у тематичному тижні, залучення їх уваги до проблем впливу цінностей родинного виховання на розвиток дітей.

По закінченню батькам слід презентувати буклети, розроблені працівниками закладу та присвячені питанню родинного виховання дітей дошкільного віку, зокрема поради та завдання щодо розвитку дитини, які можуть виконувати батьки вдома з дітьми.

Отже, розвиток особистості дитини в сучасному суспільстві ставить нові вимоги до системи виховання й освіти підростаючої особистості, а також врахування особливостей функціонування й розвитку сучасної сім'ї як мікро групи суспільства, її формуючо-виховної спроможності на рівні теоретичного й практичного забезпечення вирішення актуальних проблем у даній галузі.

Запровадження нового Базового компоненту дошкільної освіти (БКДО – 2021, прописані рекомендації, план роботи, яку мають здійснювати батьки у вихованні своєї дитини. Вплив цінностей родинного виховання на особистісний розвиток дитини є незаперечним. Сьогодні ми чітко усвідомлюємо, що залучення батьків та родини, як найважливішої виховної інституції, від якої залежить виховання та підготовка дитини до школи, закладені основи партнерства вихователя й батьків, спільне створення умов для розвитку дитини. Саме батьки мають розуміти як здійснювати виховання своєї дитини, які компетентності вони мають допомогти їй опанувати, яка провідна роль батьків у отриманні кінцевого результату. Водночас, підвищення культури відповідального батьківства та особливе значення психолого-педагогічного просвітництва батьків, із чітко визначеними видами активності, якими діти можуть займатися вдома, – дозволяє ефективно допомогати батькам і вихователям. Проте варто наголосити, що окреслені нові

формати спільної роботи є результатом щодо реалізації розвитку дитини.

Список використаних джерел:

1. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька [та ін.] ; наук. ред. Г. В. Беленька, М.А. Машовець ; Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
2. Алексеєнко Т. Ф. Умови сучасного сімейного виховання: наук.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 223 с.
3. Андрусенко В. До проблеми викладання літератури в сучасній школі. *Дивослово*. 1999. №12. С. 24–28.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 341с.
5. Вишневецький О. Система цінностей і стратегія виховання: [тезовий виклад]. *Рідна школа*. 2004. №7–8. С. 15–18.
6. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1994). Київ: Райдуга, 61с.
7. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07. 2001р. К.: Ред. журналу «Дошкільне виховання», 2001. 56 с.
8. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. Москва.литиздат, 1986. 223с.
9. Зелевская Н. А. Ценностный подход к проблеме семейного воспитания. *Образование*. 2004. № 6. С. 16–25.
10. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
11. Керівник, майстер, творець: складові професійного успіху: навч. – метод. посіб. для керівників дошкільних навчальних закладів / упоряд.: Ю.С. Манилюк, Л. І. Тищук. Житомир: ПП «Рута», 2013. 156 с.
12. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

13. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012-2021 р.р. (2012). Київ, 11 с.
14. Кравець В. П. Психологія сімейного життя. Тернопіль: СВС, 1995. 105 с.
15. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.
16. Кулагина И. Ю. Возрастная психология (развитие ребенка от рождения до 17 лет). Москва: УРАО, 1997. 176 с .
17. Купина Н.М. Погляд на сучасну сім'ю. *Освітнянин*, 2002. № 1. С. 20-22.
18. Лист Міністерства освіти і науки України від 11 жовтня 2017р. №1/9-546 – Електронний ресурс Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0Bxpu4GDxDpc7YWVvcWUtVWJpdEk/view>
19. Майстер – класи для вихователів ДНЗ / упоряд. В.М. Кравцова. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 284 с.
20. Медкова Д. В. Семейные ценности как объект социологического анализа // Ломоносовские чтения. Москва: МГУ, 2003. С. 55–67.
21. Метлик И. В. Ценностное ядро гражданского воспитания школьников. *Воспитание школьников*. 1999. № 8. С. 3–10.
22. «Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців»: Додаток до листа МОН України від 11.10.2017 № 1/9-546.
23. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html> .
24. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів: методичні рекомендації до впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2012. 128 с.
25. Особа О. Нівеляція сімейних цінностей прояв культури постмодернізму. *Молодь і ринок*. 2012. № 12. 128 с.

26. Панкова Л. М. Человек и семья: философский анализ формирования культуры брачно-семейных отношений: дис. ... д-ра пед. наук : 09.00.13. – Санкт-Петербург, 2006. –385 с.
27. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
28. Повалій Л. В. Формування у старшокласників відповідального батьківства як сімейної цінності. *Молодий вчений*. 2015. Вип. 2 (6). С. 295 – 298.
29. Про охорону дитинства [Електронний ресурс]: Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. (із змінами). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
30. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19>.
31. Родинне виховання: сучасні підходи / упоряд. Т. Вороніна, О. Мельник. Київ : Шк. світ, 2010. 112с .
32. Русецка А. Роль семьи в формировании жизненных целей у ребенка: материалы 5-х научно-педагогических чтений факультета социальной педагогики. Москва: Изд-во МГСУ, 2002. С. 89–92.
33. Русова С. Українська національна школа. Україна. 1991. №5. С. 44.
34. Ручка А. А. Ценносный подход в системе социологического знания. Київ: Наукова думка, С. 128–132.
35. Сергієнко А. Формування ціннісних орієнтацій особистості на уроках української мови і літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 12. С. 14.
36. Соціологія культури: навч. посіб. / О. М. Семашко та ін. Київ. : Каравела, Львів: «Новий Світ – 2000». 334с.
37. Стельмахович Г. П. Виховний потенціал української родини. *Учитель*. 1998. № 6. С. 52–55.
38. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ : Рад. школа, 1976. С.228-230.
39. Сухомлинський В. О. Мікроклімат вашого дому: Вибр. тв. в 5-ти т. Т.5. К., 1977. С. 87-88.

44. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. Київ: УДЦССМ, 86 с.

45. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки. К. : Рад. школа, 488 с.\ [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_02\(21\)/18pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_02(21)/18pdf)

46. <https://mon.gov.ua/ua/news/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-oriyentovaniy-na-zapit-ukrayinskogo-suspilstva-shodo-yakisnogo-doshkillya-sergij-shkarlet>

47. <https://uk.wikipedia.org/wiki>

48. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

Кушнір Валентина

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність звернення до наукової категорії «управлінська діяльність» обумовлена низкою причин, а саме: підвищенням місця і ролі управлінської діяльності в удосконаленні освітньої практики і досягненні сучасної якості освіти у цілому та дошкільній освіті зокрема; швидким розвитком теорії і практики управлінської діяльності в системі освіти і, відповідно, постійній зміні характеру і складу вимог, що пред'являються до рівня професійної компетентності фахівця, який здійснює управлінську діяльність; важливістю окреслення специфіки та основ управлінської діяльності у ЗДО.

Отже, аналізу сутності та наукових основ управлінської діяльності обумовлена необхідністю глибокого наукового осмислення цього феномена задля окреслення структурно-функціональних характеристик управлінської діяльності фахівця ЗДО та визначення параметрів формування управлінської компетентності у майбутнього управлінця ЗДО.

Міждисциплінарний аналіз теорії і практики управлінської діяльності, що ґрунтується на зверненні до різних галузей наукового знання, дозволяє розкрити характеристики понять управління, менеджмент, управлінська діяльність.

Через потребу виокремлення ключових параметрів визначення «управління» нами проаналізовано різні трактування і наукові інтерпретації цього поняття.

У філософському словнику поняття «управління» трактується як «функція високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), що забезпечує їхню структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети» [24].

Підходи, що склалися у рамках класичної теорії управління, пропонують різні визначення поняття «управління». Так, М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі трактують управління як «процес,.. серія безперервних взаємопов'язаних дій, .. кожна з яких сама по собі є процесом, дуже важливим для успіху організації. Їх називають управлінськими функціями. Кожна управлінська функція теж являє собою процес, тому що також складається з серії взаємопов'язаних дій. Процес управління є загальною сумою всіх функцій», а саме: «планування, організації, мотивації і контролю». Ці функції управління об'єднані «сполучними процесами комунікації і прийняття рішення» [16].

Торкаючись змісту роботи менеджера, Генрі Мінцберг надає особливого значення ролі керівника. Роль, за його визначенням, є «набором певних поведінкових правил, які відповідають конкретній установі або конкретній посаді». У своїх роботах Генрі Мінцберг виділяє 10 ролей, які, на його думку, приймають на себе керівники в різні періоди і в різній мірі. Він класифікує їх в рамках трьох великих категорій: міжособистісні ролі, інформаційні ролі і ролі по прийняттю рішень. Всі ролі взаємозалежні і взаємодіють між собою заради єдиного спільного [17].

Щоб успішно виконувати ролі, управлінці повинні мати спеціальні знання і володіти здатністю використовувати їх у повсякденній роботі з управління підприємством. Вимоги до їх професійної компетенції автор умовно розділяє на дві групи. Першу складають знання та вміння виконувати професійну роботу в управлінні. Вони включають: уміння доводити і приймати рішення у ситуаціях, для яких характерні висока динамічність і невизначеність; інформованість з питань розвитку галузі, в якій працює підприємство: стан досліджень, техніки, технології, конкуренції, динаміки попиту на продукцію; здатність управляти ресурсами, прогнозувати і планувати роботу підприємства, володіння способами підвищення ефективності управління; уміння використовувати сучасну інформаційну технологію, засоби комунікації та зв'язку.

Друга група вимог пов'язана зі здатністю управлінців працювати з людьми і управляти самими собою. Керівник повинен мати особистісні якості, які підсилюють довіру та повагу з боку інших. До цієї групи автор відносить: високе почуття обов'язку і відданість справі; чесність у стосунках із людьми і довіра до партнерів; вміння чітко висловлювати свої думки і переконувати; шанобливе ставлення до людей незалежно від їх положення в організаційній ієрархії; здатність швидко відновлювати свої фізичні і душевні сили і критично оцінювати власну діяльність [16].

П. Друкер розглядає управління як особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу». На його думку, управління як таке є стимулюючим елементом соціальних змін [3]. Вчений підкреслює, що «фундаментом сучасного суспільства, економіки та людських відносин є аж ніяк не технології. І не інформація. І не продуктивність. Фундамент сучасного суспільства, економіки та людських відносин є керована організація як суспільний інститут, метою якого є досягнення результату. А менеджмент – це спеціальний інструмент, особлива функція, специфічний апарат, який як раз і забезпечує організацію можливості досягати потрібних результатів. Таке розуміння питання вимагає абсолютно нової парадигми менеджменту»[3].

У науковій літературі про управління поряд із традиційними термінами «управління», «управлінець» широко використовуються англійські терміни, що описують управлінську діяльність, а саме: «менеджмент», «менеджер» (М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі, В. Зигерт, Л. Ланг, М. Вудкок, Д. Френсіс і ін.). Прослідковується певна ідентичність понять «управління» і «менеджмент», правомірність їх рівнозначного використання.

Аналіз наукової категорії менеджмент дозволяє констатувати наявність у його визначенні та обґрунтуванні «людського фактора». Зокрема, за визначенням М. Вудкок і Д. Френсіса, менеджмент – це одна з найскладніших галузей людської діяльності, де наявні персоніфіковані стосунки людей, об'єднаних трудовим процесом [23].

Великий німецький соціолог Макс Вебер зазначав, що після зародження та розвитку капіталізму функції управлінця змінювалися. У період первісного нагромадження успіх підприємця залежав від розмірів капіталу, який він вкладав у справу, наявності кваліфікованих кадрів і головне – сучасної техніки і технології. Вони на 80% визначали успіх бізнесу. Надалі успіх справи все сильніше залежав від уміння підприємця лавірувати на ринку, вигідно збувати продукцію, знати маркетинг, обходити конкурентів, знаходити вигідних постачальників і клієнтів. Тобто, успіх визначався умінням хитрувати, лавірувати в лабіринті невидимих факторів, що включають в себе психологію споживачів, їх установки, мотиви і переваги [8].

Отже, у процесі розвитку монополістичного капіталізму набуло значення мистецтво управління та потреба системного професійного навчання керівників.

Вважається, що менеджмент в основному є продуктом американської теорії управління та відображення основного переконання сучасного західного суспільства в тому, що засоби, необхідні для життя людини, можна контролювати за допомогою постійного управління економічними процесами. Задля цього менеджмент повинен бути націлений на продуктивне використання наявних ресурсів через високу організацію роботи людей, їх ефективну взаємодію. У цьому випадку, увага управлінців повинна

зосереджуватися не лише на створенні оптимальної архітектури організації, яка б сприяла раціональному розподілові праці, впорядковувала комунікаційні процеси, але і на формуванні належної культури людської співпраці, що вимагає врахування психології людей, суспільних взаємин тощо.

В. Зигерт, Л. Ланг, працюючи з поняттям менеджмент, включають в нього методи і тактику управління підприємством і організацією, самоврядування і саморегуляцію. В кінцевому підсумку вони приходять до висновку, що менеджмент – це «таке керівництво людьми і таке використання коштів, яке дозволяє виконувати поставлені завдання гуманним, економічним і раціональним шляхом.... Процес управління – завжди творчий процес, який потребує постійно нових ідей, готовності до досконалості» [9].

Французький адміністратор і підприємець Генрі Файоль перший класифікував вивчення менеджменту за функціональними ознаками. Він дав визначення видів діяльності або функцій керівника: планування, організація роботи, управління, координація і контроль. Файоль висунув положення про універсальність управлінських функцій, що всі перераховані їм управлінські функції властиві менеджерам, які працюють у самих різних за профілем організаціях: президент корпорації, армійський генерал, президент університету і навіть папа римський - всі вони планують, організують, координують, керують і контролюють, тобто виконують аналогічні функції [23].

Враховуючи зазначене, сутність управлінської діяльності включає сукупність знань, умінь, досвіду діяльності, спрямованої на вироблення рішень, організацію, контроль, регулювання об'єкта управління відповідно до заданої мети; аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Таким чином, у рамках дослідження управлінська діяльність розглядається нами як процес системного і творчого регулювання спільної діяльності суб'єктів освіти, який проявляється в організаційній, проектувальній, прогнозувальній, координаційній і

контролюючій функціях, спрямованих на розвиток ЗДО і творчу самореалізацію особистості педагога і вихованця.

Узагальнюючи, можна констатувати, що більшість дослідників у трактуванні управління як діяльності сходяться в тому, що воно:

- направлено на досягнення цілей організації, регулювання і забезпечення суспільного процесу праці, цілеспрямованих впливів на суспільну систему в цілому або на її окремі ланки;

- у функціональному плані покликане забезпечити формулювання і досягнення цілей організації, спрямованість дій групи людей, що співпрацюють до загальної мети, вплив суб'єкта управління – на його об'єкт;

- в якості своїх об'єктів може мати окремих індивідів, групи, цілі організації, процеси;

- умовою успішної реалізації цього виду діяльності є усвідомлене використання об'єктивних законів природи і суспільства, а також законів управління.

У теорії управління склалося кілька наукових шкіл, аналіз яких дозволяє виокремити методи ефективного управління в освітній системі.

Школа наукового управління (Фредерик Тейлор (1856-1915)) відкрила можливість використання методів наукової організації праці і сформульовані на їх основі принципи "наукового менеджменту" для визначення кращих способів виконання завдання; відбору працівників, які найкраще підходять для виконання зобов'язань, їх навчання; забезпечення ресурсами, необхідними для ефективного виконання ними завдань; систематичного і правильного використання матеріального стимулювання для підвищення продуктивності.

Класична школа управління (Анрі Файоль (1841 - 1925)) розробила підходи до удосконалювання управління з позицій організаційної цілісності, визначила принципи управління; описала функції управління; позначила систематизований підхід до управління всієї організації.

Школа людських відносин (Елтона Мейо (1880-1949), Вальтера Ділла Скотта (1869-1955), Мері Паркер Фоллетт (1868-1933), Абрахама Маслоу (1908-1970), П. М. Кержінцева (1881-1940) та ін.) базувалася на розробці й застосуванні соціально-психологічних аспектів менеджменту, тобто управління трудовим колективом здійснювалося з позиції психології і людських відносин.

Перераховані наукові школи дозволяють визначити не тільки сутність управлінської діяльності, а й механізми її здійснення.

Науковою основою сучасного розуміння управлінської діяльності виступає системний підхід (П. Друкер, Т. Пітерс, Р. Уотермен і ін.), відповідно до якого управління розглядається як багатопланове, комплексне і змінюється явище, об'єднане безліччю зв'язків із внутрішнім і зовнішнім оточенням керованої системи [3]. При системному підході до управління в центрі уваги виявляється процес прийняття рішень. Рішення приймаються на всіх рівнях організації, в тому числі і на рівні рядових працівників.

Аналіз специфіки управлінської діяльності в ЗДО обумовлює необхідність історико-педагогічного аналізу наукових основ теорії і практики управлінської діяльності в системі освіти в цілому, оскільки це дає можливість визначити особливості та принципи управлінської діяльності в ЗДО.

Наукова розробка проблем управління у сфері освіти почалася в 50-70 рр. ХХ століття. Зокрема у 50-ті роки (Г. Катренко, З. Нечипорук, В.Сухомлинський) дослідження були пов'язані з різними проблемами шкільної управлінської діяльності; у 60-ті рр. ХХ ст. (Є. Березняк, А. Бондар) – з питаннями організації діяльності школи й її управління; 70-ті рр. (Б. Кобзар, С. Полгороднік, Ю. Табаков, М. Черпінський, Р. Шакуров та ін.) – різним аспектам управлінської діяльності. У теоретичній площині увага фахівців цього періоду спрямовувалася на нові для теорії управління проблеми: методи управління, стиль управління, технічні засоби управління, визначення й обґрунтування мети управління, форми управління, функції управління, ситуаційний підхід до управління, упровадження досягнень педагогічної науки [21].

На початку 90-х рр. складні фінансово-економічні процеси в незалежній країні загострювали проблему управління школою й якісного адекватного керівництва нею. Набувала актуальності потреба розроблення теоретично обґрунтованої основи і технологічних засобів управління школою, які б відповідали конкретним умовам та вимогам часу. Обсяг поняття управління освітніми закладами значно розширився. Він став включати в себе не лише основи школознавства, педагогічне управління та керівництво як управління навчанням і вихованням, а й елементи соціального, економічного управління в школі, управління в умовах конкуренції, демократизації, диверсифікації. Зазначені соціально-економічні процеси призвели до того, що питання управління освітніми системами втратило свої чисто педагогічні позиції і стало складовою частиною менеджменту в освіті. На початку 90-х рр. число публікацій, присвячених питанням управління школою, помітно збільшилася і суттєво змінився їх зміст (Ю. Бабанський, В. Загвязинський, В. Сластенін, В. Крижко, Є. Павлютенкова, В. Пікельна, В. Шаркунова та ін.).

У цей час актуальності набули питання психологічних аспектів управління (Н. Коломінський, Л. Карамушка, О. Бондарчук), дослідження спрямовані на вирішення окремих питань психології управління загальною середньою освітою.

З 90-х років ХХ ст. у науково-педагогічній літературі все частіше починає вживатися термін «менеджмент» як синонім управління, зокрема у дослідження цього періоду В. Крижко, Є. Павлютенкової, Н. Коломінського. Розкриваючи сутність поняття менеджменту та його структуру в теорії управління навчальними закладами, Н. Коломінський робить висновок, що «професійна специфіка менеджменту в освіті полягає: а) у суб'єктності особистості об'єкта впливу; б) у значущості залежності результату (особистості дитини) від ступеня гуманізації управлінської концепції менеджера; в) у багаторівневій будові системи управління, яка зумовлює опосередкованість, віддаленість кінцевого результату від безпосередніх продуктів діяльності менеджерів (управлінських рішень)» [11].

Таким чином, в сучасній теорії і практиці під впливом сформованих у світовій і вітчизняній науці уявлень про наукові підходи до управління і зміненої моделі освіти починають інтенсивно розроблятися питання управління педагогічними процесами. У той же час слід констатувати, що управління ЗДО є відносно новою, як за назвою, так і за змістом, проблемою, що стала предметом особливої уваги в період соціально-економічних перетворень суспільства і реформування освітньої системи.

Заклад дошкільної освіти розуміється сьогодні як об'єкт управління, соціальна організація, яка об'єднує суб'єктів освіти задля досягнення цілей, забезпечення якості освіти та інноваційні процеси. Управління в ЗДО забезпечується взаємодією керуючої (суб'єкт управління) та керованої (об'єкт управління) системи. Об'єктом управління виступають: ЗДО та його структурні підрозділи; педагогічний персонал; педагогічні ресурси; економічні ресурси; освітній процес. Суб'єктом управління може бути колективний орган або керуюча особа (керівники різних рангів; методист, керівники гуртків та ін.), наділені повноваженнями з управління будь-яким об'єктом. До суб'єктів управління ЗДО відносяться: адміністрація закладу; колективні органи управління; педагогічна рада. Взаємозв'язок суб'єкта й об'єкта управління реалізується через систему управління, що включає в себе мету, структуру, кадри, принципи, функції, методи і технологію управління. Взаємодія в управлінні ЗДО може носити як суб'єкт-суб'єктний, так і суб'єкт-об'єктний характер.

На основі загального аналізу теорії управління освітньою установою виявлено класичні функції, які виконує фахівець у процесі управлінської діяльності, а саме: планування, прийняття управлінських рішень, організація діяльності та контроль.

Аналіз державних нормативно-правових документів дозволяє визначити пріоритетні напрями розвитку системи управління дошкільною освітою. У Законі України «Про освіту» (Ст.26) зазначено, що керівник «організовує діяльність закладу освіти; вирішує питання фінансово-господарської діяльності закладу освіти; призначає на посаду та звільняє з посади працівників, визначає їх

функціональні обов'язки; забезпечує організацію освітнього процесу та здійснення контролю за виконанням освітніх програм; забезпечує функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; забезпечує умови для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти; сприяє та створює умови для діяльності органів самоврядування закладу освіти; сприяє здоровому способу життя здобувачів освіти та працівників закладу освіти; забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування)» [7].

У Положенні про дошкільний навчальний заклад (2003) чітко окреслено функції керівника дошкільного навчального закладу: здійснює керівництво і контроль за діяльністю дошкільного навчального закладу; діє від імені закладу, представляє його в державних та інших органах, установах і організаціях, укладає угоди з юридичними та фізичними особами; розпоряджається в установленому порядку майном, коштами дошкільного навчального закладу і відповідає за дотримання фінансової дисципліни та збереження матеріально-технічної бази закладу; приймає на роботу та звільняє з роботи працівників дошкільного навчального закладу; затверджує штатний розпис за погодженням із засновником (власником) дошкільного навчального закладу; контролює організацію харчування і медичного обслуговування дітей; затверджує правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові інструкції працівників за погодженням з профспілковим комітетом; забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних, протипожежних норм і правил техніки безпеки, вимог безпечної життєдіяльності дітей і працівників; відповідає за реалізацію завдань дошкільної освіти, визначених законом України “Про дошкільну освіту”, та забезпечення рівня дошкільної освіти у межах державних вимог до її змісту і обсягу; контролює відповідність застосовуваних форм, методів і засобів розвитку, виховання і навчання дітей їх віковим, психофізіологічним особливостям, здібностям і потребам; підтримує ініціативу щодо вдосконалення навчально-виховної роботи, заохочує творчі пошуки, дослідно-експериментальну роботу педагогів; організовує різні форми

співпраці з батьками або особами, які їх замінюють; щороку звітує про свою діяльність на загальних зборах (конференціях) колективу закладу та батьків або осіб, які їх замінюють» [18].

Завдання і принципи організації керівництва дошкільним освітнім закладом висвітлені в роботах багатьох вітчизняних дослідників. Вченими вивчаються різні аспекти управлінської діяльності, зокрема визначення управлінських функцій; виявлення чинників, що впливають на ефективність процесу педагогічного управління освітньою установою; теоретичний і процесуальний супровід; процесу формування управлінської компетентності керівника ДНЗ; розвиток управлінських умінь керівника ЗДО та ін.

Фахівцю ЗДО для виконання основних функцій у своїй практичній діяльності важливо володіти не лише загальними та професійними компетентностями а й спеціальними знаннями і навичками в галузі управлінської діяльності через те, що до його функцій відноситься управління дитячим колективом, взаємодія з батьківським та педагогічним колективами, виконання методичного та господарського управління та ін. У зв'язку з цим актуальною для системи освіти стає завдання формування у майбутнього фахівця закладу дошкільної освіти управлінської компетентності.

Вищезазначене актуалізує звернення до ідей і теоретичних положень, що розкривають компетентнісний підхід до процесу професійної діяльності фахівця ЗДО і професійної підготовки майбутнього фахівця ЗДО. Опора на ключові ідеї компетентнісного підходу є необхідною умовою ефективних змін і досягнення якісних результатів в освітній практиці, в тому числі і в системі професійної підготовки фахівця - майбутнього педагога ЗДО.

Теоретичні й методичні засади компетентнісного підходу в системі вищої та загальної середньої освіти висвітлено в працях В. Байденко, Н. Бібік, І. Зимньої, І. Єрмакова, Н. Кузьміної, В. Лозової, Н. Нагорна, О. Пометун, М. Степка, А. Хуторського та інших. Ученими зазначається, що компетентнісний підхід – це підхід, який акцентує увагу на результаті освіти, причому в якості результату розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти

в різних проблемних ситуаціях [6]. Засобами досягнення цих цілей виступають такі конструкти, як компетентність та компетенція.

Дослідження психолого-педагогічних характеристик управлінської компетентності фахівців ЗДО і, відповідно, реалізації компетентнісного підходу до процесу підготовки майбутнього фахівця ЗДО передбачає послідовний розгляд понять: компетенція, компетентність, професійна компетентність, управлінська компетентність.

Термін «компетенція» походить від латинського *competentia* - відповідність. У тлумачному словнику української мови компетенція розглядається як коло повноважень, коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний [22].

Розділяємо точку зору А. Маркової (1999), яка визначає компетенцію як певну сферу, коло питань, які людина уповноважена вирішувати; а компетентність - як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії, поєднання психічних якостей, психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально (дієва компетентність), володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні функції [14].

Подібної точки зору дотримується *А.Хуторський (2002)*, що визначає компетенцію як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, знань, умінь і навичок, способів діяльності, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів і необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них. Якщо ж людина володіє, володіє необхідними компетенціями, то це стан його розвитку характеризують терміном компетентність [26].

Отже, під компетенцією розуміємо знання, уміння, навички, моделі поведінки та характеристики особистості за допомогою яких досягаються бажані результати.

У своєму дослідженні формування управлінської компетентності у майбутніх педагогів ЗДО розглядаємо як результат засвоєння здобувачами освіти сукупності компетенцій в області управлінської діяльності згідно із виконуваними функціями - планування, організація, контроль, аналіз та ін.

Вивчення психолого-педагогічної літератури засвідчило, що єдиний погляд на тлумачення сутності поняття «компетентність» відсутній. Існують різні тлумачення цієї категорії хоча принципової різниці між ними немає.

У дослідженні розглядаємо поняття «компетентність» як інтегральна характеристика особистості, що містить певний рівень обізнаності, знань, досвіду, поєднання особистісних якостей і здібностей, цінностей, практичних умінь та навичок, необхідних для успішної діяльності [13].

Аналіз психолого-педагогічних праць показує, що у наукових дослідженнях розглядаються різні види компетентності. Зокрема, *С. Сисоєва* (2015) виокремлює такі: ключові (у складі ціннісно-смыслових, соціально-трудова і особистісного удосконалення), загальнопредметні, предметні, загально-професійні, психологічні, спеціальні, інтелектуальні, інформаційно-комунікативні, вищі, спеціально-педагогічні, науково-педагогічні, методичні, управлінські, дидактичні, дослідницькі, творчі, етичні, міжкультурні, полікультурні, білінгвальні, подвійні, інформаційні, загальнокультурні тощо [19].

Д. Равен (2002), досліджуючи природу, розвиток та реалізацію компетентностей в людському житті, розробив нову концептуальну схему для аналізу людських ресурсів. Характеристики і здібності людей, які дозволяють досягти особистої чи професійної мети вчений назвав компонентами компетентності. *Д. Равен* виділив 37 видів компетентностей, ґрунтовно представив категорії готовність, здатність і відповідний список видів компетентності [19].

Відтак, професійна компетентність є особистісним утворенням, яке забезпечує якісне виконання фахівцем професійної діяльності.

Розділяємо думку *Г. Васяновича* (2011), що «професійна компетентність – це інтегрована якість особистості, що дозволяє фахівцеві в найефективніший спосіб здійснювати свою професійну діяльність. Вона визначається рівнем власної професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим ставленням до справи. Це динамічна категорія, що є результатом розвитку

особистості, цілеспрямованого впливу післядипломної професійної освіти та саморозвитку в процесі практичної діяльності й самоосвіти» [1].

У контексті професійної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти, компетентність фахівця визначається його якісною особистісною характеристикою, яка включає систему науково-професійних знань, практичних умінь та особистісних якостей, що забезпечує готовність здійснювати професійну діяльність [13].

А. Маркова (1999) виділяє певні професійні якості, які є основними для широкого кола професій, і загальні міжпрофесійні компоненти, розділяючи їх на різні види компетентностей: спеціальні компетентності (здатність до планування виробничих процесів, вміння працювати з комп'ютером, оргтехнікою, читання технічної документації, ручні навички); особистісні компетентності (здатність планувати свою трудову діяльність, контролювати і регулювати її, здатність самостійно приймати рішення; здатність знаходити нестандартні рішення (креативність), гнучке теоретичне і практичне мислення, вміння бачити проблему, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння); індивідуальні компетентності (мотивація досягнення, ресурс успіху, прагнення до якості своєї роботи, здатність до самовмотивування, впевненість в собі, оптимізм) [14].

Л.Кісельова (2007), аналізуючи поняття професійна компетентність, наголошує про важливість формування необхідних особистісно-професійних рис, які характерні для моделі спеціаліста тієї чи іншої галузі. А саме: інструментальні компетенції: когнітивні, методологічні можливості, технологічні та лінгвістичні уміння, початкові здібності, базові загальні знання та загальні знання за професіями; міжособистісні компетенції: здатність проявляти почуття, здатність до критики та самокритики, соціальні здібності, вміння працювати в командах, толерантність; системні компетенції: вміння та можливості системно застосовувати отримані знання на практиці, здійснювати дослідження, генерувати нові ідеї, адаптувати до нових ситуацій; спеціальні компетенції, що характеризують рівень обізнаності в предметній області. Водночас, компетентність моделі

педагогічного працівника ЗДО повинна містити різновиди компетенцій, що характеризують його в першу чергу як фахівця дошкільної освіти [10].

Таким чином, професійна компетентність визначає обсяг компетенцій, перелік повноважень у сфері професійної діяльності. У вузькому розумінні під професійною компетентністю розуміємо перелік питань, з якими суб'єкт глибоко обізнаний, має досвід, сукупність яких відображає стиль його мислення та кваліфікацію, а також особисті здібності, які забезпечують можливість реалізації певної професійної діяльності.

Професійно-педагогічні компетентності задаються державним професійним стандартом, підготовка фахівців проводиться у межах державних стандартів різних рівнів освіти, де окреслені необхідні загальні та фахові компетентності, які повинні бути сформовані у здобувача освіти. Результатом сформованості необхідних компетентностей є досягнення відповідних результатів, окреслених у стандартах різних рівнів освіти.

Якщо термін «менеджмент» відноситься до управління соціальними процесами і розглядається як вміння керівника досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей, тобто менеджмент – це сплав науки і мистецтва управління людьми і соціальними процесами. То педагогічний менеджмент розглядається як комплекс принципів, методів, організаційних норм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності [2]. Враховуючи зазначене, будь-який педагог, по суті, є менеджером освітнього процесу (як суб'єкт управління ним), а керівник – менеджером освітнього процесу у цілому (як суб'єкт управління цим процесом). З огляду на сучасні вимоги до фахівця дошкільної освіти, він повинен володіти основами педагогічного менеджменту (управлінською культурою), оскільки педагогічне управління він здійснює на різних рівнях своєї професійної діяльності: на рівні управління ЗДО – в якості керівника (завідувач, старший вихователь) і на рівні управління розвитком дитини – як вихователя.

Важливо розглянути *сутність і зміст управлінської компетентності педагога ЗДО*, які будуть служити основою для визначення напрямків у формуванні управлінської компетентності здобувача вищої освіти – майбутнього фахівця ЗДО.

Питанням управління ЗДО та змісту управлінської діяльності керівника присвячені праці О.Зайченко (управління ЗДО у сучасних умовах), О. Кононко (характеристика керівника ЗДО), К. Крутій, Т.Горюнової (управлінська культура майбутнього педагога ЗДО), Загородня Л. (формування готовності до управління в ЗДО), Махиня Т. (розвиток управлінських умінь керівників ЗДО), Р.Шаповал, Л. Кісельова (формування управлінської компетентності керівника ЗДО) [2], [10].

Сучасна система дошкільної освіти покликана реалізовувати важливі *завдання*: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї [20]. Сучасний компетентний педагог ЗДО - це людина, яка володіє не лише певною спеціальною, професійною підготовленістю, а й яка може працювати в команді, приймати самостійні рішення, проявляти ініціативу, працювати в інноваційному просторі, бути кваліфікованим менеджером та ін.

Для реалізації цих завдань необхідно вибудувати систему координат зусиль всіх структур і працівників, чітко визначити функціональні напрямки їх діяльності, а також повноваження кожного рівня управління. Перед ЗДО ставляться завдання, пов'язані із забезпеченням ресурсами, які давали б можливість розвиватися і задовольняти запити колективу і особистості.

На наш погляд, доцільно у межах дослідження провести теоретичний аналіз якостей, характеристик, представлених у науковій літературі, якими повинен володіти педагог, який здійснює управлінську діяльність у системі дошкільної освіти. Більшість авторів (Т. Горюнова, Л. Кисельова, Р. Шаповал) виділяють такі загальні характеристики керівника, які забезпечують ефективність його роботи: домінантність, впевненість у собі, емоційна вираженість, креативність, прагнення до досягнення цілі, відповідальність, надійність у виконанні завдань, незалежність, загальність [10].

Р.Шаповал виокремлює важливість для управлінця ЗДО сформованість позитивної мотивації самовдосконалення (позитивне ставлення до розвитку управлінської компетентності, стійкий інтерес до питань педагогічного управління); особистісно й професійно значущих якостей (відповідальність, наполегливість, ініціативність, урівноваженість, тактовність); системи управлінських знань; сукупності управлінських умінь – гностичних (умінь адекватної діагностики педагогічних ситуацій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розрізнення головних та другорядних завдань управлінської діяльності), організаторських (умінь ставити чіткі цілі діяльності, планувати, розподіляти, мотивувати, інструктувати контролювати, прогнозувати, роботу підлеглих; позитивно впливати на учасників педагогічного, процесу; оперативно приймати управлінські рішення), комунікативних (умінь встановлювати контакти, слухати, сприймати, розуміти внутрішній стан співбесідника; гнучко варіювати стиль спілкування; не застосовувати конфліктогени спілкування); здатності до рефлексії (аналіз, самоаналіз, оцінка, самооцінка, осмислення, корекція діяльності) [25].

Кисельова Л. вважає, що сучасний управлінець ЗДО повинен володіти фундаментальними знаннями в галузі професійної діяльності, теорії та практики менеджменту, мати широкий соціальний і культурний кругозір, гнучкість мислення, володіти вмінням працювати з людьми, вибудовувати конструктивні міжособистісні стосунки, володіти навичками комунікативної діяльності, бути

мобільним, оперативно приймати рішення в типових та атипових ситуаціях, бути готовим до інноваційної діяльності [10].

На думку польських дослідників Ізабела Цитлак Йоанна Ярмужек (2016), сучасний управлінець закладу освіти повинен володіти характеристиками та якостями лідера і керівника. Лідерство асоціюється з діяльністю, спрямованою на ведення установи до змін, до ідеї, а управління - із систематичною діяльністю, яку можна проілюструвати чотирма функціями керівництва: плануванням, організацією, мотивацією та контролем. Ідеальним рішенням було б, щоб сучасний менеджер з освіти був як професійним менеджером, так і ефективним керівником.

На думку вчених, важлива взаємозалежність: лідерство є необхідною умовою змін, а менеджмент - необхідною умовою отримання систематичних результатів в організації. Керівник веде до зміни людей і реорганізації структури, зосереджується на людях, стосунках та зв'язках між ними, а за допомогою таких заходів, як мотивація та натхнення до змін, відмова від застою, він веде до нової якості в колективі, сам подаючи приклад як лідер; через низку заходів будує та контролює структури, які повинні дати можливість команді функціонувати стабільно та передбачувано. Директор як менеджер повинен бути хорошим стюардом, щоб мати можливість виступати в ролі провидця [27].

Гжегож Мазуркевич (2011) підкреслює, що управління та керівництво є "двома компонентами процесу, що визначає якість діяльності організації та здатність її членів досягати своїх цілей" [28].

Махня Т. (2013) в основу класифікації управлінських умінь керівника закладу дошкільної освіти покладає два основних аспекта управління: управління діяльністю організації та управління відносинами. До першої з них належать уміння, які доцільно розглядати насамперед як управлінські, – діагностико-прогностичні, організаційно-регулятивні та контрольні-коригувальні вміння. Друга група умінь вміщує ті, що визначаються відповідно до вимог діяльності сучасного керівника ДНЗ, – вміння керувати комунікацією та власною поведінкою. У кожній конкретній ситуації ці групи умінь

тісно взаємодіють і сприяють реалізації певних управлінських функцій [15].

Загородня Л. (2019) наголошує на тому, що якість освітніх послуг дошкільної установи визначається передусім якістю керівництва освітнім процесом на методичному й адміністративному рівнях. Вимоги до керівника подано у нормативно-правових документах, а саме, він повинен знати: закономірності організації та загальні принципи побудови освітнього процесу в закладі дошкільної освіти; методологічні засади процесів розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку, теоретичні засади моделювання освітнього процесу з урахуванням різних вікових груп та індивідуальних особливостей вихованців; теорію управління закладом дошкільної освіти, основи роботи з персональним комп'ютером і периферійними пристроями до нього. Ці знання дозволяють йому виконувати такі обов'язки і завдання: контролювати відповідність форм, методів і засобів розвитку, виховання і навчання дітей їх віковим, психофізіологічним особливостям, здібностям і потребам; організовувати розроблення програм перспективного розвитку закладу дошкільної освіти, річного плану роботи тощо; організовувати та аналізувати стан навчально-методичної роботи; брати участь у діяльності педагогічних організацій та методичних об'єднань; вживати заходи щодо використання більш досконалих та ефективних методів навчально-виховної роботи; заохочувати творчі пошуки, експериментальну роботу педагогічних працівників; організовувати різні форми співпраці з батьками вихованців або особами, які їх замінюють [4].

Отже, аналіз сутності поняття управлінська компетентність фахівця дозволяє систематизувати і виділити низку обов'язкових компонентів, що визначають цілісність і системний характер управлінської компетентності як особистісно-професійної якості фахівця, що виконує функції управління у закладі дошкільної освіти. До їх числа, з нашої точки зору, відносяться:

1. Когнітивний компонент: знання закономірностей і принципів управлінської діяльності в цілому і педагогічного менеджменту зокрема; вміння осмислювати, аналізувати і давати оцінку ситуацій, що виникають в управлінській діяльності.

2. Ціннісний компонент: гуманістичні, демократичні, людиноцентровані ціннісні орієнтації.

3. Комунікативний компонент: спрямованість на конструктивну взаємодію, комунікативні здібності.

4. Організаційно-діяльнісний компонент: вміння прогнозувати, планувати, організовувати управлінську діяльність, здійснювати контроль і ін.

Названий компонентний склад управлінської компетентності педагога закладу дошкільної освіти буде покладено нами в основу визначення структури і виділення критеріїв сформованості управлінської компетентності студента - майбутнього фахівця ЗДО.

Водночас, варто зазначити, що сучасні зміни в освіті наповнюють поняття «управлінська компетентність фахівця закладу дошкільної освіти» новими характеристиками і змістом.

Зокрема, сучасний керівник ЗДО повинен мати стратегічне бачення розвитку освітньої установи в перспективі; володіти економічним мисленням; постійно цікавитися науковими новаціями та мати здібності до їх впровадження у технологію управління, соціальні відносини, в організацію праці; володіти комплексом необхідних соціально-психологічних навичок і умінь; здатністю структурувати, перетворювати складну і багатопланову інформацію; прагнути до постійного підвищення власного професійного статусу.

Таким чином, управлінська компетентність педагога означає володіння ним управлінських знань, умінь застосовувати їх для вирішення тих чи інших завдань, наявність прагнення постійно поповнювати знання щодо об'єкта управління науковими новаціями, збагачувати їх набором управлінських умінь, алгоритмом вирішення педагогічних завдань, які може застосувати при необхідності. Управлінська компетентність свідчить про наявність у фахівця певних знань про керований об'єкт.

Загальний аналіз сутності управлінської компетентності фахівця закладу дошкільної освіти дозволяє визначити її як інтегральну особистісно-професійну характеристику в сукупності когнітивного (знання закономірностей і принципів управлінської діяльності в цілому і педагогічного менеджменту зокрема, вміння осмислювати, аналізувати і давати оцінку ситуацій, що виникають в управлінській діяльності); ціннісного (гуманістичні, демократичні, людиноцентричні ціннісні орієнтації); комунікативного (спрямованість на конструктивну взаємодію, комунікативні здібності) і організаційно-діяльнісного (вміння прогнозувати, планувати, організовувати управлінську діяльність, здійснювати контроль і ін.) компонентів, яка визначає готовність і здатність фахівця професійно виконувати управлінські функції в закладах дошкільної освіти, забезпечуючи ефективне вирішення професійних завдань.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити наступні висновки:

- методологічною основою дослідження процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО виступає компетентнісний підхід до процесу професійної діяльності педагогічного працівника і професійної підготовки майбутнього фахівця ЗДО;

- *компетентність* є інтегральна характеристика особистості, що містить певний рівень обізнаності, знань, досвіду, поєднання особистісних якостей і здібностей, цінностей, практичних умінь та навичок, необхідних для успішної діяльності

- професійна компетентність визначає обсяг компетенцій, перелік повноважень у сфері професійної діяльності; у вузькому розумінні - перелік питань, з якими суб'єкт глибоко обізнаний, має досвід, сукупність яких відображає стиль його мислення та кваліфікацію, а також особисті здібності, які забезпечують можливість реалізації певної професійної діяльності;

- професійно-педагогічні компетентності задаються державним професійним стандартом, підготовка фахівців проводиться у межах

державних стандартів різних рівнів освіти, де окреслені необхідні загальні та фахові компетентності, які повинні бути сформовані у здобувача освіти;

- управлінська компетентність фахівця закладу дошкільної освіти є інтегральною особистісно-професійною характеристикою в сукупності когнітивного (знання закономірностей і принципів управлінської діяльності в цілому і педагогічного менеджменту зокрема, вміння осмислювати, аналізувати і давати оцінку ситуацій, що виникають в управлінській діяльності); ціннісного (гуманістичні, демократичні, людиноцентричні ціннісні орієнтації); комунікативного (спрямованість на конструктивну взаємодію, комунікативні здібності) і організаційно-діяльнісного (вміння прогнозувати, планувати, організовувати управлінську діяльність, здійснювати контроль і ін.) компонентів, яка визначає готовність і здатність фахівця професійно виконувати управлінські функції в закладах дошкільної освіти, забезпечуючи ефективне вирішення професійних завдань.

Список використаних джерел

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 256 с.
2. Горюнова Т. М. Развитие управленческой культуры будущего педагога дошкольного образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Н. Новгород, 2002. 223 с.
3. Друкер П Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: учеб. пособие. Москва: 2000. 320 с.
URL: <https://pqmonline.com/assets/files/lib/books/druker1>.
4. Загородня Л. Формування готовності магістрів до забезпечення управління якістю освітнього процесу в закладі дошкільної освіти під час вивчення фахових дисциплін. *Педагогічний дискурс*. 2019. Вип. 26. С. 69–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2019_26_13.

5. Зайченко О. І. Управління дошкільним навчальним закладом у сучасних умовах. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2010. № 1. С. 55–57.

6. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

7. Закон України Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text..>

8. История менеджмента: Учебное пособие для студентов вузов.

Москва: Академический Проект, 2000. 352 с. URL: <http://www.pseudology.org/Reklama/MenedgementHistory.pdf>.

9. Зигерт В., Ланг Л. Руководитель без конфликтов. Москва: Экономика, 1990. 25 с.

10. Киселева Л. Г. Формирование управленческой компетентности будущих специалистов дошкольных образовательных учреждений: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Чита, 2007. 249 с.

11. Коломінський Л. М. Психологія менеджменту в освіті: монографія. Київ: МАУП, 2000. 286 с.

12. Кононко О. Керівник дошкільного навчального закладу: особистість і професіонал. *Практика управління дошкільним закладом*. № 5. 16 с.

13. Кушнір В. М. Комунікативна компетентність вихователя у співпраці з батьками: теоретичний аспект: зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету.

14. Маркова А. К. Психология профессионализма. Просвещение, 1999. 326 с.

15. Махиня Т. А. Тенденції розвитку управлінських умінь керівників дошкільних навчальних закладів в умовах інформатизації освіти. *Народна освіта*: науково-методичний електронний педагогічний журнал. 2013. № 1 (19).

URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=112.

16. Мескон М. Х, Альберт М, Хедуори Ф. Основы менеджмента. [пер. с англ. М. Дело] 1996. 704 с.
URL:<https://socioline.ru/pages/mmeskon-malbert-fhedouri-osnovy-menedzhmenta>.
17. Минцберг Г. Менеджмент: природа и структура организаций глазами гуру Генри Минцберг; [пер. с англ. О. И. Медведь]. Москва: Эксмо, 2009. 463 с.
18. Положення про дошкільний навчальний заклад URL:
<https://www.kmu.gov.ua/npas/190982>.
19. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва: «Когито-Центр», 2002. 396 с.
20. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4–5.
21. Сатир І. В. Розвиток теорії та технологій наукового управління загальноосвітніми навчальними закладами в Україні (1991–2016 роки): дис. ... канд. пед. наук:13.00.06. Київ, 2017. 35 с.
22. Словник української мови. Т. 1–11 (А-ОЯСНЮВАТИ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015. 2158 с.
<https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=43318&page=1367>.
23. Файоль А., Эмерсон Г., Тейлор Ф., Форд Г. Управление – это наука и искусство. Москва, 1992, с. 12.
24. Шинкарука В. І. Філософський енциклопедичний словник за ред. К. Абрис, 2002. – 751 с.
URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofsky_i_entsyklopedychnyi_slovnuk.pdf, с. 657.
25. Шаповал Р. В. Формування управлінської компетентності керівника дошкільного навчального закладу: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С.Сковороди. Х., 2009. 20 с., с. 10.
26. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования: ученик в общеобразовательной школе. Москва: ИОСО РАО, 2002. С. 135–157, с. 141.

27. Cytlak J. Jarmużek, Rola dyrektora w zarządzaniu szkołą w dobie kryzysu ekonomicznego, Studia Zarządzania i Finansów «Kreatywność i innowacyjność w zarządzaniu. Egzemplifikacje teoretyczne i empiryczne», 2016.

28. Mazurkiewicz G. (2011), Przywództwo edukacyjne. Odpowiedzialne zarządzanie edukacją wobec wyzwań współczesności. Kraków: Wyd. UJ.196.

